

Marjo Pääskynkivi

**LUOVA LASKENTATOIMI MIKRO- JA
PIENYRITYKSISSÄ**
Kirjanpitolain uudistuksen vaikutus

Johtamisen ja talouden tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Joulukuu 2020

TIIVISTELMÄ

Marjo Pääskynkivi: Luova laskentatoimi mikro- ja pienyrityksissä. Kirjanpitolain uudistuksen vaikutus

Ohjaaja: Eeva-Mari Ihantola

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kauppateiden tutkinto-ohjelma, laskentatoimi

Joulukuu 2020

Tutkimuksessani käsittelen luovaa laskentatoimea, jota on esiintynyt kirjanpidossa kautta aikojen. Luovuuden käsite on muuttunut negatiiviseksi, kun se on yhdistetty laskentatoimeen. Luovuuden ajatellaan liittyvän osapuolien omien etujen ajamiseen jopa petollisin keinoin. Suuri osa kirjanpitolovelvollisista on pieniä ja mikrokokoisia yrityksiä. Kirjanpitolakia uudistettiin vuonna 2016 ja tarkoitus oli helpottaa pienten kirjanpitolovelvollisten hallinnollista taakkaa ja tilinpäätöksen tekemistä. Samalla ovat kuitenkin lisääntyneet mahdollisuudet luovaan laskentatoimeen, kun kaikkia tietoja ei enää tarvitse julkistaa. Tilinpäätöksen muokkaamiseen on laillisia kirjanpidollisia keinoja, esimerkiksi tilinpäätössiirrot. Tavoitteellisella toiminnan suunnittelulla voidaan myös vaikuttaa tulokseen. Kun luovuus alkaa lähestyä lainsäädännön ja sääntöjen rajoja tai ylittää ne, puhutaan harmaasta taloudesta. Silloin toiminnassa ilmenee väärinkäytöksen merkkejä ja vilppiä. Harmaa talous haittaa yhteiskunnan toimintaa. Se vähentää verotuloja ja vääristää tervettä kilpailua.

Tutkimuskysymykseni ovat: mitä vaikutuksia kirjanpitolain uudistus toi tullessaan? Onko olemassa luovaa laskentatoimea ja miten sitä voidaan todeta kirjanpidossa? Onko kirjanpitolain uudistus mahdollistanut luovien ratkaisujen tekemistä ja miten tilintarkastajat ovat kokeneet uudistuksen? Mitä havaintoja he ovat tehneet?

Aineistoni koostuu pääosin kotimaisesta kirjallisuudesta, joka käsittelee kirjanpitolain uudistusta, luovaa laskentatoimea ja harmaata taloutta. Taustateoria pohjautuu kirjallisuusanalyysiin, tilintarkastajan ja verottajan näkökulmaan sekä agenttiteoriaan, jossa käsitellään päämiehen ja agentin suhdetta. Sain kyselyhaastattelulla tilintarkastusyhteisöille viisi vastausta, joista kolmessa tilintarkastaja vastasi tutkimustani koskeviin kysymyksiin ja vastauksista kokosin lyhyen raportin.

Tutkimuksessani havaitsin, että kirjanpitolain uudistus on otettu ilolla vastaan. Se helpottaa mikro- ja pienyritysten tilinpäätöksen tekoa. Uudistus voi lisätä mahdollisuuksia keinotteluun, mutta pääosin laskentatoimen ammattilaiset toimivat eettisesti ja ammattitaitoisesti eivätkä pyri rikkomaan lakia. Luovaa laskentatoimea esiintyy kirjanpidossa. Osa siitä on lain sallimissa rajoissa, osa menee harmaan talouden puolelle. Kyse voi olla virheestä tai tahallisuudesta. Aiheesta riittää varmasti ainesta jatkotutkimukseen, sillä laskentatoimi ei ole pelkkiä lukuja, vaan myös tiedettä ja taidetta.

Avainsanat: mikro- ja pienyritys, luova laskentatoimi, kirjanpitolain uudistus, tilintarkastus, harmaa talous

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Aiheenvalinnan taustaa	1
1.2 Tutkimusongelmat ja tutkimuksen tavoite	1
1.3 Tutkimusmenetelmät ja -aineisto sekä teoreettinen viitekehys	3
1.4 Tutkielman rakenne	4
2 KIRJANPITOLAIN UUDISTUS	5
2.1 Yrityskoon määritelmät	7
2.2 Helpotukset	8
2.2.1 Lyhennetty tase ja tuloslaskelma, maksu- ja laskuperusteisuus	8
2.2.2 Olennaisuus, oikea ja riittävä kuva	10
2.2.3 Liitetiedot	11
2.2.4 Teknologia ja audit trail	13
2.2.5 Arkistointi	14
2.2.6 Vapautus konsernitilinpäätöksestä	15
2.2.7 Yhdenkertainen kirjanpito	16
2.2.8 Pääkirjanpito ja osakirjanpito	17
2.2.9 Tosite	17
2.2.10 Tilinpäätös, allekirjoitus ja luettelo kirjanpidoista ja aineistosta	18
2.3 Havaintoja kirjanpitolain uudistuksen toteutumisesta	19
2.3.1 Suojasatamasäännös ja toiminnan jatkuvuus	20
2.3.2 Muutos pääomalainan kirjaamisessa	22
2.3.3 Arvostaminen	23
2.3.4 Liitetiedot	25
2.3.5 Konserni	25
2.3.6 (PMA 1753/2015) Asetus pien- ja mikroyritysten tilinpäätöstiedoista	26
2.3.7 Ehdotus tilintarkastusrajojen nostosta	26
3 TILINTARKASTUKSEN NÄKÖKULMAA	27
3.1 Tilintekovelvollisuus	27
3.2 Varmennustoimeksianto	28
3.3 Tilintarkastaja	30
3.4 Hyvä tilintarkastus	31

3.5 Tilintarkastuskertomus	31
3.6 Tilintarkastuksen laadunvalvonta	34
3.6.1 Laaduntarkastuksen tavoite	34
3.6.2 Laaduntarkastuksen toteutus	35
3.6.3 Mitä laaduntarkastuksessa tehdään?	36
3.6.4 Tutkimustulokset laaduntarkastuksessa	37
3.7 Päämies-agentti -suhteen dilemma tilinpäätöksessä ja tilintarkastuksessa	38
4 LUOVA LASKENTATOIMI	42
4.1 Luovuus laskentatoimessa	42
4.2 Laskentatoimen tavoite	43
4.3 Moraali	44
4.4 Keinoja tuloksenkäsittelyyn	45
4.5 Mitä tilinpäätösanalyysi kertoo?	46
4.6 Julkisen sektorin luova laskentatoimi	47
4.7 Tilintarkastuksen tärkeys	48
4.8 Luovan laskentatoimen menetelmiä	48
4.9 Mikä johtaa luovaan laskentatoimeen?	50
4.10 Millä estää luovaa laskentatoimea?	51
4.10.1 Taidetta ja tiedettä	52
4.10.2 Tulkintaa	53
4.10.3 Tilinpäätössiirrot tuloksenjärjestelyn avuksi	54
4.10.4 Kriittisiä huomioita tilinpäätöksessä	55
4.11 Verotusnäkökulmaa	57
4.11.1 Harmaa talous	57
4.11.2 Veronkierto	59
4.11.3 Milloin luovuus muuttuu harmaaksi? Esimerkkejä	59
4.11.4 Tilinpäätösraportointi ja veroraportointi	62
4.12 Teoriaosuuden yhteenveto	64
5 EMPIIRISEN OSUUDEN TOTEUTUS JA TULOKSET	67
5.1 Taustaa	67
5.2 Tutkimuksen kohderyhmä	68
5.3 Aineiston keruu ja muuttujat	69

5.4 Aineiston käsittely, analysointi ja tulokset	70
5.5 Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti	72
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	74
LÄHDELUETTELO	77
LIITTEET	82
LIITE 1: Tilintarkastusyhteisöt.....	83
LIITE 2: Tutkimuskysymykset	84

1 JOHDANTO

1.1 Aiheenvalinnan taustaa

Aloittaessani opintojani laskentatoimen parissa Suomessa oli astunut voimaan kirjanpitolain uudistus, jossa kohteena olivat erityisesti mikro- ja pienyritykset. Työelämässä olin päässyt kosketuksiin juuri tämän kaltaisten yritysten kirjanpidon kanssa. Kiinnostukseni luovaan laskentatoimeen heräsi, kun yrityksen kuluihin ilmestyi “isojen miesten” kokous- ja neuvottelukuluina pillimehua ja nauravia nakkeja. Aloin pohtia, miten luovaa yritysten kirjanpito kenties on vai onko se, ja mitä keinoja siinä käytetään. Kirjanpitolain uudistuksessa haluttiin helpottaa pienten yritysten hallinnointia ja tilinpäätösten tekoa. Halusin yhdistää nämä kaksi aihetta. Luova laskentatoimi on hyväksyttävää, kun kirjaukset kirjanpidossa tehdään sääntöjen mukaan. Kun aletaan ylittää lainsäädännön rajoja, mennään harmaalle ja kielletylle alueelle, jolloin luovuus saa negatiivisen merkityksen. Luova laskentatoimi on hieman salaperäinen tutkimusalue, mutta sitä on tutkittu, ja sitä on ollut kautta historian kaikkialla. Kirjanpitolain uudistus koski Suomea, joten aineistoni koostuu suurimmalta osalta kotimaisesta lähdekirjallisuudesta.

1.2 Tutkimusongelmat ja tutkimuksen tavoite

Kirjanpitolain uudistus astui voimaan 1.1.2016 ja se koski pääasiassa mikro- ja pienyrityksiä. Pienten yhteisöjen merkitys Suomessa on hyvin merkittävä. Suomen kirjanpitovelvollisista 97 prosenttia on tämänkaltaisia yrityksiä (Tikkanen 2016, 20). Suuryrityksiä Suomessa on vähän, vaikka niiden huomioarvo ja näkyvyys on usein pieniä yrityksiä huomattavampi. Valtaosa suomalaisista saa kuitenkin toimeentulonsa pienistä yrityksistä, ja tätä kautta valtio verotulonsa. Uudistuksesta on nyt kulunut yli neljä vuotta, jolloin voidaan todeta muutosten aiheuttamia vaikutuksia ja myös, onko mitään

vaikutuksia nähtävissä. Tutkin, millaisia uudistuksia kirjanpitolakiin tehtiin, mitä on luova laskentatoimi ja miten tilintarkastajat ovat kokeneet uudistuksen ja mahdollisen luovuuden.

Tutkielmassani tutkin myös luovaa laskentatoimea. Yritysten kirjanpito ja tilinpäätös tehdään lainsäädäntöä noudattaen. Tarkoitus on tuottaa objektiivista informaatiota erilaisille sidosryhmille kuten omistajille, henkilökunnalle, toimittajille, rahoittajille, verottajalle ja kilpailijoille. Laskentatoimea on kuvattu myös toisesta näkökulmasta, ja sanottu sen olevan pohjimmiltaan käytännön temppu, joka muotoillaan käyttäjien tarpeiden mukaan erilaisten sääntöjen ja periaatteiden mukaisesti (Naser 1993, 3). Luovuus laskentatoimessa syntyy erilaisten kirjaustapojen käytössä. Voidaan tavoitella yritykselle tietynlaista tulosta käyttäen apuna tilinpäätössiirtoja, muokkaamalla tulosta kirjanpidollisesti tai suunnittelemalla esimerkiksi investointien ajankohtaa. Ongelmia voi syntyä, jos ilmenee erilaisia intressejä. Johto voi haluta tulospalkkioita ja kasvattaa tulosta. Kun tuloksen kasvu ei olekaan todellista kasvua, vaan keinotekoista, muiden sidosryhmien etu kärsii. Luovuus alkaa saada negatiivisen sävyn, kun aletaan pyrkiä omien etujen saavuttamiseen tai verotettavan tulon vähentämiseen epätavallisin keinoin. Luovimmat tapaukset ovat päässeet julkisuuteen skandaaleina, kuten WorldCom ja Enron, ja aiheuttaneet muutoksia alan lainsäädäntöön ja sääntöihin. Isojen yritysten petokset ovat olleet hurjia, mutta sanotaan: “mitä isot edellä, sitä pienet perässä”. Tapahtuuko vastaavaa pienissä yrityksissä pienemmässä mittakaavassa, ja vaikuttavatko tähän mahdollisesti uuden kirjanpitolain helpotukset? Kuinka avoimesti luovasta laskentatoimesta kerrotaan käytännön työelämässä? Saanko vastauksia kysymyksiini? Tavoite on selvittää, mitä luova laskentatoimi on ja mitä kirjanpitolain uudistus on antanut mikro- ja pienyrityksille.

Aiheen ajankohtaisuus ja saadut kokemukset uudistuksesta kiinnostivat tutkielman aiheen valinnaksi. Mikro- ja pienyritysten taloudellinen menestys on yhteiskunnallisesti tärkeä. Pienten yritysten yritystoiminnan pyörittämistä on haluttu helpottaa, että ne voisivat keskittyä omaan osaamiseensa. Tutkimuksessani selvitän, onko kirjanpitolain uudistuksen avulla päästy tavoitteeseen, jossa yrityksen lakisääteiset velvollisuudet on

helppo hoitaa, ja onko uudistuksella ollut vaikutuksia verotulojen saatavuuteen vai käytetäänkö helpotuksia väärin oman edun tavoitteluun.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja -aineisto sekä teoreettinen viitekehys

Teen tutkielmani pääasiallisesti kirjallisuuskatsauksena, jossa analysoin kirjallisuutta ja täydennän tutkimusta empiirisellä aineistolla, joka on toteutettu sähköpostikyselyllä tilintarkastusyhteisöille. Kirjallisuusanalyysi perustuu hallituksen esitykseen kirjanpitolain uudistamisesta ja uudistettuun kirjanpitolakiin. Uudistusta on käsitelty alan ammattilehdissä ja ammattikirjallisuudessa. Kansainvälisellä kirjallisuudella taustoitetaan luovaa laskentatoimintaa, sillä kotimaista aineistoa on vielä vähän. Tutkielmassa määritellään käytettävät käsitteet ja tuodaan esiin keinoja, joilla luovaa laskentatoimintaa harjoitetaan. Kirjanpitolain uudistuksesta on kirjoitettu oppaita ja artikkeleita. Luovaa laskentatoimintaa on Suomessa tutkittu vähän. Uutta aineistoa on suomeksi kirjoittanut Salme Näsi (2017). Kansainvälisesti aiheesta on kirjoitettu termein *earnings management* ja *creative accounting* (ks. Yates 2016; Ronen & Yaari 2008; Jones 2011). Julkisessa taloudenpidossa luovaa laskentatoimintaa myös harjoitetaan veronmaksajien kustannuksella. Tutkimuksessani vain viittaan julkiseen talouteen ja keskityn yksityisen sektorin mikro- ja pienyrityksiin. Otan mukaan myös tilintarkastajan ja verottajan näkökulmaa, koska he tarkastelevat tilinpäätöksiä.

Tutkimusmetodinä on hermeneuttinen tutkimusote (Mäkinen 2005, 15) eli teen kvalitatiivista tutkimusta, jossa tulkitaan ja ymmärretään asioita. Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara (2007, 157) pitävät kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen lähtökohtana todellisen elämän kuvaamista. Kohdetta pyritään kuvaamaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, koska todellisuus ei ole pirstottavissa mielivaltaisiksi osiin, vaan tapahtumat vaikuttavat toinen toisiinsa ja voidaan siksi löytää monenlaisia suhteita. Koska arvot vaikuttavat tutkijan ja yleisen tiedon taustalla, objektiivisuutta ei ole mahdollista saavuttaa, vaan pyrkimys on pikemminkin ”löytää tai paljastaa tosiasioita” kuin että todennettaisiin ”jo olemassa olevia (totuus)väittämiä”.

Teoreettinen viitekehys koostuu kirjallisuudesta ja agenttiteoriasta (Meklin 2009; Naser 1993), jossa tutkitaan päämiehen ja agentin välistä suhdetta. Viitekehyyksenä on myös tilintarkastajan ja verottajan näkökulma, koska he ovat tärkeä osa tilinpäätösketjua.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma rakentuu kuudesta pääluvusta: johdannosta, kolmesta teorialuvusta ja yhdestä empiricaluvusta sekä lopun yhteenvedosta, jonka kokoan kirjallisuusanalyysistä ja sitä täydentävästä kyselytutkimuksesta. Teoriaosuudessa käsittelem kirjjanpitolain uudistusta, tilintarkastuksen ja verotuksen näkökulmaa sekä luovaa laskentatoimea. Empiricaluvussa käyn läpi tekemääni kyselyhaastattelua. Tutkimuksessani etsin vastauksia kysymyksiin, mitä vaikutuksia kirjanpitolain uudistus toi tullessaan, onko olemassa luovaa laskentatoimea ja miten sitä voidaan todeta kirjanpidossa. Onko kirjanpitolain uudistus mahdollistanut luovien ratkaisujen tekemistä ja miten tilintarkastajat ovat kokeneet uudistuksen? Mitä havaintoja he ovat tehneet? Tilintarkastajille tekemästani kyselystä on koottu lyhyt raportti, joka tuo esiin tilintarkastajien käytännön kokemuksia tutkimusaiheeseen. Tarkoitukseni oli haastatella tilintarkastajia nauhoittamalla heidän vastauksensa. Vuonna 2020 eletään koronaviruksen aiheuttamaa pandemiaa ja poikkeuksellista aikaa maailmanlaajuisesti, jolloin suositaan etätöitä. Sen vuoksi olen toteuttanut kyselyni sähköpostitse. Alla B. Virtanen oppii luovaa laskentatoimea.

Sarjakuva 1. © Ilkka Heilä/Bulls (Aamulehti 2020, B18)

B. VIRTANEN

2 KIRJANPITOLAIN UUDISTUS

Tilinpäätösnormien muuttuminen Euroopan Unionissa aloitti muutostarpeen myös kansallisessa lainsäädännössä. Vuonna 2013 Suomessa työ- ja elinkeinoministeriö ryhtyi toimiin ja perusti työryhmän selvittämään, mitä muutoksia Euroopan Unionin EU:n direktiivi (2013/34/EU) edellytti kirjanpitolakiin (1336/1997). Kohderyhmänä olivat pienimmät yritykset. Haluttiin helpottaa tilinpäätösvelvoitteita, kun tilinpäätöstietoja välitetään viranomaisille. Avuksi tähän tuotiin lainsäädäntö ja tietotekniikka. Säännösten muuttaminen ja erillinen asetus koskien mikro- ja pienyrityksiä asetettiin tavoitteeksi, jotta kirjanpito helpottuisi ja saataisiin selkeät käytännöt pienille yrityksille. (TEM 2014.)

Kirjanpitolautakunnan puheenjohtaja Timo Kaisanlahti kirjoitti Tilisanomissa 6/2014 kirjanpitolainsäädännön uudistusehdotuksesta, jonka työryhmä luovutti työ- ja elinkeinoministeriölle 14.10.2014. Mietintö lähetettiin eteenpäin lausuntokierrokselle, joka päättyi vuoden 2015 tammikuun lopussa. Direktiiviin (2013/34/EU) pohjautuvat uudistukset ja säännökset oli otettava käyttöön 1.1.2016 alkaen ja tilikausina tästä eteenpäin. Muutokset koskivat kirjanpitolakia (1336/1997), kirjanpitoasetusta (1339/1997) ja tähän liittyvää lainsäädäntöä. Tärkeä uudistus koski pienien yritysten tilinpäätöksen sisältöä, joka koostui tuloslaskelmasta, taseesta ja liitetiedoista. Tämä kokonaisuus haluttiin erottaa omaksi asetukseksi kirjanpitoasetuksesta. Mikro- ja pienyrityksiä koskeva erillinen asetus sisältäisi nämä tilinpäätökseen liittyvät seikat, jolloin kirjanpitoasetus ei enää koskisi näitä kirjanpitovelvollisia. Tavoitteena oli lisätä tilinpäätösvaatimusten ymmärrettävyyttä mikro- ja pienyrityksissä. Kun tehtiin erillinen asetus, niin vastattiin EU:n vaatimuksiin siinä, ettei mikro- ja pienyrityksille olisi muita velvoitteita tilinpäätösinformaatiolle kuin mitä direktiivi salli. Direktiivin myötä tilinpäätöksen helpottamiseksi sallittiin mahdollisimman laajat poikkeukset. (Kaisanlahti 2014, 24.)

Rekola-Nieminen (2015, 62) on käsitellyt kirjanpitolain uudistusta. Hänen mukaansa työ- ja elinkeinoministeriön työryhmä ilmaisi vuodelta 1997 olevan lain kaipaavan laajasti

päivitystä. Uudistuksen tarkoitus oli keskittyä uusiin tilinpäätössäädöksiin, joiden vaikutus olisi suurin kirjanpitolain lukuihin 3, 4 ja 5. [Luku 3 “Tilinpäätös ja toimintakertomus”, luku 4 “Tilinpäätöseriin liittyvät määritelmät”, luku 5 “Arvostus- ja jaksotussäännökset”.] Luku kaksi [“Liiketapahtumien kirjaaminen ja kirjanpitoaineisto”] tarvitsisi muutoksia jo teknisen kehityksen ja kansallisten tarpeiden takia, ja tämä luku koskisi kaikkia kirjanpitovelvollisia koosta ja yhtiömuodosta riippumatta.

Walden ja Leppiniemi (2020, 19–20) kirjoittavat, että tuloslaskennan ja varallisuusaseman pohjan kirjanpitoon muodostavat kirjanpitolaki, kirjanpitoasetus (KPA 1339/1997) ja asetus pien- ja mikroyritysten tilinpäätöstiedoista (PMA 1753/2015). Uudistettu kirjanpitolaki (1620/2015) mitätöi työ- ja elinkeinoministeriön (aiemmin kauppaja teollisuusministeriön) voimassa olleet asetukset kehittämismenojen aktivoinnista (1066/2008) ja rahoitusvälineiden arvostamisesta sekä näiden merkitsemisestä tilinpäätökseen ja myös konsernitilinpäätökseen (1315/2004). Myös seuraavien ministeripäätösten mitätöinnit on asiasisällöltään huomioitu kirjanpitolain uudistuksessa (1620/2015):

- ”KTMP 47/1998 kirjanpidossa käytettävistä menetelmistä
- KTMP 49/1998 kirjanpitoaineiston tilapäisestä säilyttämisestä ulkomailla
- KTMP 135/2004 rahoitusvälineiden arvostamisesta sekä merkitsemisestä tilinpäätökseen ja konsernitilinpäätökseen
- TEMA 1066/2005 kehittämismenojen aktivoinnista.” (Walden & Leppiniemi 2020, 19–20.)

Haaramo ym. (2018, 86–87) käsittelevät uutta kirjanpitolakia ja kappaleessa viisi Kampman, Rönkkö ja Yli-Rantala ottavat esiin pienyritykset ja mikroyritykset. He käyttävät termiä *Pienet ensin -periaate*, jossa Euroopan Unioni tilinpäätösdirektiivissään (2013/34/EU) on halunnut helpottaa pienten ja keskisuurten yritysten hallintoa. On haluttu keskittyä pienempiin yrityksiin suuryritysten sijaan, ja direktiivi on velvoittava, jolloin kansalliset jäsenvaltiot eivät voi vaatia suuryrityksiä tiukemmin tietoja pieni- ja keskikokoisilta yrityksiltä. Siksi säädettiin kokorajat, kun ennen kirjanpitolaissa oli vain jako pieniin kirjankirjanpitovelvollisiin ja muihin. *Pienet ensin -periaate* näkyy myös *suojasatamasäännöksenä* (“jossa vähemmän merkityksellisinä pidetyt liitetiedot sai jättää pois” (Lilja & Rönkkö 2018, 50)) EU:n tilinpäätösdirektiivissä siten, että pienille mikrokokoisille yrityksille (ei koske esim. asunto-osakeyhtiöitä, yhdistyksiä tai säätiöitä)

on pakottavana lista kahdeksasta liitetiedosta. Kyse on taloudellinenkin, kun kustannukset vähenevät pienemmän informaatiomäärän myötä.

2.1 Yrityskoon määritelmät

Uudet rahamääräiset ylärajat ja henkilömäärät otettiin käyttöön mittaamaan yrityskokoa, ja pienyrityksen lisäksi määriteltiin rajat mikroyritykselle. Kirjanpitolaissa (30.12.1997/1336) uudistettiin luvun 1 pykälät 4 a §, 4 b §, 4 c § ja 6 a § (L 1620/2015), joissa määritellään pienyritys, mikroyritys, suuryritys sekä pien- ja suurkonserni. Pienyritys on kirjanpitovelvollinen, jonka päätyneen ja sitä välittömästi edeltäneen tilikauden aikana enintään yksi kolmesta raja-arvosta on ylittynyt tilinpäätöspäivänä. Raja-arvoina pidetään taseen loppusummana 6 000 000 euroa, liikevaihtona 12 000 000 euroa ja henkilöstömääränä tilikauden aikana palvelleina keskimäärin 50 henkilöä. (KPL 1:4 a.) Mikroyritys on vastaavasti kooltaan kirjanpitovelvollinen, jonka raja-arvoina ovat taseen loppusumma 350 000 euroa, liikevaihdon rajana 700 000 euroa ja henkilökunnan keskimääräinen luku 10 henkilöä tilikauden aikana. Mikroyrityksellä raja-arvoista enintään yksi voi ylittyä päätyneellä tilikaudella ja sitä välittömästi edeltäneen tilikauden aikana. (KPL 1:4 b.) Suuryrityksellä pitää ylittyä vähintään kaksi kolmesta raja-arvosta näillä päätyneellä ja kuluvalle tilikaudella, että voidaan todeta yritys suuryritykseksi. Raja-arvot ovat seuraavat: liikevaihto 40 000 000 euroa, taseen loppusumma 20 000 000 euroa ja palveluksessa olleita henkilöitä tilikauden aikana on ollut keskimäärin 250. (KPL 1:4 c.) Kun puhutaan pien- ja suurkonsernista, pienkonsernin määritelmässä ylittyy enintään yksi raja-arvo, joka on säädetty kirjanpitolain 4 a §:ssä. Suurkonsernissa ylittyy vähintään kaksi raja-arvoa 4 c §:ssä. Näiden konsernien raja-arvojen ylittyminen katsotaan luvuista, jotka on saatu konserniyritysten emoyrityksen tilinpäätöspäivän yhteenlasketuista luvuista. (KPL 1:6 a.)

Haaramo ym. (2018, 92) tuo esiin pien- ja mikroyritysten merkityksen suomalaisessa yrityskentässä. Vuoden 2013 Tilastokeskuksen tilastojen mukaan pienyrityksiä uuden kirjanpitolain mukaisina on 97–98 % yrityskannasta. Tämä vastaa 213 000–215 000

yrittäjästä. Myös mikroyrityksiä on paljon. Lukumääräisesti niitä on 168 000–186 000 kappaletta. Vapaaehtoisiksi säädetyillä helpotuksilla on siten merkittävä vaikutus talouselämään. Aina voidaan raportoida laajemmin liitetiedoin, mikä edesauttaa laadukasta ja luotettavaa tilinpäätösinformaation varmistamista. Tikkanen (2016, 20) mainitsee myös pien- ja mikroyritysten suuren määrän, joka on reilut 97 prosenttia kirjanpitovelvollisista Suomessa. Kirjanpitovelvollisten koko vaikuttaa jatkossa tilinpäätöksessä näkyviin tietoihin. Yritys-termi käsittää uudistuksen myötä myös yhdistykset, säätiöt ja asuntoyhtiöt. Uutena on myös säännös merkittävistä yhteisöistä yleisen edun kannalta. Näitä yhtiöitä kutsutaan myös lyhenteellä PIE-yhtiöt. Nämä ovat yhteisöjä, joiden osakkeilla, velkakirjoilla tai muilla arvopapereilla käydään julkisesti kauppaa. Luottolaitokset ja vakuutusyhtiöt ovat myös PIE-yhtiöitä. Toimintakertomus ja rahoituslaskelma tarvitaan tilinpäätöksessä näiltä yhtiöiltä. (Tikkanen 2016, 22.)

2.2 Helpotukset

2.2.1 Lyhennetty tase ja tuloslaskelma, maksu- ja laskuperusteisuus

Vaikka direktiivi antoi mahdollisuuden helpotuksiin, haluttiin kuitenkin oikean ja riittävän kuvan saamiseksi säilyttää velvoite tuloslaskelman julkistamiseen myös mikro- ja pienyrityksillä. Kirjanpitoasetuksen (KPA) tavoin pienemmätkin kirjanpitovelvolliset voivat erillisasetuksesta huolimatta julkistaa tuloslaskelman ja taseen lyhennettyinä. Maksuperusteisuuden salliminen myös liikkeenharjoittajille oli yksi uudistus, kun se oli tähän asti sallittu vain ammatinharjoittajille. EU:n kirjanpito-oikeudessa on yksi keskeinen tunnusmerkki osakeyhtiölle tehdä suoriteperusteinen tilinpäätös. Katsottiin kuitenkin, että ammatinharjoittajan ja liikkeenharjoittajan henkilökohtainen talous ei aina eriydy ansaintatoiminnasta aiheutuvista vastuista, jolloin Kisanlahden (2014, 26) mukaan työryhmä ehdotti liikkeenharjoittajien vapauttamista laatimasta tilinpäätöstä. Liikkeenharjoittajan velvollisuus on kuitenkin pitää kirjanpitoa, jotta tarvittavat tiedot

saadaan verotukseen. [Uudistuksen myötä laissa sanotaan nyt: ”Ammatin- ja liikkeenharjoittaja on velvollinen laatimaan tilinpäätöksen, jos sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on ylittynyt vähintään kaksi 4 b §:ssä säädetystä rajoista” (KPL 1:1a).] Tilinpäätös on hyvä tehdä täydellisenä, jos tarvitaan ulkopuolista rahoitusta. Lainanantajat tarvitsevat kaikki tiedot. Maksuperusteinen tilinpäätös sallittiin myös mikroluokan kokoisille säätiöille ja yhdistyksille. Tällaisten yhteisöjen tarkoituksena ei ole pääasiasiallisesti ansaita, vaan toiminta on usein yleishyödyllistä. (Kaisanlahti 2014, 24–26.)

Maksu- ja suoriteperiaate on ollut perinteinen tapa tehdä kahdenkertaista kirjanpitoa. Uudistuksessa tuodaan esiin yritysten mahdollisuus tehdä laskuperusteista kirjanpitoa. Sen etuna on, ettei tarvitse jaksottaa, ja se on yhteensopiva arvonlisäverosäädösten kanssa. Se myös antaa oikeamman kuvan kirjanpitovelvollisen tilikauden aikaisesta taloudellisesta tilanteesta. (Rekola-Nieminen 2015, 63.) Laskuperusteisessa kirjanpidossa kirjaukset kirjataan laskun päiväysten mukaisesti sitä mukaa, kun laskuja yritykseen saapuu. Tikkasen (2016, 22) mukaan mikrokokoluokan yhdistykset ja säätiöt voivat laatia maksuperusteisen tilinpäätöksen lisäliitetiedoin. Tällöin se vastaisi suoriteperusteista. Suositeltua onkin laatia kirjanpito entiseen tapaan suoriteperusteisesti, sillä se helpottaa ja nopeuttaa tilinpäätöksen tekemistä.

Tase voidaan myös laatia ja esittää lyhennettynä. Silloin ei tarvitse erikseen ilmoittaa siirtovelkoja, saamisia ja ennakkomaksuja. Tuloslaskeman rakenne koostuisi eristä ”liikevaihto, muut tuotot, aine- ja tarvikekulut, henkilöstökulut, arvontarkistukset, muut kulut ja verot”. Pienimillään julkisesti rekisteriviranomaiselle voitaisiin toimittaa vain lyhyt tase. ”Suojasatamasäännös” on EU:n käyttämä termi, kun mikroyrityksen ei tarvitsisi luovuttaa lisätietoja, kun vaaditaan ”oikeaa ja riittävää kuvaa”. Helpotus konsernitilinpäätöksen tekemättä jättämisessä tulisi olennaisuuden periaatteen täytyessä silloin, kun todetaan ”noudattamisen vaikutus on epäolennainen”. Vastaanottajaa ajatellen olennaisuuden TEM määrittää seuraavasti: ”tiedon asemaa silloin, kun sen pois jättämisen tai sen väärin ilmoittamisen voidaan kohtuullisesti odottaa vaikuttavan päätöksiin, joita tiedon käyttäjät tekevät yrityksen tilinpäätösten perusteella”. (TEM 2014, 5–6.) Lydman (2016, 29–30) vielä toteaa, että mikroyritys on suojassa väitteiltä,

joissa sanotaan mikroyrityksen jättäneen antamatta lisätietoja oikean ja riittävän kuvan varmistavia muista seikoista. Mikroyrityksen tietojen on kuitenkin oltava todenmukaisia. Muuten uhkana on rangaistus rikoslain (39/1889) 3:9–11 §:n sekä kirjanpitolain 8:4 §:n mukaan.

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM 2014, 5–6) esitti EU:n direktiivin soveltamisesta mikro- ja pienyritysten helpotuksissa mahdollisuudesta ilmoittaa taseen ulkopuolisista sitoumuksista ja vakuuksista muulla tavoin, jos liitetietoja ja toimintakertomusta ei laadita. Muilla tavoin voi esittää myös eläkkeet ja sitoumukset, jotka koskevat konserni- ja osakkuusyhtiöitä, ennakot ja luotot, jotka on annettu hallintoelimien jäsenille, sekä hankitut omat osakkeet.

2.2.2 Olennaisuus, oikea ja riittävä kuva

Olennaisuusperiaate on ollut keskeinen periaate kirjanpitoikäytännössä. Nyt se otettiin mukaan myös EU:n direktiiviin. Sen vuoksi myös kirjanpitolakia piti tarkistaa tämän myötä. Se otettiin mukaan täydentämään KPL 3:2 §:ää, jossa oli tähän asti veloitettu antamaan oikea ja riittävä kuva. (Kaisanlahti 2014, 24.) Kirjanpitolaissa sanotaan, että tilinpäätöksen on annettava oikea ja riittävä kuva kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta sekä taloudellisesta asemasta. On samalla huomioitava harjoitetun toiminnan laajuus ja laatu. Liitetiedoilla voidaan täydentää tietoja, jos muuten ei saavuteta oikeaa ja riittävää kuvaa. (KPL 3:2.) Valtioneuvoston asetus pien- ja mikroyritysten tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista (31.12.2015/1753) määrittelee vielä, että pien- ja mikroyrityksen tulee esittää ”liitetietona myös muut seikat, jotka ovat tarpeen tarkoitettun oikean ja riittävän kuvan aikaansaamiseksi” (PMA 1:3). Olennaisuusperiaate ei anna mitään poikkeusta siihen, että kirjanpitovelvollisen tulee merkitä kaikki liiketapahtumat kirjanpitoon. Olennaisuus on suhteellista ja siinä huomioidaan yrityksen koko ja liiketoiminta kokonaisuutena. Joskus pienikin summa voi olla sisällöltään merkittävä, jolloin se on olennainen kirjanpidollisesti. Työryhmäkin piti tätä osana hyvää kirjanpitoa. (Kaisanlahti 2014, 24.) Olennaisuudesta on joskus keskusteltu

kirjanpidon kurssilla ja pohdittu, onko sille jotain tarkempaa mittaria. Puhuttiin 10 prosentista, mutta kuten edellä mainitaan, tarkkoja määriä ei voida antaa, koska kokonaisuuden sisältö merkitsee, ei välttämättä määrä tai rahasumma.

2.2.3 Liitetiedot

PMA (1753/2015) esittää kolmannessa luvussa pienyrityksen liitetiedot, jotka ovat samat myös mikroyritykselle lukuun ottamatta ”kirjanpitolain 5 luvun 2 a ja 2 b §:n tarkoittamia tietoja käyvän arvon mukaisesta arvostamisesta. Mikroyritys ei ole velvollinen laatimaan kirjanpitolain 3 luvun 1a §:n mukaista toimintakertomusta. Mikroyritys voi kuitenkin esittää mainitussa pykälässä tarkoitettun tiedon liitetietona.” (PMA 4:4). Pienet ja mikroyritykset ilmoittavat liitetietoinaan:

- arvostusperiaatteet ja arvostusmenetelmät, joita on noudatettu tilinpäätöstä laadittaessa sekä jaksotusperiaatteet ja -menetelmät siten kuin ne ovat valinnaisia pienyritykselle (PMA 3:1),
- poikkeukselliset tuotto- ja kuluerät ja näiden määrä ja sisältö silloin, kun ne ovat olennaisia (PMA 3:2),
- tiedot tilikauden päättymisen jälkeen tapahtuneista olennaisista tapahtumista¹, joita ei muuten voi nähdä tilinpäätöksestä. On myös arvioitava näiden taloudellinen merkitys (PMA 3:3),
- jos pysyviin vastaaviin kuuluvaa hankintamenoa on korotettu eikä siitä ole vielä tehty poistoja, liitetietoihin on lisättävä muutokset arvonkorotusrahastossa tilikauden aikana, muutoksiin liittyvien verovaikutusten selvitys ja yhteenlaskettu kirjanpitoarvo arvonkorotuksen kohteista ennen arvonkorotusta (PMA 3:4),
- kun pienyritys on noudattanut rahoitusvälineiden tai muiden omaisuuserien arvostamisessa kirjanpitolain 5 luvun 2 a tai 2 b §:ää, sen on esitettävä

¹ Esimerkiksi koronaviruksen aiheuttamista muutoksista liiketoimintaan ja tulevasta epävarmuudesta tulee mainita liitetiedoissa.

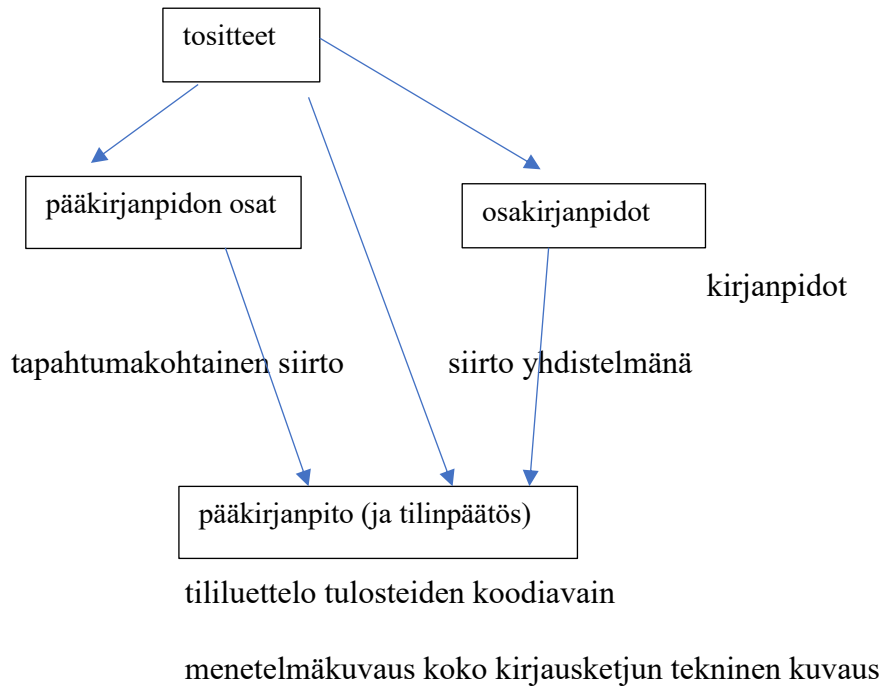
liitetiedoissa keskeiset oletukset arvonmääritysmalleista ja -menettelyistä, yhteenlaskettu käypä arvo erikseen jokaisesta rahoitusväline- ja muusta omaisuuslajista, näiden lajien arvonmuutoksesta tuloslaskelmaan sekä merkittävä määrä käyvän arvon rahastoon, tieto johdannaisopimusten käytön laajuudesta jokaisesta erikseen (PMA 3:5),

- on ilmoitettava yhteenlaskettu määrä pitkäaikaisten vieraan pääoman veloista, jotka erääntyvät viittä vuotta myöhemmin (PMA 3:6),
- kun pienyrittäjä on antanut omaisuudestaan esineoikeudellisia vakuuksia, ne on esitettävä eriteltyinä liitetiedoissa esinevakuuslajin mukaisiin määriin. Myös taseen ulkopuolisista taloudellisista sitoumuksista on annettava yhteismäärä ja kerrottava ulkopuolisten järjestelyiden luonteesta ja tarkoituksesta liiketoiminnassa, jotta voidaan arvioida riskejä ja hyötyjä yrityksen taloudellisessa asemassa. Pienyrityksen on myös mainittava niistä eläkevastuista, joita ei ole annettu vakuutusyhtiön kannettavaksi (PMA 3:7),
- konserniin kuuluvan pienyrityksen on ilmoitettava emoyhtiön nimi ja kotipaikka, johon se itse välittömimmin kuuluu (PMA 3:8),
- jos on annettu lainoja tai sitoumuksia toimitusjohtajalle tai hallintoelimiin tai vastaaviin kuuluville, on ilmoitettava yhteenlasketut määrät myönnettyistä rahalainoista, niiden vähennykset ja lisäyksen tilikauden aikana sekä korko- ja muut ehdot. Samoin ilmoitetaan vakuuksien ja vastuusitoumusten yhteismäärä ja sisältö sekä eläkesitoumukset (PMA 3:9),
- kun on käyty tavanomaisin kaupallisina ehdoin liiketoimia intressitahojen kanssa, pitää kuvaila kyseinen liiketoimi, sen arvo, intressisuhteen luonne ja muut välttämättömät tiedot. Intressitahoiksi katsotaan oikeushenkilö, jolla on määräysvalta tai osakkuus pienyrityksessä tai henkilö on toimitusjohtaja, hallituksen jäsen tai varajäsen. Tarkoitus on antaa oikea ja riittävä kuva liiketoimista (PMA 3:10),
- henkilöstön keskimääräinen lukumäärä ilmoitetaan tilikauden ajalta (PMA 3:11),
- jos tilikauden aikana on hankittu tai luovutettu omia osakkeita tai osuuksia, on ilmoitettava hankintojen perusteet, lukumäärä ja nimellisarvo, suoritettu vastike ja hankittujen sekä halussa olevien osakkeiden ja osuuksien kokonaismäärä ja nimellisarvo sekä suhteellinen osuus merkitystä pääomasta (PMA 3:12),

- oikean ja riittävän kuvan antamiseksi pienyritys voi esittää tarpeelliset liitetiedot, jotka vastaavat toimintakertomusta (PMA 3:13).

2.2.4 Teknologia ja audit trail

Teknologioiden kehitys huomioitiin myös työryhmän ehdotuksessa, jossa yksityiskohtaisesta teknologioiden sääntelystä olisi luovuttava (Kaisanlahti 2014, 24) eikä teknologian tulisi olla enää este asiakirjojen käsittelyssä ja liitetietojen säilyttämisessä. Edellytys oli kuitenkin, että arkistoitavat laskelmat ja asiakirjat muistuttaisivat tositteita ja niitä käsiteltäisiin ja säilytettäisiin siten liitetietotositteina. Se helpottaisi tilinpäätösten tarkastamista, kun liitetietojen merkitys korostuu oikean ja riittävän kuvan saamisessa. *Audit trail* –vaatimus tulisi katettua tällä tavoin. (Kaisanlahti 2014, 27.) KPL (2:7) ei mainitse missä muodossa kirjanpitoaineiston tulee olla. Sen pitää vain olla tarvittaessa tulostettavissa selväkielisessä muodossa ja vaikeuksitta tarkasteltavissa. Kirjanpitoaineiston muodon muuttaminen on sallittua, jos se on tarpeellista käsittelyyn, säilytyksen tai siirron vuoksi. *Audit trail* on kirjausketju (kuvio 1), jossa alusta alkaen yksi tapahtuma menee dokumentoituna kirjausketjun läpi katkeamattomasti. Tapahtumaa voidaan seurata aika- ja asiajärjestyksessä. Kirjapitolaissa asiasta sanotaan, että kirjanpidossa on huolehdittava liiketapahtumien, kirjausten ja tositteiden yhteydestä pääkirjanpitoon, vaikka käytettäisiin mahdollisia osakirjanpitoja, ja siitä tilinpäätökseen. Todennettavuus on löydettävä molempiin suuntiin. Myös verotusta tai muuta määräajoin tehtävää ilmoitusta varten on huolehdittava kirjausketjun kulku kirjanpidosta. (KPL 2:6.)

Kuvio 1 Kirjausketju (Ihantola & Leppänen 2018, 206)

2.2.5 Arkistointi

Kaisanlahti (2014, 27) kirjoittaa, että työryhmä ehdotti luovuttavan vaatimuksesta paperimuotoiseen tasekirjaan. Tämä sijaan tulisi luettelo kirjanpidoista ja aineistoista, joista olisi laaja vastuu niiden säilyttämisen järjestämisestä. Tilinpäätöksellä on jo tämä vastaava vastuu. Samoin voitaisiin luopua säilytykseen ja käsittelyyn liitettyjen maantieteellisen sijainnin ja teknisen muodon vaatimuksista. Arkistointi voisi olla ulkomailla, mutta edellytys olisi päästä tarkastelemaan kirjanpitoa ja materiaaleja Suomesta käsin selväkielisessä muodossa eikä siihen saa tulla viivytystä. Tärkeää on kirjausketjun säilyvyys (kuvio 1), kirjanpitovelvollisen huolellisuus kirjanpitoaineiston käsittelyssä ja säilytyksessä. Automatisoinnille ei olisi lain muodostamaa estettä. Teknologia toisi tehokkuutta ja helpotusta kirjanpitoon. Harmaan talouden ehkäisyyn apua tulisi tarkastettavuuden helpottuessa sähköisen tiedonsiirron ja automaation vaikutuksesta. KPL (2:9) säättää, että ”tilinpäätös, kirjanpidot, tositteet ja muu

kirjanpitoaineisto on säilytettävä huolellisesti” ja että ne voidaan säilyttää siten, että Suomesta käsin viranomainen tai tilitarkastaja voi tarkastella tietoja viiveettä.

Arkistointi tulee järjestää niin, että tarvittaessa voidaan aineistoa tarkastella selväkielisessä muodossa. Tämä voi olla paperi- tai pdf-muotoista. Sähköisen aineiston säilytys edellyttää, että koodit voidaan tulkita ihmisen ymmärtämässä muodossa. Tilinpäätösvaiheessa voidaan vielä tehdä muutoksia ja korjauksia, mutta tämän jälkeen tilinpäätöksen valmistuttua ei siihen enää saa tehdä muutoksia kirjauksiin. Tilinpäätöksen valmistumisen jälkeen sen teknistä esitys- ja säilytysmuotoa on mahdollista muuttaa. Paperiset kuitit voi muuttaa sähköiseen muotoon ja sen jälkeen paperitositteen voi hävittää. Vaatimus kuvatiedostojen säilyttämisestä niin, että värejä lukuun ottamatta ne voitaisiin tulostaa alkuperäisinä, on poistettu. Muuttumattomina on pidettävä kirjanpitoaineiston tietosisältö ja kirjausketjut säilytyksen aikana. (Rekola-Nieminen. 2015, 64.) Kirjanpitovelvollisella on oltava kirjanpidosta ja aineistosta luettelo. Mukaan lisätään myös tililuettelo. Näitä säilytetään yhdessä tilinpäätöksen kanssa 10 vuotta. Vaikka tasekirjaa ei enää vaadittaisi, näistä muodostuu sitä vastaava kooste. Aika ja paikka -käsitys myös muuttuu säilytysvaatimuksissa. Aineistoon on oltava pääsy tilikauden aikana ja sen jälkeen. Enää ei kirjanpitoaineistoa tarvitse säilyttää Suomessa, mutta Suomesta käsin on oltava välitön pääsy aineistoon. Sähköisessä arkistoinnissa palvelin voi olla Suomen ulkopuolella. Vastuu säilytyksestä on kuitenkin kirjanpitovelvollisella, jolloin on tärkeä valita palveluntarjoaja huolellisesti. Jos säilytysaikavaatimus on kirjanpitolakia pidempi, pitää aineistoon ottaa mukaan viittaus muihin lakeihin säilytysajoista. (Rekola-Nieminen 2015, 64.)

2.2.6 Vapautus konsernitilinpäätöksestä

EU:n direktiivi velvoittaa vapauttamaan pienosakeyhtiöt laatimasta konsernitilinpäätöstä jäsenvaltioissa. Vaikka osakeyhtiölaki Suomessa on erityislaki ja menee kirjanpitolain edelle, uudistus kuitenkin löysäisi konsernitilinpäätöksen vaatimusta. Tarkoitus oli keventää pienyritysten tilinpäätössääntelyä. Tähän liittyi myös työryhmän ehdotus sallia

EU:n hyväksymät IFRS-standardit, jotka liittyvät sijoituskiinteistöjen, pörssi-arvopaperien sekä muiden rahoitusvälineiden arvostamiseen. Kirjanpitovelvollinen voisi käyttää arvostamisperiaatetta IFRS-standardin mukaan, vaikka tekisi tilinpäätöksen kirjanpitolain 7a luvun mukaisesti standardiperusteisesti. Samaa käytäntöä voisi soveltaa rahoitusleasingsopimusten tilinpäätöskäsittelyssä. (Kaisanlahti 2014, 27.)

2.2.7 Yhdenkertainen kirjanpito

Lakiuudistus vapauttaisi ammatinharjoittajia mutta myös liikkeenharjoittajia laatimasta kahdenkertaista kirjanpitoa (debet-kredit)² ja tekemästä tilinpäätöstä. Mahdollisuus tähän kyllä säilyisi. KPL:n 2 luvun ohjeistuksella käsiteltäisiin tosineineistot, laadittaisiin kirjaukset ja arkistoitaisiin kirjanpitoaineistot. Tähän asti ammatinharjoittajat ovat voineet laatia yhdenkertaisen kirjanpidon ja jos heidän ovat olleet oikeutettuja laatimaan maksuperusteisen tilinpäätöksen AVL 137 §:n mukaan, ovat he voineet tilittää myyntihintojen kertymisen mukaisen arvonlisäveron. Uudistuksen myötä tämä mahdollisuus tulisi myös liikkeenharjoittajille. Helpotus kuitenkin mietityttää niin Rekola-Niemistä kuin Kaisanlahteakin, sillä vapautus on toimintamuotoon sidottu, ei kokoon. Veroilmoitusta laadittaessa tilinpäätöksestä saadaan tiedot viranomaisille. Samoin pankkiin ja Kelaan saadaan pyydytetyt tiedot tilinpäätöksestä. Jos halutaan säästää tilinpäätöksessä, veroilmoituksen teko saattaa hankaloitua ja työläämpi veroilmoituksen täyttö lisää kustannuksia. Kahdenkertainen kirjanpito voi tulla tehokkuudessaan edullisemmaksi kuin yksinkertainen kirjanpito. Tilitoimistojen ohjelmistot on laadittu kahdenkertaiseen kirjanpitoon, jolloin yhdenkertaisesta kirjanpidosta ei saada lukuja suoraan veroilmoitukseen. (Rekola-Nieminen 2015, 62). Tikkanen (2016, 22) huomioi, että jos ammatin- tai liikkeenharjoittajan tilikausi on eri kuin kalenterivuosi, tilinpäätöksen laadinta on pakollinen. Kahdenkertainen kirjanpito on myös tällöin laadittava.

² Debet-puoli kertoo kirjanpidossa, mihin rahat käytetään, kredit-puoli taas kertoo mistä lähteestä raha on saatu.

2.2.8 Pääkirjanpito ja osakirjanpito

Aiemmin on käytetty kirjanpidossa käsitettä peruskirjanpito, joka poistui uudistuksessa. Sen sijaan määritetään pääkirjanpito ja osakirjanpito. Osakirjanpidot voivat olla osto- ja myyntireskontra, palkanlaskenta tai pankin tiliote. Nämä voidaan hoitaa erillisessä järjestelmässä ja tuodaan yhdistelmätilillä pääkirjanpitoon. Jos reskontrien sovellukset siirtyvät automaattisesti ohjelmasta kirjanpitoon, silloin ei puhuta osakirjanpidosta. Jälleen tässä on varmistettava kirjausketjun, *audit trailin*, aukottomuus (kuviokuva 1). Tuloslaskelma ja tase muodostuvat pääkirjanpidosta. Tililuettelon on oltava asetuksenmukainen. (Rekola-Nieminen 2015, 63.) KPL (2:1) sanoo, että liiketapahtumat merkitään kirjanpitotileille asian mukaan. Tästä käytetään sanaa *kirjaus*. Tilien sisällön on pysyttävä samana, ellei toiminnan kehityksen tai muun erityisen syyn vuoksi tarvitse sitä muuttaa. Tilikauden kirjanpitotileistä on oltava eritelty luettelo, josta selviää tilien sisältö. Käytettävä nimitys on *tililuettelo*.

2.2.9 Tosite

Alkuperäinen tositemuoto on ollut yleinen sanonta kirjanpidossa. Vaatimuksena se ei ole ollut ja työryhmä esittikin seuraavanlaisia tositemuotoja: "Kirjauksen on perustuttava päivätyyn ja järjestelmällisesti numeroituun tai vastaavalla tavalla yksilöityyn tositemuotoon, joka todentaa liiketapahtuman. Liiketapahtuman, tositemuotoon ja kirjauksen välisen yhteyden tulee olla vaikeuksitta todettavissa." Tärkeintä on tositemuotoon yksilöinti, sen tunnistaminen, mahdollisuus tarkastaa tositemuoto ja kirjaus. (Rekola-Nieminen 2015, 63.) Tositemuotoon numerointi voidaan toteuttaa monin tavoin. Pieni kirjanpito voidaan numeroida yhden tositemuotoon sisällä, ja laajoissa tietojärjestelmissä taas käyttää hakuavaimia ja osoitelinkkejä. Tositemuotoon saa olla paperinen tai sähköinen. Tositemuotoon dokumentin sisältövaatimukset on annettu kirjanpitolaissa, mutta tositemuotoon vaatimukset myynti- ja ostolaskulle annetaan arvonlisäverolaissa. Kun tositemuoto muodostuu useasta asiakirjasta, on ne yhdisteltävä arkistoinnissa yhdeksi kokonaisuudeksi. Näin voidaan toimia tositemuotoon kohdalla, jossa laskulla viitataan siihen liittyvistä sopimuksista. Liitetietotositemuoto on

uudistuksessa vaatimuksena. Tositenumeroinnin tavoin myös liitetiedot numeroidaan ja säilytetään kuusi vuotta tilikauden päättymispäivästä. *Audit trail* –vaatimus on myös liitetietojen ja tositteiden välillä. Mitä laajempi kirjanpito on, sitä olennaisempaa on kirjausketjun merkitys. Ketjun seurattavuus on oltava mahdollinen molempiin suuntiin. Painotus on viranomaisilmoituksissa. (Rekola-Nieminen 2015, 64.)

2.2.10 Tilinpäätös, allekirjoitus ja luettelo kirjanpidoista ja aineistoista

Tasekirja on poistettu termi. Tilalle asiakirjakokonaisuuden nimeksi voidaan laittaa termi *tilinpäätös*. Oma kokemukseni on, että *tasekirja* oli parempi, *tilinpäätös*-termi sekoittuu helposti itse tapahtumaan, tilinpäätökseen. Sama muutos oli *veroilmoitus*-termin käyttöönnotossa arvonlisäverojen ja työnantajasuoritusten entisissä *kausiveroilmoituksissa*. Lydmanin (2016, 17) mukaan tähän asiakirjakokonaisuuteen tulee mukaan toimintakertomus ja tilinpäätös (tase, tuloslaskelma, mahdollinen rahoituslaskelma ja liitetiedot). Mukaan on otettava myös lause, että on noudatettu annetun asetuksen (PM) mikroyrityssäännöstöä tilinpäätöstä laadittaessa. Tämän tiedon voi antaa myös tuloslaskelman, taseen tai vaikka liitetietojen yhteydessä. On ilmoitettava oman pääoman muutokset osakeyhtiössä ja osuuskunnassa, hallituksen ehdotus siitä, miten käytetään jakokelpoinen oma pääoma, luettelo kirjanpitokirjoista sekä aineistosta ja lopuksi tilinpäätöksen allekirjoitukset. Konsernitilinpäätöksen yhteydessä tulee vielä tilinpäätökseen, toimintakertomukseen ja liitetietoihin sisällyttää lain vaatimat konsernia koskevat tiedot.

Allekirjoituksesta Lydman (2016, 18) kirjoittaa, että uuden kirjanpitolain 7 a §:n kohdassa

”säädetään vastuusta tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta sekä kirjanpitoja ja aineistoja koskevasta luettelosta. Sen mukaan hallituksen tai muun vastaavan toimielimen jäsenen sekä toimitusjohtajan tilinpäätöstä ja toimintakertomusta koskevasta vastuusta säädetään asianomaista oikeushenkilöä koskevassa laissa. Sama vastuu koskee myös luetteloa kirjanpitokirjoista ja aineistosta.” (Lydman 2016, 18.)

Neljä kuukautta on aika, jonka kuluessa tilinpäätös on päivättävä ja allekirjoitettava tilikauden päättymisestä. Tähän ei vaikuta kirjanpitovelvollisen koko. Tilinpäätöksestä vastuussa olevat allekirjoittavat tilinpäätöksen. Heitä ovat hallitus yhteisössä ja säätiössä, vastuunalaiset yhtiömiehet avoimessa ja kommandiittiyhtiössä. Toimitusjohtajan allekirjoitus vaaditaan tai hänen kaltaisensa allekirjoitus, jos hän on vastuussa tilinpäätöksen tekemisestä yhteisö- tai säätiölainsäädännön mukaan. (Lydman 2016, 19.)

Luettelo kirjanpidoista ja aineistoista tuli myös uudistukseen mukaan. Tilinpäätöksen perustana olevista kirjanpitovelvollisen kirjanpidoista sekä tositteista että muista kirjanpitoaineistoisten lajeista tulee olla luettelo, josta niiden ”keskinäiset yhteydet ja säilytystavat” ilmenevät. (KPL 2:7 a.) Tämä luettelo kertoo, mitä erilaisia osia ja millaisia aineistoja tilinpäätöksen perustana on kirjanpidossa käytetty, miten nämä liittyvät toisiinsa ja miten näitä säilytetään ja missä säilytetään, kuinka niitä voidaan lukea. Tästä muodostuu sitten kirjausketju kirjanpidon ja tilinpäätöksen välille. Tätä luetteloa pitää säilyttää kymmenen vuotta tilikauden päättymisen jälkeen samoin kuin tilinpäätöstä ja toimintakertomusta, tililuetteloa, tase- ja liitetietojen erittelyitä ja yhdistelylaskelmia konsernitilinpäätöksessä. (Lydman 2016, 20.)

Kun näitä uudistuksia on tehty, Lydman (2016, 15) kertoo erillisen asetuksen tehdyn helpottamaan pien- ja mikroyrityksen tilinpäätöksen laatijoita ja löytämään kaikki uudistukset samasta paikasta. Asetusta voidaan pitää tarkistuslistana, jolloin nähdään tilinpäätöksen tehdyn lain mukaisesti.

2.3 Havaintoja kirjanpitolain uudistuksen toteutumisesta

Lilja ja Rönkkö (2018, 50) ovat pohtineet, kuinka uusia säännöksiä on sovellettu mikro- ja pienyritysten tilinpäätöksissä. Koska uusi laki astui voimaan 1.1.2016, soveltamista on tehty jo kaksi vuotta. Se antaa selkeät raamit nähdä, miten uudistus on otettu vastaan tilinpäätösten laatijoiden joukossa. Ilolla, sanovat kirjoittajat. Erityisesti helpotukset

konsernitilinpäätöksen ja rahoituslaskelman laatimisen pois jättäminen on aiheuttanut tyytyväisyyttä. Oletetaan, että uudistus on saavuttanut EU:n tilinpäätösdirektiivin julkaiseman tavoitteen, jolla haluttiin varmistaa tilinpäätösten selkeys ja vertailukelpoisuus, hallinnon rasituksen helpottaminen ja selkeiden sekä vakaiden tilinpäätössääntöjen vahvistaminen pienille ja keskikokoisille yrityksille.

Liljan ja Rönkön (2018, 52) mukaan alussa uusien säästöjen noudattaminen voi olla haastavaa. Kokemuksen myötä työ kuitenkin helpottuu, ja se on ollut havaittavissa. Aina on kuitenkin erityistilanteita, joista toiminnan jatkuvuus on yksi sellainen. Siitä on aiheutunut pohdintaa etenkin tilintarkastajille. Heidän työnsä on kuitenkin jatkuva tasapainoilua yrityksen johdon ja tulkinnanvaraisen säännösten välillä. Lähtökohtana on kuitenkin, että yhteisölle, joka on tilintarkastuksen kohteena, ei aiheudu perusteetonta haittaa. Esimerkiksi on annettu ylivarovaisuus raportoinnissa.

2.3.1 Suojasatamasäännös ja toiminnan jatkuvuus

Toisaalta taas *suojasatamasäännös*, jossa vähemmän merkityksellisinä pidetyt liitetiedot sai jättää pois, on aiheuttanut ammattilaisten keskuudessa tulkintaerimielisyyksiä. Mikroyrityksen tarvitsee liittää tilinpäätökseen vain PMA:ssa luetellut liitetiedot pakollisina. Sisältövaatimuksena kuitenkin tilinpäätöksessä on antaa ne tiedot, jotka vaaditaan oikean ja riittävän kuvan saamiseksi. Tilinpäätöksen laatija voi kuitenkin antaa tietoa laajemmin, mitä asetuksessa säädetään. Valinta on laatijan. Lisätietojen hankinta voi olla pienille yrityksille myös kallista. Tästä syystä on perusteltua, että helpotetaan pienyrityksiä tilinpäätöksen esittämisessä. Jos laajempi informaatio on hyödyllistä, pieniä yrityksiä ei tule estää esittämästä liitetietoja laajemmin. (Lilja & Rönkkö 2018, 50.)

Uudistuksen tarkoitus on ollut saada mikrokokoisen yrityksen tilinpäätöksen laatimisesta tehokasta ja suoraviivaista. Tässä uhkaksi on nähty *suojasatamasäännös*. Laajempia liitetietoja on haluttu varmistamaan periaatetta toiminnan jatkuvuudesta. Tähän

keskustelua herättävät asetuksen seuraavat kohdat. PMA 3:1.1 § sanoo, että arvostusperiaatteet- ja menetelmät, joita on noudatettu tilinpäätöstä laadittaessa, tulee esittää liitetietoina, mikä on valinnaista pienyritykselle. PMA 4:4.1 § mainitsee edellä sovellettavan myös mikroyritykseen lukuun ottamatta käyvän arvon arvostusta koskevaa tietoa. Toiminnan jatkuvuus on periaate myös kirjanpitolaissa. Toiminnan jatkuvuus on huomattu olevan monen tilinpäätöksen laatijan oletuksena, vaikka taloudellinen asema on voinut näyttää muuta. Tällaisissa ristiriitaisissa tapauksissa, jossa jatkuvuus oletetaan, mutta luvut näyttävät muuta, voi olla tarpeellista selventää asiaa liitetiedolla. Koska se on vapaaehtoista, se voi tässä tilanteessa olla suotavaa. Kolmansia osapuolia ja vastuuhenkilöitä ajatellen liitetiedot parantavat informatiivisuutta ja voivat auttaa tulevaisuuden päätöksenteossa, etenkin epävarmoissa tapauksissa. Tätä sisältöperiaatetta tukevat myös EU:n tilinpäätösdirektiivi ja kansainväliset tilinpäätösstandardit (IAS/IFS-standardit). Tilinpäätösstandardin lausuma on, että tilinpäätöksen liitetiedot ovat keskeisessä asemassa tilinpäätöksen laadinnassa. Arvostusperiaatteiden tulisi näkyä tilinpäätöksen eri osissa, ja näistä lausunto, ovatko ne yhdenmukaiset *toiminnan jatkuvuus* -käsitteen kanssa ja onko merkittäviä muutoksia. Tästä periaatteiden suhteesta laatimisen ja jatkumisen välillä IAS 1.25 toteaa seuraavasti: “Johdon on tilinpäätöstä laatiessaan arvioitava yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Silloin kun johto on arviota tehdessään tietoinen sellaisista tapahtumiin tai olosuhteisiin liittyvistä olennaisista epävarmuustekijöistä, jotka saattavat antaa merkittävää aihetta epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa, yhteisön on ilmoitettava nämä epävarmuustekijät tilinpäätöksessä.” Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö esiin nostaa johdon vastuun epävarmuustekijöistä tilinpäätöksessä, kun ne liittyvät toiminnan jatkuvuuteen. Kun tämä liitetään mikroyrityksen suojasäännökseen, saattaa syntyä hämmennystä. Kirjanpitolaki säätää 3 luvun 2 §:ssä oikeasta ja riittävästä kuvasta tilinpäätöksessä. Tämä siten olisi hyvä tapa myös mikroyrityksen tilinpäätöksessä, jolloin lisättäisiin liitetietoja, vaikka niitä ei suoranaisesti vaadittaisikaan. Se lisäisi näkyvyyttä toiminnan jatkuvuudesta. Lisäinformaatio täyttäisi myös kansainvälisten tilinpäätösstandardien ja tilinpäätösdirektiivin tavoitteet. (Lilja & Rönkkö 2018, 50–52.)

2.3.2 Muutos pääomalainan kirjaamisessa

Kaisanlahti (2016, 40) käsittelee Tilisanomissa aihetta “Milloin pääomalaina on omaa pääomaa?” Kirjanpitolain uudistuksessa tehty muutos tekee mahdolliseksi merkitä pääomalaina omaan pääomaan. Tässä pitää IFRS:n mukaisten edellytysten täytyä. Tähän asti voimassa olevat osakeyhtiölain (624/2006) ja osuuskuntalain (421/2013) säännökset ovat olleet samansisältöiset, ja velvoittaneet kirjaamaan pääomalainan tilinpäätöksessä taseessa erillisenä eränä. Pääomalainan käsittelystä kirjanpitolautakunnan kannanotto on ollut osakeyhtiölain voimaantulon jälkeen seuraava vuonna 2006 (KILA 2006/1787), että “pääomalaina esitetään aina vieraan pääoman ryhmässä omana eränään”. Tässä tukeuduttiin EU:n tilinpäätösdirektiivin artikloihin (98/C 16/04), joissa myös lausuttiin, että “pääomalainoja ei saa merkitä omaan pääomaan”. Nyt kirjanpitolain uudistuksessa 2016 pääomalaina voidaan tietyin edellytyksin kirjata omaan pääomaan, erilliseen kohtaan. Kyse on tahdonvaltaisesta normista. Pääsäännöksi kuitenkin katsotaan pääomalainan kirjattavan aina vieraaseen pääomaan, erilliseen erään. (Kaisanlahti 2016, 41.)

Omaan pääomaan merkitessä päätöksen tekee itse asianomainen yritys. Aineellinen sisältö ehdoissa on ratkaiseva. Sen tulisi nojautua IFRS-standardeja vastaaviin seikkoihin. Koska nämä standardit elävät ja päivittyvät, suoranaiseen tiettyyn standardiin ei viitata. Nyt käytössä suositellaan standardia IAS 32: “Rahoitusinstrumentit: esittämistapa”, joka jaottelee omaa ja vierasta pääomaa. Hallituksen esityksessä (89/2015) pääomalainan oman pääoman ehtoisuuden perusteluina nimettiin seuraavat tekijät IFRS:stä:

- 1) “Lainan takaisinmaksun takasijaisuus”, joka koskee konkurssissa ja selvitystilassa ollessa maksunsaantijärjestelyä suhteessa muihin velkoihin ja velvoitteisiin.
- 2) “Eräpäivättömyys”, jolloin kirjanpitovelvollinen voi itse päättää ajankohdan, milloin pääoma palautetaan takaisin lainanantajille.
- 3) “Lainalle maksettavan tuoton maksu on ollut mahdollista ainoastaan tilanteissa, joissa kirjanpitovelvollisella on ollut olemassa myös mahdollisuus osingonmaksuun”, eli verrattavissa korkoon ja muuhun tuotonmaksuun, joka rajoittuu jakokelpoiseen vapaaseen pääomaan kuten osingossa ja muussa varojenjaossa. (Kaisanlahti 2016, 41.)

Kaisanlahti (2016, 42–43) kirjoittaa sisältöpainotteisuudesta ja näyttötaakasta, jota uudistuksessa tuodaan esiin. Jo lainaehtoihin pitää sisällyttää yksilöintiedot, että voidaan osoittaa pääomalainan olevan omanpääoman ehtoista. Selkeää velkaa ei voida kirjata omaan pääomaan. Otsikoinnin pitää olla sisällön mukainen. Kirjanpitolautakunnan lausunnossa KILA (2006/1775) on ohjeistettu, että sopimuksen tai vastaavanlaisen asiakirjan nimekkeen sijasta määräävämpää on sisältö, jonka tulee olla alisteinen tosiasialliselle sopimusehtojen soveltamiselle. Tärkeintä on vielä kaikkien osapuolten tarkoitus. Näin toteutuu sisältöpainotteisuuden periaate. Jos pääomalaina merkitään osakeyhtiössä tai osuuskunnassa erilliseen erään omaan pääomaan, tästä aiheutuu näyttövelvoite perusteista, miksi näin on tehty. On hyvä kirjata hallituksen pöytäkirjaan nämä perustelut, sillä hallitus vastaa oman pääoman riittävydestä osakeyhtiöissä ja osuuskunnissa. Näin varmistetaan oikea tulkinta riitatapauksissa. Olettama on, että pääomalaina on vierasta pääomaa. Siksi se voidaan aina kirjata vieraan pääoman erään taseessa. Ei ole merkitystä, vaikka se olisi oman pääoman ehtoinen. Näyttötaakka syntyy, kun erä kirjataan omaan pääomaan. Tässä toteutetaan varovaisuuden periaatetta, joka on kirjattu kirjanpitolakiin. KPL 3:3.1 §:n 4 kohdassa “tilikauden tuloksesta riippumaton varovaisuus”. Ulkopuolisia rahoittajia ei tule johdattaa harhaan. Oman pääoman riittävyys tulee ilmoittaa konservatiivisesti. Samalla johdon riski vähenee, kun yrityksen vakavaraisuus on mahdollisimman todenmukainen. Verotuksellisesti pääomalainan kirjaustapa voidaan katsoa sen ollessa osana omaa pääomaa, että lainasta maksettavaa korkoa ei välttämättä katsota vähennyskelpoiseksi elinkeinotulon verotuksessa, (360/1968) laki elinkeinotulon verottamisesta.

2.3.3 Arvostaminen

Karkulahti (2017) kirjoitti artikkelissaan muutoksista, joita tilintarkastajat olivat huomanneet kirjanpitolain uudistuksen myötä. Kirjanpitolaki sallii uudet arvostusvaihtoehdot (KPL 5:5 §), mutta rahoitusleasingeissa niitä ei niinkään ollut vielä otettu käyttöön. Sen sijaan huomioita oli tehty enemmän sijoituskiinteistöjen arvostamisessa. Arvostusten määrittäminen vaatii lisätyötä, kun sopimukset on tutkittava. Verolainsäädäntö ei myöskään tunne uusia laskentakäytäntöjä.

Rekola-Nieminen (2016) on kirjanpitokoulussaan osuvasti sanonut, että “tilinpäätös on juuri niin oikein kuin miten oikein sen arvostus- ja jaksotusratkaisut ovat”. Hän huomauttaa, että arvostus- ja jaksotusratkaisut koskevat sekä taseen omaisuuspuolta että myös sellaisia velkapuolen eriä, “joiden ajallista erääntymistä ja todellista erääntyvää euromäärää joudutaan tilinpäätöstä laadittaessa pohtimaan”. Hän on olennaisuuden ja netottamiskiellon lisäksi listannut arvostamisen periaatteet kirjapidossa. Näitä ovat jatkuvuuden periaate, johdonmukaisuuden periaate, sisältöpainotteisuuden periaate, varovaisuuden periaate, suoriteperiaate, erillisarvostuksen periaate ja periaate tilinavauksen perustumisesta päättävään taseeseen edelliseltä tilikaudelta. Näillä periaatteilla halutaan ajatella, että yrityksen toiminta on jatkuvaa ja taseen omaisuuden tarkoitus on tuottaa tuloa. Tilikauden jaksotus- ja arvostusratkaisuja ei muutella, vaan käytetään kerran valittuja ratkaisuja. Näin ulkopuolinen voi verrata kahta perättäistä tilikautta ja nähdä muutosten olevan todellisesta toiminnasta eikä kirjanpidollisesta käsittelytavasta. Liiketoimi kirjataan sen todellisen luonteen, sisällön mukaan eikä pelkän muodollisen informaation mukaisesti. Jos halutaan ohittaa tämä sisältöpainotteisuus, voi olla kyse vilpillisestä toiminnasta, jolla halutaan tavoitella aiheetonta hyötyä asiakirjan muutoseikan avulla. Varovaisuutta tulee siten noudattaa, että realisoitumattomia tuottoja ei kirjata tulokseen, mutta realisoitumattomat menot taas on merkittävä tulosvaikutteisesti tai ainakin kirjattava pakollinen varaus, jos ne eivät ole vielä varsinaisia velkoja tai tappioita. Tasejatkuvuus tarkoittaa, että avaava tase on vastaava siihen, mitä tilikauden päättävä tase on ollut. Siinä kannattaa noudattaa varovaisuutta, jos tehdään muutoksia järjestelmään tai tilikarttaan. Suoriteperiaatteessa tulo ja meno kirjataan tuotoksi ja kuluksi todellisen suoritteen vastaanoton tai luovuttamisen mukaan. Laskutus- tai maksuhetki ei merkitse tässä mitään, mutta olennaisuus on huomioitava etenkin jaksotuksia tehtäessä. Erillisarvostamisessa ei saa netottaa arvojen muutoksia samanlajisten hyödykkeiden kohdalla, vaan muutokset on tehtävä omaisuuserittäin. Poikkeuksena tästä ovat saman yhtiön salkussa olevat osakkeet, joita on hankittu eri aikoina. Niitä voidaan tarkastella painotetun keskihinnan mukaan hankintaerien hankintamäärillä.

2.3.4 Liitetiedot

Uudistuksessa kokorajojen muutoksen myötä pienten yritysten ei enää tarvitse esittää rahoituslaskelmia lakisääteisessä ja rekisteröitävässä tilinpäätöksessä. Karkulahden (2017) mukaan yrityksissä ei ole rahoituslaskelmista luovuttu, vaan niitä laaditaan omaan käyttöön. Työ ei ole vähentynyt, mutta julkinen tieto väheni, kun rahan lähteet ja käyttökohteet eivät enää ole julkisia. Pienet verovelvolliset eivät olleet kovin paljon uudistaneet tilinpäätöksiään. Liitetiedot oli laadittu kuten ennenkin. Asioiden selkeys haluttiin pitää riittävänä eikä pohdittu, mitä jätettäisiin pois. Terminologiaankaan ei ollut muutettu. Raportoinnissa tulee jatkossa painottaa huomiota lähipiirin toimintaan. On käytetty sanontaa “lähipiiritapahtumien seurantajärjestelyt ja lähipiirin määrittely”. Raportoinnin muodolla ei ole väliä, kunhan se toteutuu. Se voi olla erillään pääkirjanpidosta tai voidaan tehdä oma seurantajärjestely.

2.3.5 Konserni

Konsernitilinpäätöstä ei enää tarvitse tehdä uudistuksen myötä pienissä konserneissa. Karkulahti (2017) on yhä sitä mieltä, että se kannattaa tehdä, kun ollaan emoyrityksen kokorajoissa lähellä seuraavaa kokoluokkaa. Kokonaisnäkemys konsernista helpottuu ja selkiytyy, kun ei ole useita erillisiä tilinpäätöksiä. Rahoittajille konsernitilinpäätös kertoo taloudellisen tilanteen ja aseman. Johdannaisia omistavat yritykset kirjasivat niitä nyt enemmän tulosvaikutteisesti, kun ennen ne oli merkitty taseen ulkopuolisiin vastuisiin. Karkulahden mukaan suojauslaskenta ja kirjanpitolain kohta KPL 5:2 § saamisista, rahoitusvaroista ja veloista lisääntyvät tulevaisuudessa, kun halutaan välttää vaikutukset tulokseen, mitä johdannaiset tekisivät.

2.3.6 (PMA 1753/2015) asetus pien- ja mikroyritysten tilinpäätöstiedoista

Haaramo ym. (2018, 90–91) toteavat kirjassaan, että Valtioneuvoston asetus pien- ja mikroyrityksen tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista (1753/2015) on nyt selkeä ohjeistus niistä tiedoista, joita tilinpäätäjä vähintäänkin tarvitsee esittää. Raportointi voi olla hyvässä mielessä tehokasta ja suoraviivaista. Toisaalta tästä voi niissä tapauksissa tulla ongelmallista, jos tilinpäätöksessä esitetään minimimäärä vaadittavia tietoja. Silloin tilinpäätösinformaatio on niin niukkaa, että kaikki sidosryhmät, kuten rahoittajat, eivät saa tilinpäätöksestä kaikkea tarvitsemaansa tietoa. Tästä ei siinä tapauksessa synny tavoiteltua kustannussäästöä. Oikeellisuus ja olennaisuus tulee pystyä säilyttämään suojasatamasäännöstäkin hyödynnettäessä. Samoin suoriteperiaate ja varovaisuuden periaate ovat edelleen olemassa. Kriittisiin tilinpäätöseriin tulee kiinnittää huomio, ovatko ne oikein ilmoitettu. Tällaisia eriä ovat myynnin tuloutus, vaihto-omaisuus ja myyntisaamiset, aineettomat oikeudet, aktivoidut kehittämismenot ja liikearvo.

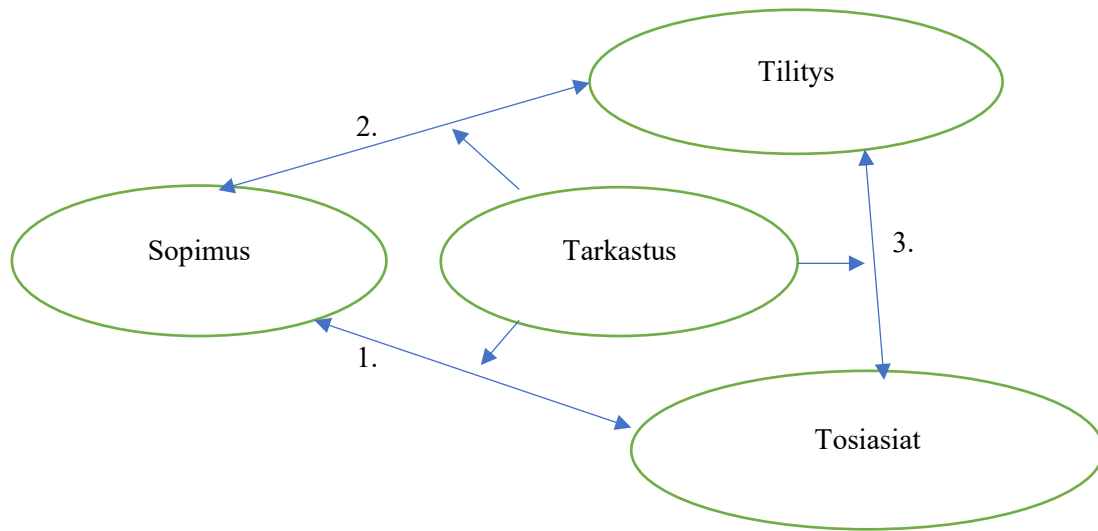
2.3.7 Ehdotus tilintarkastusrajojen nostosta

Työ- ja elinkeinoministeriön työryhmä käsitteli mikroyritysten tilintarkastusta, mistä Taloushallintoliitto (2018) kertoi 18.1.2018. Työryhmän ehdotus oli, että “kaikki kirjanpitolain mukaiset mikroyritykset rajataan tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolelle”. Jos raja vedetään mikroyrityksiin, tilintarkastettavaksi jää noin 30 000 yritystä. Jos raja nostetaan pienyrityksiin, jäljelle jää enää noin 3 100 yritystä tarkastuksen alaisiksi. Yrityksiä on noin 280 000 Suomessa, ja tällä hetkellä 60 000–75 000 yritystä on tilintarkastuksessa. (Työryhmä rajaisi, 2018.) Aamulehdessä uutisoitiin 17.11.2018 lyhyesti, että hallitus ei vienyt eduskuntaan lakiesitystä mikroyritysten vapauttamista tilintarkastuksesta. Palautetta lakiehdotukseen olivat antaneet “muun muassa Poliisihallitus, Verohallinto ja verottajan harmaan talouden vastainen yksikkö” vastustaen lakihanketta. Perusteluna esitettiin, että harmaa talous lisääntyisi ja luotettavuus taloustietoon heikkenisi, kun valtava määrä yrityksiä jäisi tilintarkastuksen ulkopuolelle. (Ovaskainen 2018, 18.)

3 TILINTARKASTUKSEN NÄKÖKULMAA

3.1 Tilintekovelvollisuus

Tomperin (2016, 6) mukaan tilintekovelvollisuus on perusta tilintarkastukselle. “Joku on velvollinen toimimaan toisen osapuolen hyväksymällä tavalla ja tekemään tiliä toimistaan.” Tämä tilintekovelvollisuus voi perustua sopimukseen tai olla lakisääteinen. Koska osakkaiden on vaikea valvoa kirjanpitoa, tilinpäätöstä ja vielä toimintakertomusta, he valitsevat tähän tehtävään ulkopuolisen tilintarkastajan. Kohteena on myös hallinto ja hallituselinten toimet konserniyhtiöissä. Kun tarkastetaan hallintoa, käydään tarkastuksessa läpi hallitusten ja toimielimien pöytäkirjoja, päätöksiä, menettelyitä ja tehtyjä sopimuksia. Menettelyt koskevat niitä tapauksia, joissa hallitus ja toimiva johto ovat valvojina noudatettaessa päätöksiä ja toiminnan ollessa laillista. Tilintarkastuskertomuksella tilintarkastajat raportoivat oman toimintansa ja havaintonsa. Tomperi (2016, 7) jatkaa, että lakisääteinen tilintarkastajien suorittama tilinpäätöksen varmentaminen on tärkein taloudellisen tiedon varmennusmuoto. IFAC (International Federation of Accountants) on tilintarkastajien kansainvälinen organisaatio, joka määrittelee tilintarkastuksen olevan “jonkin talousyksikön toiminnastaan ja taloudestaan antaman tiedon riippumatonta tutkimista, jonka tavoitteena on ilmaista käsitys tilinpäätöksestä ja siihen rinnastettavasta informaatiosta”.

Kuvio 2. Tarkastus tilityksen oikeellisuuden varmentajana (Meklin 2009, 58)

Meklin (2009, 58) kirjoittaa tarkastajan työstä, jossa tämä tekee varmennusta tilityksestä, sopimuksesta ja tosiasioista (kuvio 2). Kuvion osalta saadaan ajatusta *agenttiteoriasta* (ks. Meklin 2000; vrt. Porter ym. 1999, 4–5), jota käsitellään tutkimuksessa myöhemmin. Sopimus koostuu eritasoisista pelisäännöistä, jotka liittyvät päämiehen ja agentin suhteisiin sekä agentin toimintaan. Laajasti käsitettynä agentin työtä säätelevät yhteiskunnan lait ja säädökset kuten kirjanpitolaki ja osakeyhtiölaki. Pienimmillään sopimuksiksi voidaan katsoa päämiehen ja agentin keskenään sopimat tulossopimukset. Myös agentin tilivelvollisuutta koskevat samat sopimukset. Kirjanpitolaki, osakeyhtiölaki ja tilintarkastuslaki antavat ohjeet, mitä agentin on tilitettävä toiminnasta. Tilinpäätös, joka perustuu kirjanpitoon, on keskeinen tilityksen muoto.

3.2 Varmennustoimeksianto

Varmennustoimeksianto on toimeksianto, jossa tarkoitus on lisätä luottamusta tiedon käyttäjissä informaatiosta, jota varmennetaan, ja josta tilintarkastaja esittää johtopäätökset. Varmennettavia kohteita voivat olla myös järjestelmät sekä prosessit, josta esimerkkinä ovat sisäiset kontrollit. Varmennustoimeksiantoja on kahdenlaisia:

rajoitetun varmuuden antavia ja kohtuullisen varmuuden antavia. Jotta tämän tasoinen varmuus saavutetaan, tilintarkastajien on hankittava riittävä määrä näyttöä (*audit evidence*), joka soveltuu tarkoitukseen. Kun tilintarkastaja on voinut todeta kohtuullisen varmuuden toimeksiannossaan, hän ilmaisee johtopäätöksensä seuraavanlaisesti: “Lausuntonamme esitämme, että xx on kaikilta olennaisilta osiltaan...” Johtopäätös on tässä positiivisessa muodossa. Tilintarkastuksella on saavutettu kohtuullinen varmuus, vaikka tilintarkastus ei yleensä koskaan voi antaa täysin varmaa tietoa tarkastettavasta kohteesta, mutta kohtuullisella varmuudella (korkea varmuustaso, ei ehdoton varmuus) saadaan tieto, että tilinpäätös on säännösten mukaisesti laadittu. (Tomperi 2016, 8.)

Meklinin (2009) kuviosta (kuvio 2) nähdään, miten tarkastus varmennuspalveluna kulkee kolmeen suuntaan. Ensimmäiseksi tarkastajan on varmennettava agentin toiminta. Kuinka agentti on noudattanut sopimuksia ja lakeja? Toiseksi on selvitettävä raportointi, onko se tehty pelisääntöjen (säädösten) mukaan ja kolmanneksi, onko raportti todellinen eli onko agentin kertomus totta. Tarkastusta varmennuspalveluna voidaan pitää vastaavuuden (*compliance*) tarkastuksena. Siinä selviää, ovatko tosiasiat todellisia ja onko ne toteutettu pelisääntöjen mukaisesti. Onko raportointi tehty tosiasioihin perustuen? Tarkastuksesta tulee selvittää, antaako tilinpäätös tilivelvollisen toimista periaatteen mukaiset “oikeat ja riittävät tiedot” (*true and fair view*). Tarkastajan on tutkittava myös agentin järjestelmät (sisäinen tarkastus, laskentajärjestelmä ja atk-järjestelmä). Vasta sitten tarkastaja voi riittävästi varmistua tilityksen oikeellisuudesta. Samalla voidaan parantaa päämiehen ja agentin välistä luottamussuhdetta (ks. Vuorinen 1995, 105). (Meklin 2009, 59.)

Silloin, kun tehdään yleisluontoinen tarkastus, tavoitellaan rajoitettua varmuustasoa. Tavoite on saada varmuus siitä, että saadut tiedot tarkastuskohteesta eivät sisällä mitään olennaista virheellisyyttä. Tässä tapauksessa puhutaan negatiivisesta varmuudesta. Tilintarkastaja ei ole saanut kaikkea tilintarkastuksessa vaadittavaa informaatiota. Niinpä rajoitetun varmuuden antava toimeksianto on toimenpiteiltään, ajoitukseltaan ja laajuudeltaan rajoitettu tarkoituksellisesti. Se ei ole yhtä laaja kuin kohtuullisen varmuuden antavassa toimeksiannossa. Yleisluotoisessa tarkastuksessa tarvittava määrä näyttöä, evidenssiä, hankitaan analyttisellä tarkastuksella sekä tiedustelulla.

Pörssiyritysten osavuosisikatsauksia suoritetaan tällä tavoin yleisluontoisena tarkastuksena. Johtopäätös toimeksiannoissa, joissa on saatu rajoitettu varmuus, lause kuuluu negatiivisessa muodossa: “...tietoomme ei ole tullut seikkoja, jotka antaisivat aiheen olettaa, että xx ei olisi kaikilta osiltaan...”. (Tomperi 2016, 9.)

3.3 Tilintarkastaja

Tomperi (2016, 16) kirjoittaa, kuka on tilintarkastaja. Ammattinimikkeenä tilintarkastaja on samanlainen nimike kuin asianajaja. Tilintarkastaja määritellään laissa. Tilintarkastajalla voi olla etuliite HT, KHT tai JHT. KHT-liitteen saa tilintarkastaja, jolla on erikoispätevyys toimia merkittävän yhteisön tilintarkastajana, ja JHT-tilintarkastaja on erikoispätevöitynyt tarkastamaan julkishallinnon ja julkistalouden tilinpäätöksiä. (TTL 1:2.) Tilintarkastajana ei voi toimia silloin, jos henkilö on vajaavaltainen, hänellä on itsellään edunvalvoja, tai hänen toimintakelpoisuutensa on rajoitettua. Toimiminen tilintarkastajana ei ole sallittua myös silloin, jos henkilö on liiketoimintakiellossa tai osallisena konkurssissa. (TTL 2:1.)

Tilintarkastajilla on oma edunvalvontayhteisö Suomen Tilintarkastajat ry. Yhdistys omistaa ST-Akatemia Osakeyhtiön, joka julkaisee alan kirjallisuutta. ST-Akatemian (2017, 18) mukaan tilintarkastuslakia voivat tilintarkastuksessaan soveltaa myös ne yhteisöt, jotka ovat tilintarkastuslain 2 luvun 2 §:n mukaan vapautettuja lakisääteisestä velvollisuudesta tilintarkastukseen, mutta haluavat vapaaehtoisesti tilintarkastuksen.

Pienukset yritykset on tilintarkastuslaissa vapautettu valitsemasta tilintarkastajaa. Tilintekovelvollisuudella yhteisömuotoisessa perheyriyksessä on harvoin suurta merkitystä, koska yrityksen omistajat ja johtajat ovat usein samoja henkilöitä. (Tomperi 2016, 9.) Tilintarkastus voidaan jättää valitsematta pienimmissä yhteisöissä tilintarkastuslain (1141/2015) mukaisesti, ellei laissa toisin määrätä. Kokoluokitus on seuraava eikä päättyneellä eikä välittömästi edellisellä tilikaudella ole täyttynyt kuin

enintään yksi seuraavista: taseen loppusumma on yli 100 000 euroa, liikevaihto on yli 200 000 euroa ja palveluksessa on keskimäärin enemmän kuin kolme henkilöä. Käytännössä moni yhteisö kuitenkin tarvitsee tilintarkastuksen ulkopuolisia avustusten tai rahoituksen antajia varten. Osakeyhtiölakikin voi edellyttää jossain tapauksissa tilintarkastajan lausuntoa, vaikka yhteisön muuten ei tarvitsisi järjestää lakisääteistä tarkastusta. (ST-Akatemia 2017, 34.) Vuonna 2020 Suomen valtioneuvosto myönsi kotimaassa Business Finlandin kautta yrityksille koronatukea, jota varten hakijoiden tuli esittää tilintarkastuskertomus.

3.4 Hyvä tilintarkastus

Tilintarkastuksessa tarkastuksen kohde on yhteisön tai säätiön tilinpäätös, tilikauden kirjanpito ja hallinnon tarkastus. (ST-Akatemia 2017, 34). Millä tavoin tarkastus tehdään, siihen tilintarkastuslaki antaa ohjeet ammattieettisistä periaatteista ja hyvän tilintarkastuksen veloittavuudesta. Tilintarkastajan tulee suorittaa tehtävänsä ”ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja ammatillinen kriittisyys säilyttäen” ja hänen on työskenneltävä huolellisesti huomioiden yleinen etu (TTL 4:1). Laki myöskin määrittää, että lakimääräisiä tehtäviä suorittaessaan ”tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa” (TTL 4:3).

3.5 Tilintarkastuskertomus

Tilintarkastajan on annettava tilintarkastuskertomus kultakin tilikaudelta, ja se on päivättävä ja allekirjoitettava. Viimeistään kaksi viikkoa aiemmin kuin on kokous, jossa hallitus esittää tilinpäätöksen vahvistettavaksi, tilintarkastus kertomus on luovutettava hallitukselle tai vastaavalle toimielimelle yhteisössä tai säätiössä. Tilintarkastuslain 3 luvun 5 §:n 1 momentissa määrätään tästä, ja momentissa 2 kerrotaan, mitä

tilintarkastuskertomuksen lausunnon on sisällettävä. Siinä on oltava lausunto siitä, antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan sekä toiminnan tuloksesta että taloudellisesta asemasta yhteisössä tai säätiössä, kun on noudatettu tilinpäätössäännöstä. Pitää näkyä, täytyvätkö lakisääteiset vaatimukset tilinpäätöksessä, onko toimintakertomus laadittu niiden säännösten mukaan, jotka vaaditaan tilintarkastuskertomuksessa ja ovatko tiedot tilikauden toimintakertomuksessa ja tilinpäätöksessä yhdenmukaisia. (ST-Akatemia 2017, 35.)

Mukautettu tilintarkastuskertomus voi ehkä olla tuloksena luovasti laaditusta tilinpäätöksestä, jossa on tehty lainsäädännön rajan ylittäviä kirjauksia tai jätetty kirjaamatta olennaisuuksia. Korkeamäki (2017, 108–109) käsittelee mukautettua tilintarkastuskertomusta, joka laaditaan vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen tilalle, kun tilintarkastuskertomus ei ole puhdas kertomus. Mukautetuksi tilintarkastuskertomusta sanotaan silloin, kun

- ”vähintään yksi tilintarkastuslain edellyttämistä lausunnoista on annettu varauman sisältävänä tai kielteisenä tai lausuntoa ei ole voitu antaa lainkaan
- erityislainsäädännön edellyttämä lausunto on annettu vakiomuodosta poikkeavana
- tilintarkastuskertomus sisältää huomautuksen vastuuvolliselle
- tilintarkastuskertomus sisältää tilintarkastajan antaman lisätiedon.” (Korkeamäki 2017, 108.)

Tilintarkastajan tulee aina perustella mukautetut lausunnot. Perustelut annetaan tilintarkastuskertomuksessa tiivistetysti tai yksityiskohtaisemmin tilintarkastuspöytäkirjassa, joka on tilintarkastuslain 3 luvun 7 §:n mukainen. Nämä lausumat pöytäkirjassa eivät kuitenkaan voi olla korvaavia tilintarkastuskertomuksessa lausuttavista asioista. Tilintarkastajan on ISA 705 –tilintarkastusstandardin mukaan mukautettava seuraavissa tapauksissa tilintarkastuskertomuksen sisältävä lausunto:

- ”tilintarkastaja tekee hankkimansa tilintarkastusevidenssin perusteella johtopäätöksen, että tilinpäätöksessä kokonaisuutena on olennainen virheellisyys
- tilintarkastaja ei pysty hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen sopivaa tilintarkastusevidenssiä tehdäkseen johtopäätöksen, ettei tilinpäätöksessä kokonaisuutena ole olennaista virheellisyyttä.” (Korkeamäki 2017, 108.)

Jos tilintarkastajan työtä rajoitetaan laajuudessaan, tästä saattaa seurata poikkeava lausunto vakiomuodosta tilintarkastuskertomukseen. Esimerkkeinä tästä voidaan mainita tilanteita, joissa tilintarkastajaa ei päästetä osallistumaan vaihto-omaisuuden

inventointiin tai että häntä estetään hankkimasta vahvistuksia myyntisaamiin. Erimielisyydet tilinpäätöksen valituista laatimisperiaatteiden hyväksyttävyydestä, soveltamistavasta tai riittävien tietojen määrästä tilinpäätöksessä tilinpäätöksen laatiman osapuolen (toimivan johdon) ja tilintarkastajan välillä, voi johtaa vakiomuodosta poikkeavaan lausuntoon. Olennaiset erimielisyydet aiheuttavat varauman sisältävän tai kielteisen lausunnon kertomuksen.

KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry esittää kirjassaan (2002, 133–134) vaihtoehdot muulle kuin vakiomuotoiselle lausunnolle. Ehdollinen lausunto tulisi siinä tapauksessa, kun tilintarkastaja ei voi antaa vakiomuotoista lausuntoa. Tilintarkastajalla ja johdolla on näkemysero tilintarkastuksen laajuudesta, mutta se ei ole niin merkittävää ja laajaa, että ei vielä anneta avointa tai kielteistä lausuntoa. Ehdollinen lausunto voidaan antaa “muilta osin”, mutta se ei koske edellä mainittua asiaa. Avoin lausunto annetaan silloin, kun tilintarkastaja ei ole saanut tehdä tarkastusta riittävän laajasti ja puutteet ovat niin merkittäviä, että hän ei ole saanut tarvittavaa määrää tilintarkastusevidenssiä. Tässä tapauksessa tilintarkastaja ei voi antaa tilinpäätöksestä lausuntoa. Kun näkemyserot ovat jo merkittävät ja vaikuttavat laajasti tilinpäätökseen, tilintarkastaja antaa kielteisen lausunnon. Tästä voidaan jo havaita, että tilinpäätös on harhaanjohtava ja puutteellinen. Näitä kolmea lausuntoa voidaan käyttää muissakin asiayhteyksissä kuin tilintarkastajan ja johdon näkemyseroissa.

Erilaisista mukautetuista lausunnoista on seuraavanlainen taulukko.

Taulukko 1. Erityyppiset mukautetut lausunnot (Kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 705 Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttaminen) (Korkeamäki 2017, 109)

Mukauttamiseen johtavan seikan luonne	Tilintarkastajan harkintaan perustuva ratkaisu tilinpäätökseen kohdistuvien vaikutusten tai mahdollisten vaikutusten laajuudesta		
	Olennainen mutta ei laajalle ulottuva		Olennainen ja laajalla ulottuva
Tilinpäätös on olennaisesti virheellinen	Varauman sisältävä lausunto		Kielteinen lausunto
Ei pystytä hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä	Varauman sisältävä lausunto		Jätetään lausunto antamatta

3.6 Tilintarkastuksen laadunvalvonta

Tilintarkastuksen ja arvioinnin symposiumissa 14.6.2019 puhui Maria Koivusalo Patentti- ja rekisterihallituksesta. Hänen aiheensa oli “Laadunvalvonta tarkastuksessa ja arvioinnissa”. Esitys osti esiin tilintarkastuksen laadunvalvonnan. Tilintarkastajia valvoo tilintarkastusvalvonta (TTL 3 §). Valvonnan tarkoitus on, että tilintarkastajat toimivat tilintarkastuslain, säännösten ja myös lain julkishallinnon ja –talouden tilintarkastuksesta mukaisesti (TTL 2 §). Valvonta on mahdollista kaikessa tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen harjoittamassa toiminnassa. Tilintarkastusvalvonta antaa määräyksen tilintarkastajalle laaduntarkastukseen, kun valvotaan tilintarkastuksen laatua (TTL 9 §). Tarkastuksessa tutkitaan lakisääteisen tilintarkastuksen toimeksiantojen suorittamista. (Koivusalo 2019, 2.)

3.6.1 Laaduntarkastuksen tavoite

Laaduntarkastuksen tavoitteena tilintarkastusvalvonnassa on edistää työn korkeaa laatua sekä lisätä luottamusta ja luotettavuutta taloudelliseen raportointiin. Tilintarkastuksen

laadun ydin on asianmukaisesti valittu riippumaton tilintarkastaja. Hän tuntee asiakkaan ja tämän toiminnan ja myös toiminnan riskit. Tilintarkastaja hankkii riittävästi evidenssiä suunnitellessaan ja toteuttaessaan toimenpiteitä vastatakseen riskeihin sekä dokumentoi työnsä todennettavasti. [Opinnoissa on korostettu sanontaa: “Mitä ei ole dokumentoitu, sitä ei ole tehty”.] Hän antaa tilintarkastuskertomuksen, joka on hankittuun evidenssiin verrattuna johdonmukainen. Tilinpäätös, joka on varmennettu tilintarkastuskertomuksella, antaa käyttäjälle luottamuksen tilinpäätökseen. (Koivusalo 2019, 3.)

3.6.2 Laaduntarkastuksen toteutus

Laaduntarkastuksen kulku alkaa siitä, kun PRH:sta tulee päätös tilintarkastajalle, että tämä on laaduntarkastuksen kohteena. Hän saa myös ohjeet toimia. Seuraavaksi tilintarkastajan tulee lähettää PRH:lle toimeksiantoa koskeva tilintarkastuskansio ja tiedot, jotka liittyvät samaiseen toimeksiantoon. Aineistot toimitetaan pääsääntöisesti sähköisesti PRH:lle. Tarvittaessa PRH voi kysyä laaduntarkastuksen aikana tilintarkastajalta lisätietoja. Jos tilintarkastuksessa havaitaan virheitä tai puutteita, tekee PRH laaduntarkastushavainnon. Nämä havainnot ja muut laaduntarkastuksessa ilmenneet vaikeat tai tulkinnanvaraiset asiat otetaan käsittelyyn laadunvarmistusyksikön yhteisissä kokouksissa. Siellä arvioidaan niiden vaikutus laaduntarkastuksen tulokseen. Tilintarkastajalla on mahdollisuus tulla kuulluksi, ennen tuloksen valmistumista PRH:n laaduntarkastuksesta. Tilintarkastaja saa kaikki havainnot vielä nähtäväkseen, jos niillä olisi vaikutusta laaduntarkastuksen tulokseen. Tilintarkastaja voi antaa havainnoista PRH:lle kirjalliset kommentit, jotka vielä arvioidaan. Tarkastustyö arvioidaan kokonaisuutena laadunvarmistusyksikön yhteisissä kokouksissa. Siellä käsitellään lopulliset havainnot. Lopuksi laaduntarkastuksen tuloksesta PRH tekee päätöksen. (Koivusalo 2019, 4.)

3.6.3 Mitä laaduntarkastuksessa tehdään?

Koivusalo (2019, 5–6) kertoo, että laaduntarkastuksen painopisteitä yksityisellä sektorilla ovat liikevaihto ja vastaavat tuotot, vaihto-omaisuus ja riskit sekä näihin vastaamiseksi suunnitellut toimenpiteet. Julkishallinnon puolella 2020 vuonna painopistealueita ovat “sisäinen valvonta ja riskienhallinta, konsernivalvonta ja julkiset hankinnat”. Laadukkaan tilintarkastuksen kaikissa osa-alueissa on tehty havaintoja. “Riippumattomuus ja tilintarkastajan asianmukainen valinta” -osa-alueella on ollut muutama havainto. Vuosina 2016–2018 tilintarkastuslautakunta on antanut 35 varoitusta, joista kuusi on liittynyt tilintarkastajan valintatapaukseen. Kun “Asiakkaan tunteminen ja asiakkaan liiketoimintaan liittyvien riskien tunnistaminen” -osa-alue on puutteellinen, se voi johtaa ei-tarkoituksenmukaisten tarkastustoimenpiteiden kohdistamiseen ja myös riittämättömään tilintarkastusevidenssiin. Laaduntarkastus on voinut arvioida riskiä sisältäviä eriä tilintarkastustoimeksiannossa, mutta ne ovat jääneet tunnistamatta ja tarkastamatta. Näitä voivat olla johdon sivuuttamat kontrollit, tuloutukseen sisältyvät väärinkäyttöriskit, kirjanpidolliset arviot, osatuloutus tai johdannaiset. On tehty tarkastus menetelmällä: “Tehdään kuten ennenkin.” Yhtenä laaduntarkastuksen osa-alueena on “Tilintarkastuksen suunnittelu ja tilintarkastustoimenpiteiden toteuttaminen riittävän tilintarkastusevidenssin hankkimiseksi”. Suuri osa havainnoista on koskenut riittämättömän tilintarkastusevidenssin hankkimisesta. Havaintojen mukaan ei ole tehty suunniteltuja toimenpiteitä tai ne ovat jääneet keskeneräisiksi. Myöskään ei selvitetä havaittua virhettä tai poikkeamaa eikä sen vaikutusta. Tilinpäätöseriä, jotka ovat ylittäneet olennaisuuden rajan, ei ole tarkastettu ollenkaan. Olennaisuus on tilintarkastajien määrittämä. Lisäksi on havaittu, että tilinpäätösevidenssi ei ole ollut kattava, kun tilintarkastustoimenpiteet tuottavat liian vähän tai heikkoa todistusaineistoa. Tähän voi olla myös syynä väärin tehdyt menetelmät (otannat, kontrollien tarkastus). Tilintarkastuskohteessa on voitu todeta laaduntarkastuksessa lainvastainen menettely, kun tilintarkastaja ei pysty esittämään evidenssiä, minkä pohjalta olisi ollut mahdollista todeta menettely hyväksyttäväksi ja voitu antaa “puhdas” kertomus.

3.6.4 Tutkimustulokset laaduntarkastuksessa

Näissä kaikissa osa-alueissa löytyi havaintoja laaduntarkastuksessa. Jos ”Tilintarkastustyön dokumentointi” -osa-alueella dokumentointi on vajavaista tai sitä ei ole ollenkaan, laaduntarkastuksessa ei voida todeta mihin annettu tilintarkastuskertomuksen lausunto perustuu. Dokumentointi on myös vajavaista, jos ”Kuka, mitä ja milloin.” -seikat eivät selviä dokumentaatiosta, ja johtopäätös puuttuu. Tilintarkastajan työ ammatinharjoittajana vaatii laaduntarkastuksen kohteena olemista ja läpipääsyä laaduntarkastuksesta. Nämä ovat osa-alueet ”Huolellisen toiminnan velvoite.” ja ”Kertomus vastaa tehtyä työtä”. Havainnot laaduntarkastuksessa liittyivät siihen, että on annettu ”puhdas” kertomus, vaikka on tiedetty tilintarkastajan määrittämän olennaisuuden ylittymisen virheestä. Lain edellyttämä lausunto tilinpäätöksestä ja sen sisältämästä laskelmasta ja mahdollisesta toimintakertomuksesta on jätetty antamatta. Yleisesti havainnot ovat, että kaiken kokoisten yritysten tilinpäätöksiä tarkastetaan niin kuin laaduntarkastus edellyttää. Tulos on ”Hyväksytty”. Tulokseen ei ole vaikutusta toimiiko tilintarkastaja yksin, suuressa tai pienemmässä yhteisössä. Havaintoja saatiin kaikenkokoisista toimeksiantojen tarkastuksista ja myös kaikenkokoisten yhteisöjen tilintarkastajien toiminnoissa. Voitiin todeta, että tilintarkastuksen laatu vaihtelee. (Koivusalo 2019, 7.)

Koivusalo (2019, 8) kertoi vuoden 2018 laaduntarkastuksen tuloksista, että niissä tilintarkastajittain eriteltynä 30 oli hyväksytty, 30 joutui uusintaan, 16 hylättiin ja 9 keskeytettiin. Tuloksia tulkittaessa on huomioitava, että tehdyn selvityksen tarkoitus ei ole antaa kokonaista kuvaa tilintarkastuksen tasosta Suomessa. Tilintarkastajia ei valita tarkastukseen satunnaisesti eikä pyritä välttämään vinoumaa valinnassa. Laaduntarkastusta tehdään riskiperusteisesti. Tällöin ei käytetä otantaa, vaan kohdennettua tarkastusta. Päätelmiä ei voi yleistää koko tilintarkastajakuntaan, vaan päätelmät voi tehdä kohteista, jotka tarkastettiin. Hylättyjen tapausten perusteluina oli puutteita, jotka johtivat uusintatarkastukseen, ei korjattu ja tilintarkastajan työskentely oli edelleen olennaisesti puutteellista, tarkastustyö oli tehty hyvin puutteellisesti kaikissa vaiheissaan ja dokumentointi puuttui sekä oli annettu selvästi virheen sisältävä lausunto tilintarkastuskertomuksessa. Hylätyksi tuli myös, jos tilintarkastaja ei noudattanut TTL

8:1 §:n kohtaa ja velvollisuutta toimittaa pyydettyjä tarpeellisia tietoja ajoissa, avoimesti ja totuudenmukaisesti tilintarkastusvalvonnalle. Vuodelle 2019 oli tulossa runsaasti enemmän laaduntarkastuksia kuin vuonna 2018. Jo hyväksytyjäkin oli edellistä vuotta enemmän. (Koivusalo 2019, 8–9.)

3.7 Päämies-agentti -suhteen dilemma tilinpäätöksessä ja tilintarkastuksessa

Yrityksen kirjanpidon laadinta ja tarkastus teetetään yleensä eri henkilöillä kuin yrityksessä toimivat johtohenkilöt ja omistajat. Osapuolten näkökulmat ja intressit saattavat olla erilaiset ja siten ongelmalliset. Näiden henkilöiden välistä roolia voidaan kuvata *agenttiteorian* avulla.

Meklin (2009, 57) käyttää Eisenhardtin määrittelyä agenttisuhteesta

”päämiehen (principal) (esimerkiksi veronmaksajat tai osakkeenomistajat) ja agentin (agent) (esimerkiksi organisaatioiden toimiva johto) välisen suhteen ydin on se, että päämies valitsee agentin ja antaa tälle tehtävän, esim. varojaan hoidettavaksi ja käytettäväksi päämiehen tavoitteen mukaan (Eisenhardt 1989, 59–63).”

Agentin tulee hoitaa saamansa tehtävä, josta hän saa sovitun mukaisen korvauksen. Hänen tulee tehdä tiliä päämiehelle toiminnastaan, josta syntyy tilivelvollisuus (*accountability*). Suhde konkretisoituu sopimuksessa, jota voidaan muotoilla tarpeen mukaan. Sopimus pohjautuu päämiehen ja agentin välisiin suhteisiin ja agentin tehtävään, mitkä muodostavat pelisäännöt. Ongelmallisuutta aiheutuu, kun päämies ei voi olla joka suhteessa varma agentin kyvyistä ja halukkuudesta toimia työssään tuloksellisesti ja sovittujen sääntöjen mukaisesti (epäluottamuksesta ks. Power 1997; Shapiro 1987). Myös Meklin (2009) nostaa esiin oletukset päämies-agentti –suhteessa. Rationaalisina toimijoina molemmat maksimoivat oman etunsa. Tästä tulee ongelmiksi tavoiteristiriidat ja informaation epäsymmetrisyys. Päämiehen ja agentin suhteeseen liittyy useita

olettamuksia, muun muassa, että päämies ja agentti ovat rationaalisia toimijoita, jotka maksimoivat omaa etuaan. Suhteessa on sen vuoksi useita ongelmia, kuten tavoiteristiriidat ja informaation epäsymmetrisyys. Saadakseen varmuuden agentin toimista, päämies hankkii tarkastajan tutkimaan, että agentin antaman tilityksen informaatio on oikeaa ja riittävää. (ks. Jensen & Meckling 1976; Watts and Zimmerman 1983; Mayston 1993.) “Agenttiteoria selittää tarkastuksen olemassaolon juuri tällä argumentilla: Tarkastuksen ydintehtävä on varmentaa agentin tilityksen oikeellisuus.” (Meklin 2009, 57.)

Meklinin (2009, 59–61) mukaan markkinavoimien ympäröivässä maailmassa yritystoiminta perustuu voitontavoitteluun. Agenttiteoriassa katsotaan päämiehen (omistajan) perustavan tai hankkivan yrityksen juuri ansaintatarkoituksessa. Silloin agentinkin odotetaan hoitavan yritystä voittoa tuottaen. Voiton tavoittelun sanotaan olevan taloudellinen perustarkoitus. Toimitaan siten, että löydetään reaalityöelämästä mahdollisuuksia ansaita. Kirjanpidon ja tilinpäätöksen tehtävänä on kertoa liiketaloudellisesta tuloksesta ja mitkä seikat siihen vaikuttavat. Tuloslaskelma kertoo tilinpäätöksessä tuloksen. Se saadaan aikaan jaksotettujen tuottojen ja kulujen erotuksena ja voi olla tappiota tai voittoa. Mitä tuloksesta jää verojen jälkeen, se voidaan jakaa omistajille tai käyttää jatkossa yrityksen kehittämiseen. Kirjanpidon voitto on pohjimmiltaan arvonlisäystä (*surplus value*), jota syntyy yrityksen reaalityöelämässä. Voitto nähdään osoituksen yritystoiminnan onnistumisesta omalla toimialallaan kyseisessä markkinatilanteessa. Kirjanpidon tärkeä tehtävä on tutkia, mistä onnistuminen johtuu tai miten siihen päästään. Siten saadaan edellytyksiä myös tulevaan toimintaan.

Naser (1993, 3) kirjoittaa, että laskentatoimen sanotaan olevan pohjimmiltaan käytännön tempu, joka muotoillaan käyttäjien tarpeiden mukaan erilaisten sääntöjen ja periaatteiden mukaan. Laskentatoimenjärjestelmän juuret ulottuvat Yhdysvalloissa osakeyhtiölakiin vuodelta 1844, jolloin omistus laajeni ja johto ja kontrolli voitiin erottaa omistajista. Alettiin hoitaa yrityksen liiketoimintaa erillisenä taloudenhoitona, johon *agenttiteoria* pohjautuu. Teoria määrittelee omistajat päämiehiksi ja johtajat agenteiksi. Sopimuksella voidaan määritellä oikeudet ja velvollisuudet molemmille osapuolille, päämiehelle ja agentille. Perusoletus *agenttiteoriassa* on, että yksilöt pyrkivät

maksimoimaan omat oletetut hyödyt ja he ovat siihen riittävän taitavia ja kekseliäitä. Hyödyt saadaan erityisillä toimilla. Scott (2015, 358) käsittelee *agenttiteoriaa* työntekijän ja yritysjohton välillä sekä yrityksen johdon ja lainanantajan välillä. Hän toteaa, että agenttiteoria on peliteorian ala, joka tutkii sopimusten muotoilua niin, että se motivoi järkevää agenttia toimimaan päämiehensä puolesta silloin, kun agentin intressit olisivat vastakkaiset päämiehen intressien kanssa. Naser jatkaa, että muita päämies-agentti – suhteessa olevia voivat olla johtajat ja laskentahenkilöt tai osakkeenomistajat ja laskentahenkilöt. Eri osapuolet haluavat saada luotettavaa ja riittävästi tietoa ja siksi he kääntyvät riippumattoman laskentahenkilön puoleen. [Tässä voidaan mielestäni ajatella riippumattomaksi osapuoleksi tilintarkastajaa.] (Naser 1993, 14–15.)

Eisenhardt kirjoittaa, että agenttiteorian juuret juontuvat 1960- ja 1970-luvuille, kun ekonomistit alkoivat tutkia riskien jakautumista yksilöiden ja ryhmien keskuudessa (ks. Arrow 1971; Wilson 1968) [Eisenhardtin tekstissä ei ole viittauksissa vuosiluvun lisäksi sivunnumeroita]. Riskin jakamisen ongelmaa alkoi syntyä, kun yhteistyötä tekevillä osapuolilla oli erilaiset asenteet riskiä kohtaan. Agenttiteoria laajeni riskiä koskevassa kirjallisuudessa käsittämään niin sanotun agenttiongelman, jota esiintyy silloin, kun yhteistyön osapuolilla on erilaiset tavoitteet ja työnjako (ks. Jensen ja Meckling 1976; Ross 1973). Kun agenttiteoriaa johdetaan kaikenlaisista agenttisuhteista, joissa osapuoli (päämies) jakaa työtä toiselle (agentille), jonka tehtävänä on suorittaa työ, käytetään käsitettä sopimusmielikuva (ks. Jensen ja Meckling 1976). Agenttiteoria on huolestunut kahden ongelman ratkaisemisesta, joita esiintyy agenttisuhteissa. Ensimmäinen ongelma syntyy, kun toiveet ja tavoitteet päämiehen ja agentin välillä eroavat. Ongelmaa aiheuttaa se, että päämiehen on vaikeaa ja kallista selvittää, mitä agentti oikeasti on tekemässä. Päämies ei voi todistaa, että agentti on käyttäytynyt asianmukaisesti. Toinen ongelma tulee riskistä, että päämies ja agentti saattavat valita erilaisia toimenpiteitä, koska ovat kiinnostuneet erilaisista riskeistä. Koska analyysi on sopimus pohjaisesta päämiehen ja agentin suhteesta, teoriassa keskitytään määrittämään kaikkein tehokkain sopimus, jolla hallita päämies-agentti –suhdetta, joka sisältää oletukset ihmisyydestä (esimerkiksi oman edun tavoittelu, rajoitettu rationaalisuus, riskin vastenmielisyys), organisaatioista (esimerkiksi jäsenten välinen konflikti tavoitteesta) ja tiedosta (esimerkiksi ostettavan hyödykkeen tiedosta). Herää kysymys, onko käyttäytymiseen perustuva sopimus (esimerkiksi palkka ja hierarkkinen hallinto) tehokkaampi kuin ulkoapäin ohjautuva

sopimus (esimerkiksi komissiot, osakeoptiot, omistusoikeuksien siirto markkinoiden hallinta). Agenttirakenne on sovellettavissa monissa suurissa asioissa kuten sääntelypolitiikassa mutta myös mikrotason ilmiöissä kuten häpeässä, johtamisen vaikutuksessa, valehtelussa ja muussa oman edun tavoittelussa. (Eisenhardt 1989, 58.)

4 LUOVA LASKENTATOIMI

Luovaa laskentatoimea on tutkinut Näsi (2017, 101–102), jonka mukaan voidaan puhua tarkoituksellisesta harhaanjohtamisesta ja epäeettisestä toiminnasta. Miksi näin tehtäisiin, syynä on oman edun tavoittelu ja tiedonkäyttäjien harhauttaminen. Tilintarkastajat tulevat asian kanssa mahdollisesti tekemisiin, kun heidän oma työskentelynsä pohjautuu “hyvää tilintarkastustapaan ja eettisiin periaatteisiin”. Vaikka luovaa laskentatoimea rajoitetaan lainsäädännön keinoin, tilintarkastuksessa alan korkea ammattietiikka mene kuitenkin edelle luovuuden torjunnassa. Englannin kielessä käytetään luovasta laskentatoimesta käsitettä *creative accounting*. Synonyymejä tälle ovat käsitteet: “*income smoothing, financial engineering, cosmetic accounting, window dressing, account manipulation, managing reported financial information ja off-balance sheet financing*” (Näsi 2017, 102: ks. Diana & Madalina 2007: Balaciu, Bodgan & Vladu 2009.). Nämä englanninkieliset termit ovat kuvaavia ja kertovat, että kyse ei ole puhtaasta eettisestä toiminnasta.

4.1 Luovuus laskentatoimessa

Näsin (2017, 102–103) mukaan *luova*-sana esiintyi ennen positiivisessa merkityksessä laskentatoimen kirjallisuudessa. Nykyisin se on saanut negatiivisen sivumerkityksen. Luovuuden tarkoitus laskentatoimessa on manipuloida yrityksen tulosta haluttuun suuntaan ja antaa tarvittaessa parempi tai huonompi kuva yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Tässä takana on halu hyötyä henkilökohtaisesti tai yrityksen puitteissa. Tilinpäätöslukuja muokataan kirjanpidossa johdon ohjeiden mukaisesti ja laskentahenkilön avustuksella. Yhteinen tarkoitus on johtaa harhaan kolmatta osapuolta, häntä, joka vastaanottaa tiedot. Tuloksen järjestelyä ja manipulointia kuvaavat käsitteet: *kirjanpidon ja tuloksen manipulointi, tuloksen tasoittaminen ja kosmeettinen laskentatoimi*. Englannin kielessä käytetään tästä käsitettä *earning management*. Manipuloinnin tavoitteena on saada kirjanpitoon samat luvut, joita käytetään

analyytikkojen ennusteissa ja johdon kannustimissa. Näin päästään keinotekoisesti haluttuihin tulostavoitteisiin, joita ei ilman manipulointia olisi saatu aikaiseksi.

Naser (1993, 59) määrittelee luovan laskentatoimen toiminnaksi, joka uhmaa helppoja määritelmiä. Joustavuus laskentatoimen mittareissa ja liitteiden säännöissä on aina sallinut jonkinasteista luovuutta. Luovan laskentatoimen määrittelynä voidaan pitää laskentatoimen lukujen manipulointia tavoitellen sääntelyn porsaanreikiä ja valiten mittareita ja liitteitä siten, miten ne halutaan nähdä eikä siten, mitä ne oikeasti olisivat. Prosessi ei siten ole neutraali, vaan tuottaa jonkun haluamia lukuja.

4.2 Laskentatoimen tavoite

Laskentatoimen tavoite on olla laadukasta informaatiota, joka on luotettavaa ja relevanttia. Siinä edellytetään ammattitaitoa ja ammattietiikkaa. Aina tätä ei pidetä tavoitteena, vaan pyrkimys onkin toinen. Laskentatoimea hyödynnetään väriin tarkoituksiin ja totuudenvastaisilla ehdoilla. Näsi (2017, 103–104) esittää Y. Ijirin (1975) toteamuksen tilivelvollisuudesta. Ijirin mielestä tilivelvollisuudessa on kolme osapuolta: “tilivelvollinen yritys tai organisaatio (accountor), tiedonsaantiin oikeutettu päämies, yksilö tai ryhmä (accountee) ja laskentatoimen ammattilainen (accountant)”. Talousjohtajat, kirjanpitäjät ja tilintarkastajat ovat näitä laskentatoimen ammattilaisia, joista riippumattomina pidetään tilintarkastajia. Puolueettomuuden nimissä talousjohto ja tilintarkastajat ovat erillään tarkoituksellisesti, että sidosryhmät saavat tiedon lainsäädännön mukaisesti. Vaikka lainsäädäntö luo raamit toimia, ammattitaitoa hyväksi käyttäen tiedon käyttäjä ja laatija voivat pyrkiä saavuttamaan omia etuja lain ja lainvastaisuuden väliin jäävällä luovan laskentatoimen alueella. Tuttu arkikielen sana on *porsaanreikä*. Kirjallisuudessa esiintyy sanoja *huijaus*, *petos*, *hämäys* ja *silmänkääntötempu*, jotka tekevät luovuudesta jopa valheellista.

4.3 Moraali

Ongelmallista laskentatoimen ammattilaiselle hyvä ammattitaito on silloin, kun tiedetään porsaanreikiä lainsäädännössä. Tilintarkastajan asema voi olla myös hankala, kun se sitä tarkastellaan hänen roolissaan tarkastajana, konsulttijana ja taloudenpidon neuvonantajana. Tilintarkastusyhteisön tehtävä on olla tilintarkastajan asiakas ja palkkiolaskun maksaja. Moraali on tärkeässä osassa tässä suhteessa, ja siinä, miten ammattitaitoa käytetään ja yritystä konsultoidaan. Tarkastusvaiheessa selvitetään, antavatko yrityksen luvut todellisen tiedon, jotka antavat riittävän ja oikean kuvan yritystoiminnasta. Lainsäädäntö on moraalin lähtökohta. Salme Näsi on viitannut artikkelissaan Aila Virtasen vuoden 2002 tutkimuksiin ja artikkeliin, joissa hän toteaa, että laskentatoimen ammattilaisen huomattavissa puutteellisuuksissa lainsäädännössä käyttäisi järkeään ja moraaliaan. (Näsi 2017, 105.)

KHT-Yhdistys — Föreningen CGR ry (2005, 88–89) on ohjeistanut tilintarkastajia virheiden ja väärinkäytösten suhteen. Tilinpäätöksestä löytyvä virhe voi johtua tahattomasta “virheestä” tai puutteesta tai sitten suoranaisestä väärinkäytöksestä. Virhe voi olla inhimillinen virhe, mutta väärinkäytöksessä puhutaan tahallisesta teosta, johon liittyy petollinen tarkoitus oikeudettoman tai laittoman edun saamiseksi. Väärinkäytöksen osapuoli voi olla johdossa, hallintoelimissä, henkilökunnassa tai hän on ulkopuolinen henkilö. Tilintarkastajan tehtävä on arvioida sellaista väärinkäytöstä, joka liittyy tilinpäätökseen aiheuttaen siihen olennaisen puutteen tai virheen. Tilintarkastaja ei juridisesti arvioi, onko kyse väärinkäytöksestä. Tilintarkastaja arvioi väärinkäytöksestä, onko se vilpillistä taloudellista raportointia vai varojen väärinkäyttöä. Vilpillistä raportointia on erehdyttäminen. Kirjanpitorekistereitä on laadittu väärennetyn tai muunnellun tilinpäätöksen perusteella. Tapahtumia tai merkittävää informaatiota on esitetty väärin tai sitä on jätetty tahallaan pois. Laskentaperiaatteita on tahallisesti voitu käyttää virheellisinä arvostamisessa, kirjaamisessa, luokittelussa, esittämisessä tai tilinpäätöstiedoissa. Yhtiön varojen varastaminen on varojen väärinkäyttöä. Sitä voidaan tehdä kavaltamalla, varastamalla yrityksen hyödykkeitä tai maksamalla olemattomista tavaroista tai palveluista. Asiaa peitellään väärin tai puuttuvien asiakirjojen avulla. Väärinkäytöksen tekemiseen tarvitaan motiivi ja tilaisuus. Syitä tekoon on monia.

4.4 Keinoja tuloksenkäsittelyyn

Yleisesti ajatellaan luovan laskentatoimen tuloksen muokkauksineen kuuluvan pörssiyrityksiin, joissa osakkeenomistat ovat merkittävä sidosryhmä. Osakkeen ja yrityksen arvoon vaikuttaa taloudellinen tulos. Kun johdon kannustimetkin on liitetty tulokseen, johto on täten myös kiinnostunut tuloskehityksestä. Manipulointi toteutetaan käytännössä taseen ja tuloksen esittämisenä parempana kuin se on todellisuudessa. “Työkaluina” ovat pysyvien vastaavien arvostus ja arvonkorotus, käyttöomaisuuden myynti ja takaisinvuokraus. Tulosvaikutus saadaan myös poistoilla, kun muokataan käyttöomaisuuden poistosuunnitelmaa. Erilaiset liiketoimet konsernin ulkopuolisten kanssa tai konsernin sisällä ovat yksi keino vaikuttaa tulokseen. Taseessa ja tuloksessa niiden vaikutus tulee siitä, milloin ja miten liiketoimia tehdään. Kun tulosta ei haluta kasvattaa, toinen luovan laskentatoimen tavoite on vähentää tulosta ja siten myös verotettavaa tuloa. (Näsi 2017, 106.)

Näsi mainitsee luovan laskentatoimen menetelmien luokituksen, jonka O. Amat ym. (1998) ovat tehneet jakaen ne neljään kategoriaan. Yksi näistä on valita ns. sopivin vaihtoehto, jossa itselle mieleinen valitaan lainsäädännöstä. Toinen luokitus on harkita tilinpäätöksessä, millaiset pitoajat ja vuosittaiset poistot olisivat kyseiseen tilikauteen sopivat. Ei siis olla johdonmukaisia suunnitelman suhteen. Kolmas on ajankohdan valinta. Millaiset liiketapahtumat ja milloin ne on hyödyn maksimoimiseksi hyvä kirjata. Tilinpäätöshetken molemmin puolin on tilaa kirjauksille. Käyttöomaisuuden myynti ja sen takaisinvuokraus ovat yksi tapa vaikuttaa tilikauden tulokseen. (Näsi 2017, 106–107.)

Intressit vaihtelevat kenen näkökulmasta niitä katsoo. Osalle tuloksen tasaus pörssiyrityksellä voi olla tavoite osoittaa kasvukehitystä ja tulosennustetta. Epämieluisia seikkoja (markkinaosuuden lasku) voidaan haluta saada pimentoon ja huomio siirretään tietoisesti muualle. Lainoin ja tuloksen muokkaamisella vaikutetaan osakkeen hintaan, kun halutaan ylläpitää tai muuttaa hintatasoa. Tyypilliset motiivit luovalle laskentatoimelle ovat johdon kannustimet ja tulokseen sidotut sopimukset sekä verotus. (Näsi 2017, 107.)

4.5 Mitä tilinpäätösanalyysi kertoo?

Kallunki (2014, 191–192) on perehtynyt tilinpäätösanalyysiin ja antaa joitain esimerkkejä tilinpäätösratkaisuista ja niiden vaikutuksista. Rahavirtalaskelmaa verratessaan suoriteperusteiseen kirjanpitoon, voidaan todeta suoriteperusteisen tuloksen olevan lähempänä yrityksen arvoa kuin rahavirtalaskelmaa käyttäen. Tulosvaikutus voidaan aikaansaada jaksottamalla käyttöomaisuusmeno kymmenille vuosille tai päinvastoin kirjaamalla se heti kertakirjauksena rahoituslaskelmaan. Tuloksen manipulointia saatetaan harjoittaa tuloksen parantamiseksi houkuttelemalla asiakkaita ostoksille tilikauden lopussa erityisalennuksin tai myöntämällä erikoisen pitkiä maksuaikoja, jolloin myynnillä ehditään vielä saada tilikauden tulosta paremmaksi. Jos myyntisaamiset kasvavat tilikauden aikana, voi olla kyse tuloksenjärjestelystä ennemmin kuin liiketoiminnan todellisesta kasvusta. Vastakohtana tälle tuloksen parannusta voidaan tehdä ostojen välttämistä tai siirtämistä, jolloin tulos paranee ja ostovelkojen määrää pienenee. Nämä myynnin ja ostojen muutokset eivät näy heti rahoituslaskelmassa. Vielä kun muutetaan käyttöomaisuuden poistoajoja, voidaan puhua muuntoerosta eli liiketoiminnan rahavirran ja suoriteperusteisen tuloksen erotuksesta. Muuntoeroa käytetään laadun mittarina suoriteperusteisessa tuloksessa. Jos tuloksen peruste on vahva rahavirta, tuloksen laatu on korkea. Matala laatu aiheutuu tuloksenjärjestelyn keinoin saavutetusta tuloksesta.

Kallunki (2014, 194–196) antoi mielenkiintoisen havainnon Amirin, Kallungin ja Nilssonin (2014) tutkimuksesta Jonesin mallia [Jennifer J. Jones (1991) on julkaissut tutkimuksensa Earnings Management During Import Relief Investigations, jossa laskukaavojen avulla selvitettiin manipulointia] hyödyntäen, jossa muuntoerojen avulla selvitettiin ruotsalaisten pörssiyritysten tilintarkastajien saamien rikostuomioiden ja rikosepäilyjen yhteyttä. Väkivalta-, liikenne- tai muu kuin talousrikos ei estä tilintarkastajaa saamasta auktorisointia. Vaikka nämä rikokset eivät liity työhön, ne kuitenkin kuvaavat tilintarkastajana toimivan henkilön riskinottohalukkuutta ja yleistä piittaamattomuutta sääntöjä kohtaan [nämä väitteet eivät ole yleistyksiä, vaan pohjautuvat tähän tutkimukseen]. Oletus olikin tutkimuksen perusteella, että rikoksesta tuomitut sallivat asiakaslaskutusta saadakseen asiakkailleen enemmän harkinnanvaraisuutta

tuloksenjärjestelyyn, mikä tarkoitti samalla harmaalle alueelle menemistä. Tutkimuksessa havaittiin rikostuomioita saaneiden tilintarkastajien laskuttaneen asiakkaita kalliimmin. Tämä kertoi taas suuremman tuloksenjärjestelyn sallimisen aiheuttamasta korkeammasta riskistä tilintarkastajallekin. Kallunki kirjoittaa, että tuloksenjärjestelyä voi tehdä myös hidastamalla liiketoimintapäätöksiä ja investointeja, jotka vaikuttavat reaaliprosesseihin. Tästä puhutaan myös termillä ns. *real earnings management*.

4.6 Julkisen sektorin luova laskentatoimi

Luovaa laskentatoimea ei harjoiteta vain yksityisen puolen yrityksissä tai pörssiyrityksissä. Suoriteperusteinen liikelaskentamalli on otettu käyttöön myös julkisella sektorilla. Mallin englanninkielinen termi on *accrual accounting model*. Julkisen puolen intressit ovat erilaiset kuin yksityisen puolen. Talouden tasapainottamis- ja velkakriteerit nousevat julkisella puolella toisaalta siksi, että EU on asettanut velvoitteita, toisaalta siksi, että lainsäädännöstä tulee velvoitteita, jotka tulisi hoitaa. Näsi antaa esimerkin vuodelta 2018, kun uutisoitiin hoitajamitoituksen täyttymistä yksityisissä palveluntuottajayrityksissä. Sosiaali- ja terveysalan tehtävissä toimi entisiä tai jopa kuolleita haamuhoitajia. Julkisuuden henkilöistä töihin oli palkattu Jaska Jokunen. Työvuorojen toteuttamissuunnitelma vaikutti myös laskentatoimen lukuihin ja paineet hoitajapulasta antoivat luovuudelle tilaa. Näsi vielä viittaa tässä Aili Virtasen (2002) käsittelemään moraalın näkökulmaan. Mihin moraalı oli kadonnut? (Näsi 2017, 107.)

Toinen julkisen talouden esimerkki tulee kuntasektorilta, jossa talouden tasapainottaminen on tavoite. Kaupunki myy vesilaitoksensa toisen kaupungin yhtiölle. Hinta on markkinoiden mukainen ja rahoituksessa on käytetty lainarahaa, jonka myyvä kaupunki oli itse myöntänyt. Suuri myyntivoitto toi rahaa kaupungille, mutta samaan aikaan asukkaat maksoivat lainarahoitusta eikä myynnistä syntynyt mitään lisäarvoa maksajille. Toisessa tapauksessa kunta rahoitti korkotuloilla infrastruktuuripalveluita, kun se oli itse määritellyt lainan korot. Myös kuntien ja yksityisten yritysten yhteistyö voi

olla julkisten hankkeiden kohdalla menojen siirtoa tulevaisuuteen. Yksityisten tilapäisrahoitus näissä kohteissa on käytännössä maksettu julkisista verovaroista. (Näsi 2017, 108–109.)

4.7 Tilintarkastuksen tärkeys

Tilintarkastajien rooli laskentatoimen ammattilaisina on tärkeä eettisesti ja myös yhteiskunnallisesti, kun manipulointi ulottuu veronmaksajiin asti. Tilintarkastajien konsultointi ja lakisääteinen tarkastustehtävä olisi pidettävä erillisinä palveluina. Luottamuksen herättäminen on tärkeää eri sidosryhmille, joita voivat olla johto, osakkeenomistajat tai verottaja. Tilintarkastuksesta on annettu ohje suorittaa se hyvän tilitarkastustavan mukaisesti. Siitä muodostuu lausunto tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta. Ammattietiikka tulee esiin tilintarkastuslaissa (TTL 1141/2015 4:1 §): “tilintarkastajan on suoritettava laissa tarkoitetut tehtävät ammattimaisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen”. Salme Näsi käyttää laskentatoimen tuottamasta informaatiosta sanontoja “totuudet ovat tilannesidonnaisia” ja laskelmista “laatijoidensa tuottamia konstruktioita”. (Näsi 2017, 109–110.)

4.8 Luovan laskentatoimen menetelmiä

Naser (1993, 35) antaa esimerkiksi luovasta laskentatoimesta taseen varojen arvostuksen. Varsinkin laskentatoimen alkuaikoina eli ollut tarkkoja sääntöjä, miten varoja arvostetaan. Kun yrityskoot ja omaisuudet kasvoivat, alettiin pohtia standardointia. Naser mainitsee rautatiet yhdeksi ensimmäisistä teollisuuden aloista Yhdysvalloissa. Haluttiin myös eritellä kustannuksista pitkä- ja lyhytvaikutteiset menot. Poistojen määrittely oli alussa vaihtelevaa ja se antoi mahdollisuuksia luovaan laskentatoimeen. Osa käytti poistoja, osa korvasi korjausmenoilla poiston osuutta. Korvaava laskentatoimi

(*replacement accounting*) oli yksinkertainen ja joustava tapa yritysjohdolle valita laskentatoimen menetelmiä. Sillä vältyttiin arvioimasta pysyvien vastaavien käyttöikä.

Naser (1993, 30–31) kirjoittaa, että entisaikoina, kun sääntöjä ei vielä ollut, kaikki raportoitu laskentatoimen informaatio oli luovaa laskentatoimea. Seuraava askel oli, kun eriytettiin omistus ja otettiin mukaan kontrolli. Tuloksena ulkoisen laskentatoimen tehtäväksi tuli saavuttaa omistajien vaatimukset tutkimalla johtajien toimia. Tuli ilmeiseksi, että taloudenhoidon raporteilla oli vaikutusta päätöksentekoon lainaustoiminnassa ja osakekaupoissa, mikä taas vaikutti pääomamarkkinoihin. Näin tuli paineita sääntelyyn. Yhteiskuntien piti ryhtyä rajoitustoimiin ja alussa pohdittiinkin, onko se julkisen vai yksityispuolen tehtävä. Lopputuloksena on ollut yhteistyö julkisen ja yksityisen sektorin kanssa. Ristiriitaa kuitenkin syntyy, kun sääntelyn lisääntyminen lisää samalla pyrkimystä vältellä yksityiskohtia ja sääntöjä lisäten luovaa laskentatoimea. Naser (1993, 46) mainitsee yhdeksi kirjanpidon perustaksi menon kohdistamisen siihen liittyvään tuloon. Martti Saario on kehittänyt kirjanpidon *meno-tulo* -teorian, jossa tuloslaskelmaan kirjatut tulot tilikauden ajalta merkitään tilinpäätöksessä tuotoiksi. Näistä vähennetään ne menot kuluina, joista ei enää odoteta kertyvän vastaavaa tuloa. Muut menot voidaan aktivoita taseeseen. (Saario, 1965.) Se, miten tapahtumia sitten kohdistetaan, voi lisätä luovia laskentatoimen ratkaisuja (taulukko 2).

Taulukko 2. Joustavuus laskentatoimessa (Ihantola & Leppänen 2018, 152)

Säännösten puitteissa			Säännösten ulkopuolella
Ei jouston mahdollisuuksia	Joustavuutta oikean ja riittävän kuvan aikaansaamiseksi	Mahdollisuuksia luovaan laskentatoimeen	Mahdollisuus antaa virheellinen kuva
Säännökset eivät salli minkäänlaista valinnaisuutta	Toimitaan säännösten puitteissa tiedon hyödyntäjien tarpeiden mukaisesti	Toimitaan säännösten puitteissa tiedon valmistelijoiden tarpeiden mukaisesti	Toimitaan säännösten vastaisesti

Taseessa olevien varojen yhteinen piirre on, että niitä hankitaan ja käytetään ennemmin tuottamaan tuloa kuin myyntitarkoituksiin. Niinpä kustannukset tulee jakaa ajallisesti sen mukaan, mitä ne tuottavat tuloa. Puhutaan poistoista. Poistot ovat alue, jota pyritään hyödyntämään luovassa laskentatoimessa. Omaisuuden arvioitu käyttöikä, jäännösarvo ja poistometodi ovat keinot, millä eri tavoin voidaan vaikuttaa tuloslaskelmaan ja mahdollisesti manipuloidaan tulosta haluttuun suuntaan. Muutokset omaisuuden käyttöikässä heijastuvat myös tulokseen. (Naser 1993, 110.) Yrityskaupoissa syntyy liikearvoa, mikä ilmentää muun muassa yrityksen hankinnassa saatua teknistä tietotaitoa ja markkina-arvoa, jota ei suoranaisesti pystytä mittaamaan. Liikearvo edustaa myös sitä ylimääräistä tuloa, jota odotetaan saatavan tulevaisuudessa. Miten sitten liikearvo poistetaan? Tulosvaikutus syntyy käyttämällä eri menetelmiä. (Naser 1993, 124–125.) Rahalaitosten ja muiden osapuolten myöntämät pitkäaikaiset lainat ovat myös manipuloinnin keino. Niissä voidaan keinotella lyhennyserien suuruuksilla ja maksuajoilla. (Naser 1993, 141.) Lainan koroilla on myös vaikutusta tulokseen.

Päätelmissään luovasta laskentatoimesta Naser (1993, 197) kirjoittaa, että eri teollisuuden aloilla on erilaiset vaatimukset. Siksi oikean kuvan ja taloudellisen aseman esittämiseen vaaditaan joustavuutta. Tilintarkastajille tarjotaan korvaavia mahdollisuuksia valita mittaamismenetelmiä, joita pidetään luovana laskentatoimena, jos “erityisteollisuuden ala sitä tarvitsee” ja siten pyydetään anteeksi epäilyttävämpiä syitä. On vaikea erottaa laillisia valintoja ja luovan laskentatoimen valintoja, joten haluttiin ottaa esiin teollisuusalan vaikutus luovan laskentatoimen käytössä. Mitä tekniikoita luovassa laskentatoimessa sitten eniten käytetään? Tähän Naser ei antanut suoraa vastausta, koska sitä tietoa on vaikea saada yrityksistä.

4.9 Mikä johtaa luovaan laskentatoimeen?

Syitä luovan laskentatoimen käyttöön on selvästi. Halutaan pienentää velkaantumistasetta lainansaantia ja sopimusneuvotteluita varten. Huonoa johtamista voi olla hankala näyttää toteen objektiivisesti, mutta tietyt tunnusluvut voivat olla tästä signaalina. Jotkut ovat

yhdistäneet huonon johtamisen luovaan laskentatoimeen. Joskus paineita aiheuttavat suuret julkiset investoijat. Tunnuslukuja muokataan näyttämään investoijien silmissä hyviltä, ja jos ei mennä riittävän syvälle lukujen taakse, investointeja tehdään vääriin lukuihin perustuen. Myös markkinoiden odotusten vuoksi lukuja saatetaan manipuloida, jotta pysytään tasaisessa kehityksessä. Jos luvut olisivat negatiiviset, markkinat voisivat reagoida voimakkaasti. Manipulointia saatetaan joutua käyttämään myös silloin, kun halutaan tasaista osingonjakoa. Osingot kertovat näin hyvistä tulevaisuuden odotuksista, vaikka tulos olisi muuten laskenut. Osingon maksuun liittyy myös verojen välttely. Kun ei makseta kaikkea veroina, jää rahaa osingonmaksuun. Pienempi tulos antaa myös signaalin yrityksen sisällä, ettei ole aihetta palkkojen korotukseen. (Naser 1993, 198.)

4.10 Millä estää luovaa laskentatoimea?

Luovan laskentatoimen ehkäisyssä Naserin (1993) mukaan on suositeltu keskittymistä enemmän asian sisältöön kuin muotoon, kun pyritään antamaan oikea ja riittävä kuva yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Hän mainitsee myös, että tulisi tunnistaa paremmin liiketapahtumat. Ehdotuksiin lisäsääntelystä ei tutkimuksessa innostuttu, koska sen oletettaisiin vaan lisäävän kiertoteiden suunnittelua. Tutkimuksessa pohdittiin myös, mitä jatkuva luovan laskentatoimen käyttö aiheuttaa. Sen katsottiin olevan vakava uhka taloudellisen raportoinnin eheydelle. Varmaan myös luottamukselle, koska luovan laskentatoimen tekniikat johtavat harhaan tuloslaskelmalla. Joidenkin mielestä keinotekoisuutensa vuoksi luova laskentatoimi pitäisi kieltää. Toisaalta taas yritykset katsovat joustavuuden olevan lähes sama asia kuin luova laskentatoimi. Tilintarkastajien on vaikea pysäyttää luovaa laskentatoimea. Kaikista säännöistä huolimatta aina tulee olemaan niitä, jotka löytävät keinot kiertää järjestelmä. Näin luovaa laskentatoimea tuskin voidaan poistaa. (Naser 1993, 199–201.)

Berman, Knight ja Case (2013, 26–27) kertovat kirjanpitäjien ja talouden ammattilaisten käyttävän kirjanpidon pohjana Yhdysvalloissa GAAP-ohjesäännöstöä. GAAP tulee sanoista Generally Accepted Accounting Principles. Se sisältää kaikki säännöt, standardit

ja prosessit, joita yritykset käyttävät valmistellessaan talousraporttejaan. GAAP-säännöt ovat laatineet ja niitä hallinnoivat FASB, Financial Accounting Standards Board, ja AICPA, American Institute of Certified Public Accountants. GAAP-säännöt eivät kuitenkaan ole puhtaasti pakottavia sääntöjä, joita noudatetaan kirjaimellisesti. Ne antavat ohjeita ja periaatteita toimia. Niinpä ne ovat myös avoimia tulkinnoille ja tarkastelulle. Yrityksen talouden ammattilaisten täytyy muotoilla periaatteet omaan liiketoimintaansa. Tämä on iso osa talouden taiteesta. Kirjanpitäjät ja talouden ammattilaiset yrittävät luoda kuvan todellisuudesta numeroiden avulla. Ei koskaan ole täydellistä, mutta luvut räätälöidään yksilöllisen tilanteen mukaan, minkä GAAP sallii.

4.10.1 Taidetta ja tiedettä

Berman ym. (2013, 4–5) kirjoittavat teoksessaan, että laskentatoimi ja rahoitus ovat yhtä lailla taidetta kuin tiedettä. Ulkopuoliset pitävät talouden lukuja usein objektiivisina, luotettavina. Lukuja käsittelevät taas tietävät, että luvut ovat subjektiivisia. Taidetta siitä saadaan, kun rajoitettua tietoa pyritään kirjaamaan mahdollisimman lähelle totuutta ja sitä, mitä yritys tekee. Laskentatoimi ei ole todellisuutta, vaan heijastus todellisuudesta. Laskentatoimen ammattilaiset tekevät oletuksia ja laskevat todenmukaisia arvioita, mikä ei aina ole helppoa. Luvut saattavat vinoutua, kun tehdään erilaisia tulkintoja ja laskelmien tekijöillä on erilaiset taustat ja kokemus. Berman ym. (2013, 10–15) poimivat näitä tulkintoja aiheuttaviksi kohdiksi jaksotukset, poistot ja arvostamisen. Jaksottamisen lisäksi myös menojen kohdistaminen voi olla tulkintaa. Esimerkiksi on otettu palkkojen kohdistaminen, kun työtä on tehty olemassa olevan ja kehitteillä olevan tuotteen parissa. Tällöin palkkakustannus voi kohdistua tuloslaskelmaan palkkoihin tai aktivoitua taseeseen tutkimus- ja kehitysmenoihin³. Lopulta vaikutus näkyy tuloksessa. Poistojen kohdalla laskenta-ammattilainen voi joutua pohtimaan kohteen käyttöikä. Kuinka nopeasti hyödyke poistetaan? Jos käyttöikä arvioidaan väärin, se voi vaikuttaa hinnoitteluun ja tulokseen väärin. Poistoajalla voi olla vaikutusta korvausinvestointiin, jos sitä ajatellaan käytettävän jatkossa. Toisena esimerkkinä he

³ Tutkimusmenoja ei kirjanpitolain uudistuksen jälkeen saa aktivoida taseeseen, vaan ne on kirjattava kerralla kuluksi syntymistilikaudellaan.

ottavat yrityskaupan, jonka avulla he käsittelevät arvostamista. Miten ostettava yritys kannattaa arvottaa? Otetaanko pohjaksi tulokertymä ja kassavirta vai taseen arvostus? Asia ei ole yksinkertainen, vaan vaatii tutkimista ja tulevaisuuteen katsomista. Kolmantena esimerkkinä he käsittelevät tempua (trick) "bill-and-hold", jolla voi näyttää parempaa kannattavuutta. Siinä vähittäiskauppias ostaa varastoon joulumyyntiin tarkoitettuja tuotteita jo keväällä ja saa silloin myös laskun. Vähittäiskauppias pidättäytyy maksusta, kunnes myynti alkaa jouluna. Hän maksaa laskunsa vasta silloin. Tänä odotusaikana kassa pysyy suurempana. Myös myyvän osapuolen myynti on jo hyvä keväällä, vaikka hän joutuukin odottamaan rahojaan pitkään. (Berman ym. 2013, 158.) Luvut ovat aina osa kokonaisuutta, ja niitä pitää verrata kokonaisuuteen. Prosenttiluvuissa kolmen prosentin voitto 400 miljardista on suurempi merkitykseltään kuin 30 prosentin voitto 50 miljoonasta. (Berman ym. 2013, 163.) Tämän vuoksi pitää aina mennä katsomaan lukujen taakse.

4.10.2 Tulkintaa

Leppiniemi ja Kykkänen (2009) kirjottavat tilinpäätöksen tulkinnasta. Tilinpäätöstä lukemalla voidaan saada selville monia asioita kirjanpitovelvollisesta. Olisi hyvä jo etukäteen selvittää, mikä on ollut tilinpäätöksen laatijan tavoite. Oikea ja riittävä kuva saavutetaan, kun kirjataan kaikki tapahtumat oikein tulos- ja tasetilille. Näin muodostuu yrityksen tulos ja taloudellinen asema. Tilinpäätös kertoo yrityksen taloudellisen tilanteen. Sen hyvyyden, luottokelpoisuuden, varmuuden ja turvallisuuden. Jos tilinpäätäjällä on oikean ja riittävän kuvan lisäksi muita tavoitteita, hän voi pyrkiä muokkaamaan yrityskuvaa. Tuloksen halutaan joskus näyttävän paremmalta tai toisinaan pienemmältä. Kirjanpidon ja verotuksen välinen yhteys näkyy siinä, että ne asiat, joita ei ole kirjattu kirjanpidossa, niitä ei voi myöskään ilmoittaa verotuksessa. Sanonnaksi käykin "tilinpäätäjä jatkaa kirjoituspöydän ääressä siitä, mihin tehtaalla ja myymälässä jäätin." (Leppiniemi & Kykkänen 2009, 160.)

4.10.3 Tilinpäätössiirrot tuloksenjärjestelyn avuksi

Tilinpäätöstä tehtäessä ei enää voida vaikuttaa tuloihin ja menoihin, koska ne ovat jo tapahtuneet tilikauden aikana. Tomperin (2014) mukaan tavoitetulosta voidaan vielä järjestellä tilinpäätöshetkellä siirtyvien erien, varaston muutoksen ja suunnitelman mukaisten poistojen avulla. Tavoitetulokseen lasketaan vielä tarvittavat kulut ja tuotot. Ylipoistot käyttöomaisuudesta, yksityisliikkeiden ja henkilöyhtiöiden [ei osakeyhtiöiden] toimintavaraus sekä aiempien varausten ja poistoerojen muokkaamisella voidaan mahdollisesti saavuttaa haluttu tulos. Myös osingonjaolla voidaan vaikuttaa tavoitetulokseen. (Tomperi 2014, 201.)

Leppiniemi (2014, 273–274) kirjoittaa, että elinkeinoverotuksessa hyväksytään vapaaehtoisista⁴ varauksista toimintavaraus (EVL 46a §), jälleenhankintavaraus (EVL 43 §), hinnanlaskuvaraus (EVL 49 §) ja takuuvaraus (EVL 47 §). Näitä voidaan käyttää joustavana tuloksenjärjestelykeinona eikä niiden käytössä edellytetä johdonmukaisuutta. Vapaaehtoisia varauksia voi käyttää tai jättää käyttämättä. Ylärajana pidetään verotuksessa hyväksyttävää määrää. Poistoerossa enimmäismäärä syntyy suunnitelman mukaisen poiston ja verotuksessa hyväksyttävän vähennyskelpoisen poiston välisestä erotuksesta. Poistoista Leppiniemi ja Kaisanlahti (2016, 109) mainitsevat, että pien- ja mikroyritykset voivat vähentää elinkeinoverolain mukaiset enimmäispoistot omissa suunnitelman mukaisissa poistoissaan. Menettelyhuojennuksina voi käyttää seuraavia tapoja:

- ”poistosuunnitelmana voi olla elinkeinoverolain sallimat poistot johdonmukaisesti vähennettynä
- pysyvien vastaavien hyödykkeen tai sijoituksen jäännösarvon voidaan olettaa olevan nolla
- pysyvien vastaavien hyödykkeen tai sijoituksen käyttöönottilikaudelta voidaan vähentää poisto koko tilikaudelta riippumatta käyttöönottoajankohdasta
- myydystä pysyvien vastaavien hyödykkeestä tai sijoituksesta ei tarvitse vähentää suunnitelman mukaista poistoa myyntiliikauden käyttöajalta

⁴ Kirjanpitolain uudistuksen myötä termi on nykyään *verotusperäinen* varaus.

- irtaimiston vähäiset luovutustulot voidaan merkitä menojäännöksen vähennykseksi samalla tavalla kuin elinkeinoverotuksessakin.” (Leppiniemi & Kaisanlahti 2016, 109.)

4.10.4 Kriittisiä huomioita tilinpäätöksessä

Leppiniemen ja Kykkäsen (2009, 161) mukaan tilinpäätäjä voi täydentää oikeaa ja riittävää kuvaa liitetiedoilla. Tilintarkastajat voivat myös edellyttää selostamista, jos sitä ei ole tehty oma-aloitteisesti. Koska aika ja resurssit ovat rajallisia, analyysiä helpottamaan voidaan ottaa tietokoneohjelmia. Tilinpäätöksiä lukemalla ja poikkeuksia tutkimalla, saadaan selville tilinpäätäjän tavoitteita. Seuraavassa on poimittu havaintoja, joihin voi kiinnittää huomiota tilinpäätöksessä. Ne eivät ole huonoutta tai hyvyyttä, mutta voivat herätellä asiakasta, velallista, sijoituskohdetta tai hankkijaa.

- Taseeseen on kirjattu aineettomia hyödykkeitä, kuten kehittämismenoja tai muita pitkävaikutteisia menoja. Jos nämä olisi kirjattu vähennyksinä tuloslaskelmaan, niiden hankintahinnan olisi voinut vähentää myös verotuksessa. Jos kyse on IFRS-taseesta, voi olla pakollista esittää kehittämismenot taseessa.
- Investointeihin nähden on liian vähän poistoja.
- Pääomalainat tai arvonkorotukset (arvonkorotusrahassto) voivat olla merkkejä kriisiin varautumisesta. Järjestelyt on jo aloitettu näin.
- Pysyvien vastaavien arvostus kiinteistöissä ja osakkeissa vaikuttaa tasearvona liian korkealta, kun sitä on selitelty liitetiedoissa.
- Jos vapaa oma pääoma on negatiivinen, yritys on ongelmallinen sekä omistajalle, mutta samalla myös velkojalle.
- Jos varasto kasvaa, vaikka liikevaihto ei kasva eikä liitetiedoissa ole mitään selitystä kasvulle, se on usein hälyttävä merkki.
- Yritysanalyysissä taseen (liitetietojen) lähipiirisaamisia on pidettävä erinä, jotka alentavat omaa pääomaa.

Walden ja Leppiniemi (2020, 78–79) kirjoittavat oleellisen kirjanpidon epäluotettavuuden johtavan arvioverotukseen. Epäilyt kirjanpidon epäluotettavuudesta ja

myynnin pimitämisestä voivat nousta, jos luvut aiempien tilikausien katteista eroavat merkittävästi, ilmoitettu tulo on merkittävästi vähäisempi verrattuna muihin alalla toimiviin tai kassa on miinusmerkkinen (kreditsaldoinen). Todellisuudessa nolaa pienempää kassaa ei voi olla. Jos tositeaineiston joukossa on yksityistalouteen kuuluvia tositteita tai tositteet eivät todenna riittävästi liiketapahtumaa, mitä sen pitäisi tehdä kirjanpitolaissa, voidaan epäillä kirjanpidon luotettavuutta. Puuttuvat tositteet tai kirjanpitokirjat yhtenä lisänä voivat johtaa arvioverotukseen. Arvioverotusta tai muihin toimenpiteisiin ryhdytään kokonaisuuden perusteella, mikä on saatu kirjanpidosta. Välttämättä yksittäiset puutteet eivät tähän johda.

Tilinpäätösanalyysin rajoituksista kirjoittaa Salmi (2004, 106–107). Hän ottaa esiin tilinpäätäjän harkinnanvaraisuuden, joka koskee muun muassa arvonkorotuksia ja näiden peruuttamista. Poikkeavia ratkaisuja syntyy arvostus- ja jaksotusratkaisuissa silloin, kun muutetaan poistosuunnitelmia tai kun kiinteitä kuluja aloitetaan kirjata vaihtomaisuuden hankintamenuon. Erottelu muihin tuottoihin ja satunnaisiin⁵ tuottoihin on voinut olla aiemmin tulkittavissa, ja sitä on voitu hyödyntää tavoitteiden saavuttamiseen. Salmen mukaan tätä harkinnan varaa saatetaan käyttää ”rajoja myöten”. Oman pääoman saaminen mahdollisen suureksi voi saada luovuuden koetukselle. Myös laskentaperusteiden muuttaminen omaisuuden arvostamisessa ainoastaan tulosparannusta varten, on Salmen mukaan vähintään moraalitonta. Ajankohdalla on vaikutusta tilinpäätökseen. Jotkut alat ovat sesonkiluontoisia ja tuloa saadaan lyhyeltä ajanjaksolta. Taseen arvot ovat tilinpäätöksen hetken tilanteesta. Se ei välttämättä kerro yrityksen tavanomaisesta kassatilanteesta. Jos investoidaan, kassa voi huveta hetkeksi paljonkin. Verotuksen ratkaisut ja inflaatio heijastuvat myös tilinpäätöksiin, jos ne ovat tiedossa jo ennen tilinpäätösvaihetta. Jos verokantaa tai voitonjakoon liittyviä veroja ollaan muuttamassa, yrityksissä reagoidaan niihin mahdollisimman ajoissa. Yrityksillä on pyrkimys edulliseen verotukseen. Kova inflaatiovuhti taas näkyy yrityksen suunnitteluhorisontin lyhentymisenä. Tilinpäätösinformaatio on kertomus toteutuneista tapahtumista menneisyydessä. Tästä johdettu tieto on rajoitettua ja sen hetken tietoa. Tämä kannattaa huomioida tulevaisuuden suunnittelussa ja ennakoinnissa. Toisaalta voidaan menneisyydenkin tietoon tilinpäätöksessä luottaa siinä mielessä, että se on aina

⁵ Nykyään ”Satunnaiset erät” eivät ole enää käytössä tuloslaskelman erissä.

säännöllistä tietoa ja normeihin sidottua. [Vai voidaanko luottaa, jos lukuja onkin manipuloitu?] “Tämän päivän tilanne on huomisen lähtökohta”.

4.11 Verotusnäkökulmaa

Verotus on kiinteässä osassa laskentatoimea. Sen vuoksi käsittelen seuraavaksi joitain verotuksen näkökulmia tutkimusaiheeseen liittyen.

Järvenoja (2016, 5) käsittelee artikkelissaan kirjanpidon ja verotuksen yhteneväisyyttä. Kirjanpitolain uudistuksesta hän ottaa esiin pääomalainan merkitsemisen taseeseen, rahoitusleasingin, sijoituskiinteistöt ja tutkimus- ja kehittämismenojen aktivoinnin. Hän toteaa, ettei ole yleistä normisidonnaisuutta kirjanpidon ja verolain kesken. Verolainsäädäntöä ei myöskään muutettu kirjanpitolain uudistuksen myötä. Kun verotettavaa tuloa lasketaan, se ei ole säädännäisesti kirjanpitosidonnaista. Jokaista vähennyskelpoista kuluerää tai veronalaista tuloerää kohden ei edellytä samansuuruista vastaavaa erää kirjanpidossa. Järvenoja (2016, 29) kirjoittaa, että vaikka yleistä kirjanpitosidonnaisuutta verotuksessa ei ole, joissain tilanteissa otetaan käyttöön erityissäännökset. Verotettava tulo saadaan kuitenkin kirjanpidosta, jolloin on perusteltavaa näiden kahden vero- ja kirjanpitosäännösten olevan sisällöllisesti yhteneväisiä. Verotus perustuu aina verolain säännöksiin.

4.11.1 Harmaa talous

Hyödynnettäessä värikkäästi luovaa laskentatoimea ylitetään mahdollisia rajoja ja puhutaan *harmaasta taloudesta*. Valsi (2020, 28–30) kirjoittaa *harmaasta taloudesta* verottajan näkökulmasta. *Harmaa talous* määritellään taloudelliseksi toiminnaksi, jossa laiminlyödään lakisääteisiä velvoitteita. Niitä ovat verojen maksu, palkanmaksuun

liittyvät eläke- ja tapaturmamaksujen sekä työttömyysvakuutusmaksujen maksaminen. Lisäksi niitä ovat muiden julkisoikeudellisten ja tullin perimien maksujen hoitamatta jättäminen tai toisaalta toimiminen perusteettomien palautuksien saamiseksi. Tyypillisiä keinoja harmaan talouden alalla ovat pimeä palkanmaksu, vääräsisältöiset tositteet kirjanpidossa, jotka ovat täysin keksittyjä tai muuten tositteen liiketapahtuma ei vastaa todellisuutta. Puhutaan myös kuittikaupasta. Yrityksen toiminimen väärinkäyttö on uudempaa. Hyödynnetään toista toiminimeä ja rekisteriasemaa eikä hoideta asianmukaisia velvoitteita. Verovälttelyä on myös myyntitulojen kirjaamisen poisjättäminen kirjanpidossa ja samalla Verohallinnolle ilmoittamatta jättäminen. Perustetaan uusia yrityksiä, joiden avulla keinotellaan arvonlisä- ja ennakonpidätyspalautuksia, kunnes lopetetaan yrityksen toiminta lyhytaikaisen toiminnan jälkeen, ja perustetaan taas kohta uusi yritys. Yksi tapa on käyttää väärää identiteettiä petoksien tekemiseen. Uudenlaisia keinoja on käyttää virtuaalivaluuttaa, sähköisiä maksualustoja ja maksutapoja väärin ja anonyymisti. Tällöin on vaikea selvittää toimija ja liiketoiminta. Järeimpänä keinona Verohallinnolla on käyttää harmaan talouden selvittämistyössä verotarkastusta yhtä aikaa Poliisin kanssa. Tälle on oma nimensä ”reaaliaikainen verotarkastus”, jolloin verotarkastus ja esitutkinta ovat samanaikaiset prosessit. Suurin osa tarkastuksesta on kuitenkin verotarkastusta ja panostetaan ennalta estäviin toimiin. Valvontaiskuja tehdään yhdessä muiden viranomaisten kanssa. Verotarkastajia nimetään tiedonvaihdon yhdyshenkilöiksi yhteistyöhön eri viranomaisten kanssa. Näin ollen voidaan huomata luovan laskentatoimen olevan sidoksissa yrityksen omistajiin, mutta ulkopuolisista tahoista myös valtioon.

Kankaanranta ja Muttilainen (2010, 12–13) kertovat tutkimuksessaan rakennusalan talousrikollisuudesta, että vilpillisesti toimivan yrityksen voi tunnistaa usein siitä, että siellä ei tehdä ollenkaan kirjanpitoa. Jos huomataan verottajan kiinnostuvan yrityksestä, se tekee nopeasti konkurssin. Tätä ei voi yleistää siten, että kaikki konkurssiin menevät yritykset olisivat toimineet vilpillisesti. Osa yrityksistä kuitenkin toimii tällä periaatteella tarkoituksenaan konkurssikeinottelu. Liiketoiminta ja varat siirtyvät uudelle perustettavalle yhtiölle ja ”vanha” yritys jätetään selviytymään konkurssissa menoistaan. Usein myös viimeisten kuukausien velvoitteet on jätetty hoitamatta (Vasara 1997).

4.11.2 Veronkierto

Walden ja Leppiniemi (2020, 94–95) mainitsevat, että verovelvollinen voi valita hyväksyttävistä vaihtoehtoista itselleen edullisimman. Veronkierrasta ei silloin ole kyse. Veronkiertoon voi syyllistyä, jos pyritään veroetuun antamalla olosuhteille tai toimenpiteille totuudenvastainen oikeudellinen muoto. Veronkierrolle on säännös laissa verotusmenettelystä:

VML 28 §

”Veron kiertäminen

Jos jollekin olosuhteelle tai toimenpiteelle on annettu sellainen oikeudellinen muoto, joka ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, on verotusta toimitettaessa meneteltävä niin kuin asiassa olisi käytetty oikeaa muotoa. Jos kauppahinta, muu vastike tai suoritus aika on kauppaa- tai muussa sopimuksessa määrätty taikka muuhun toimenpiteeseen on ryhdytty ilmeisesti siinä tarkoituksessa, että suoritettavasta verosta vapauduttaisiin, voidaan tulo tai omaisuus arvioida.

Jos on ilmeistä, että verotusta toimitettaessa olisi meneteltävä 1 momentissa tarkoitettulla tavalla, on verotusta toimitettaessa huolellisesti tutkittava kaikki ne seikat, jotka voivat vaikuttaa asian arvosteluun, sekä annettava verovelvolliselle tilaisuus esittää selvitys havaituista seikoista. Mikäli verovelvollinen ei tällöin esitä selvitystä siitä, että olosuhteella tai toimenpiteelle annettu oikeudellinen muoto vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta taikka ettei toimenpiteeseen ole ryhdytty ilmeisesti siinä tarkoituksessa, että suoritettavasta verosta vapauduttaisiin, verotusta toimitettaessa on meneteltävä 1 momentissa tarkoitettulla tavalla.” (Walden & Leppiniemi 2020, 94–95.)

4.11.3 Milloin luovuus muuttuu harmaaksi? Esimerkkejä

Poistot

Kirjanpidon poistoissa käytetään suunnitelman mukaisia tasapoistoja tai sitten elinkeinoverolain mukaista suhteellista prosenttimääräistä poistotapaa. Poistojen edellytetään pysyvän samanlaisina vuodesta toiseen. Jos niitä lähdetään muuttamaan kesken kaiken ja tavoitellaan poiston määrällä oman edun mukaista tulosta, silloin

mennään harmaalle alueelle. Ohjeistuksena Rekola-Nieminen (2016) kirjoittaa, että “muiden aineettomien erien osalta poistui 1.1.2016 alkaen viiden vuoden yleinen poistoaika ja 20 vuoden maksimipoistoaika. Nyt yleinen poistoaika on 10 vuotta, mutta luotettavalla arviolla aika voi olla pidempikin, maksimiaikaa laki ei enää määritä. EVL noudattaa näiden erien osalta 10 vuoden maksimipoistoaikaa.” Hän myös mainitsee että, pienyritykselle on annettu helpotuksena yksinkertaistaa poistosuunnitelmaa niin, että se on yhteensopiva EVL-poistojen kanssa. Ei tarvitse seurata erikseen koneiden ja kaluston osalta

”hyödykkeittäin hankintoja, poistoja, poistoeroja ja luovutuksia tai romutuksia. Kirjaukset tehdään aina kone- ja kalusto-tilille, oli sitten kyse ostosta tai myynnistä. Romutuksia ei käsitellä eikä hyödykekohtaisia luovutusvoittoja tai -tappioita kirjata. Vasta, jos kaikkien EVL 30 ja 31 pykälien mukaan käsiteltävien kalustotilien yhteissumma on kreditmerkkinen, tuloutetaan kaluston luovutusvoittoa. Ammattikäytössä oleville ajoneuvoille on olemassa myös poikkeussäännös EVL 33 §:ssä, mutta sen käyttö on hyvin vähäistä. Rakennuksia tulee pienyrityksenkin seurata rakennuskohtaisesti, ja käytön perusteella (esim. sorakuoppa) tehtävät niin sanotut substanssipoistot koskevat myös pienyritystä.” (Rekola-Nieminen 2016.)

Kuittikauppa/bulvaanin käyttö

Kuittikauppa on yksi keino johdattaa veroviranomaisia epäsuorasti harhaan ja vähentää verotettavan tulon määrää. Väärennetyt laskut yrityksen kirjanpidossa johtavat täysin harhaan. Tällaiset kuitit aiheuttavat verojen ja lakisääteisten maksujen maksun vain osittain. Ostajan ja myyjän välisestä kuittikaupasta on esimerkkinä seuraava: annetaan 1 000 euron lasku ostajalle. Jos materiaalien arvo on 820 euroa, siitä tulee arvonlisäveroa noin 180 euroa (kun arvonlisävero Suomessa oli 22 %). Ostaja voi näin vähentää 180 euroa arvonlisäveroa. Todellisuudessa ostaja maksoi myyjälle 100 euroa ja piti 900 euroa itsellään. Tätä 900 euroa ostaja voi sitten hyödyntää pimeiden palkkojen maksuun henkilöille, jotka työskentelevät ilman työsopimusta ja joista ei ole verottajalla tietoa. Väärennetyt kuitit voivat vähentää yhtiön tuloveroa, jos laskun määrä on käytetty yrittäjän henkilökohtaisiin menoihin. (Kankaanranta & Muttilainen 2010, 420). Mäki (2014, 1) määrittelee *bulvaani*-käsitteen siten, että bulvaanina toimivalla yrityksellä ei yrityksen rekisteritiedoissa ole paikkaansa pitäviä vastuullisia henkilöitä tai tosiasiaasiällisiä toimijoita. Kuittikaupassa hyödynnetään tekaistujen laskujen lisäksi bulvaaniyrityksiä ja todellisia yrityksiä. Kun toimitaan epärehellisen yrityksen kanssa,

väärinkäytöskierre jatkuu, kun bulvaani jättää velvoitteensa täyttämättä ja välttelee työnantajavelvoitteitaan.

Korruptio

Korruptiossa tavoitellaan taloudellista hyötyä ja omaa etua esimerkiksi lahjomalla päätöksentekijöitä erilaisissa hankintatilanteissa. Voidaan myös asettaa perheenjäseniä ja tuttavina oikeudettomasti muiden edelle täytettäessä avoimia työtehtäviä. Korruptoitunut henkilö voi olla kaksoisroolissa osallistuessaan tarjouskilpailuun ja ollen myös itse päättämässä valinnoista. Korruptio vaikuttaa taloudellista kehitystä, heikentää demokratiaa ja lisää eriarvoisuutta. Suomessa tyypillistä on, että lain mukaan toiminta on muodollisesti oikeaa, mutta silti se on epäeettistä. (Torju korruptio, 2020.)

Sisäkauppapetokset

Ristola ja Mäki (2018, 4–7) ovat selvityksessään *Sisäkauppapetokset* käsitelleet muun muassa yhteisöhankintaan perustuvaa petosta, ketjupetosta, karusellipetosta, ristiinlaskutusta ja marginaaliveropetosta. Yhteisöhankinnassa tapahtuva arvonlisäveropetos tapahtuu yksinkertaisesti siten, että elinkeinonharjoittaja, joka on rekisteröity arvonlisäverovelvolliseksi, ostaa tavaraa toisesta jäsenvaltiosta ja sitten myy ne edelleen kotimaassa. Kun myynti on jäsenvaltiossa vapautettu arvonlisäverosta, josta tuotteet luovutetaan, ostajan tulee tilittää Suomen arvonlisävero. Petos syntyy, kun elinharjoittaja myykin tavarat eteenpäin arvonlisäverollisella hinnalla, mutta jättää ilmoittamatta ja tilittämättä asiakkaalta saamansa arvonlisäveron osuuden Verohallinnolle. Sen jälkeen elinkeinonharjoittaja vaan ”häviää”. Kansainvälinen termi tämän kaltaiselle yhteisökaupan petokselle on Missing Trader Intra Community Fraud (MTIC). Suomessa näille toimijoille on annettu yleisnimitys bulvaaniyhtiö. Kun arvonlisäveroa ei makseta Verohallinnolle, se voidaan jyvittää kauppahintoihin ja myydä hyödykettä markkinahintaa halvemmalla hinnalla. Toimitaan nopeasti ja lyhytaikaisesti, koska riski tulla ilmi on suuri. Alkuperäinen yhteisömyyjä ei voi tietää myyvänsä hyödykettä vilpilliselle yritykselle eikä siten tiedä petoksesta. Ketjupetoksessa yhteisöhankintapetosta on kehitelty. Edelleen ostetaan tuotteita yhteisömyyjältä arvonlisäverottomasti. Nyt onkin ostajana yhteisöhankkijabulvaani, joka myy verolliset

laskut seuraavalle eli suomalaiselle myyjäyhtiölle. Tämä tekee ostoistaan arvonlisävähennyksen, mutta bulvaani ei maksa ollenkaan arvonlisäveroa. Loppukäyttäjä ei tiedä mitään petoksesta, kun hän ostaa myyjältä arvonlisäverollisen tuotteen. Bulvaaniyhtiö on saattanut tässä vaiheessa jo kadota. Karusellipetoksessa kierrätetään tavaraa ja luodaan fiktiivinen laskutusketju kahdenkeskisesti EU-maiden välille. Tarkoitus on saada perusteettomia arvonlisäveropalautuksia eikä tosiasiallista taloudellista toimintaa edes tavoitella. Toimintaa voidaan vielä vaikeuttaa ulkopuolisille niin, ettei sitä havaita helposti. Nyt maksetaankin ilmoitusten mukaiset arvonlisäverot, mutta toimintamalliin on tullut ristiinlaskuttajayhtiö. Tämä antaa vääräsisältöisiä arvonlisäveroilmoituksia. Ristiinlaskuttaja tekee yhteisöhankintoja ja myy tuotteet edelleen Suomessa. Toiminta on näennäisesti tasapainossa, mutta arvonlisäveroilmoituksille kirjataankin perättömiä arvonlisäverovähennyksiä ja perättömiä yhteisömyyntejä verottomina. Verohallinnolle maksetut arvonlisäverot ovat todellista pienempiä. Marginaaliveropetos on yksi EU-sisäkauppapetoksista. Tässä tapauksessa yhteisöhankinta pyritään saamaan kuuluvaksi marginaaliverotusmenettelyyn. Hyödykkeen hinta on markkinahintaa alempi ja samalla tilitettävä arvonlisävero on pienempi. Laskennallinen arvonlisäverovähennys marginaaliverotusmenettelyssä seuraavassa jälleenmyyntitilanteessa aiheuttaa toimijalle edullisemmän verotusasetman kuin mitä se olisi normaalissa yhteisöhankintaa seuraavassa jälleenmyyntitilanteessa. Ostaja ei taaskaan tiedä tästä petoksesta. Myös marginaaliveropetoksesta on malli ketjutuksesta, jossa jälleenmyyjällä on ostajabulvaani käytettävissään.

4.11.4 Tilinpäätösraportointi ja veroraportointi

Tilintarkastuksen ja arvioinnin symposiumissa Tampereella 14.6.2019 luennoi Lauri Tuomarla (2019, 1–4) Verohallinnosta. Hän käsitteli “Yritysverotuksen näkemyksiä pienten ja keskisuurten yritysten tilinpäätösraportoinnin ja veroraportoinnin yhteyksistä”. Hän vertasi tilinpäätöksessä raportoitavia kohtia ja veroraportin kohtia. Verohallinnon tavoite on ollut saada kohdat aika lailla yhteneväisiksi tilinpäätöstietojen kanssa, mikä helpottaisi veroilmoituksen laatimista. Veroilmoituksen tuloverolaskelmaa on joskus

peilattu tuloslaskelman kaavaan. Eroja silti on, kun mikroyrityssäännösten tuloslaskelmassa on suunnilleen kymmenen kohtaa, ja taas veroilmoituksen tuloslaskelmassa kohtia on pelkästään elinkeinoverolain osalta 72. Veroilmoituksen varallisuuslaskelma ja tase ovat lähes samassa suhteessa. Tässä herää kysymys, voiko kirjanpitosidonnaisuuden todeta vertailemalla tilinpäätöstä ja veroilmoitusta.

Tuomarla (2019, 4) kysyy, “onko hallinnollinen taakka verrannollinen veroilmoituksen kohtien määrään?” Veroilmoitus täytetään vain niissä kohdin, mitkä tiedot asiakkaalla ovat. Jos supistettaisiin veroilmoituksella kysyttäviä tietoja ja mentäisiin kohti tilinpäätöksen tietomäärää, pienentäisikö se hallinnollista taakkaa? Veroilmoituksella on ilmoitettava tietyt asiat tietyllä tasolla. Mitä yksityiskohtaisemmin asiat jo ilmoituksella kysytään, sitä enemmän vähentyy lisäselvittelyiden tarve. Automaatio on tullut veroilmoituksen laatimiseen avuksi, kun kirjanpito-ohjelmista saadaan suoraan lukuja veroilmoitukselle. Taustatietoina tulevat tiedot, mitkä ovat veronalaisia ja mitkä ei-veronalaisia, mitkä vähennyskelpoisia ja mitkä ei-vähennyskelpoisia. Tulonlähdejako on myös veroilmoituksessa. Tuomarla kysyy, “entä voisiko veroilmoitus toimiakin tilinpäätöksenä?” Silloin yrityksen toiminta lienee jo liian läpinäkyvää?

Tuomarla (2019, 4–6) otti myös kantaa mahdollisiin muutoksiin tilintarkastusvelvollisuudesta. Edellisenä vuonna oli ollut TEMin työryhmän ehdotus mikroyritysten vapauttamisesta tilintarkastusvelvollisuudesta. Verohallinnon näkökanta oli Tuomarlan mukaan se, että valtaosa nykyisistä yrityksistä, jotka olivat tilintarkastusvelvollisia, jäisi pois tarkastuksen piiristä. Samalla tältä joukolta saadaan merkittävä verokertymä. Kirjanpidollisten ja verotuksellisten virheiden mahdollisuus tahallisesti tai tahattomasti lisääntyisi luovuttaessa tilintarkastuksista. Se säästö, mikä mahdollisesti saavutettaisiin tarkastuksen pois jättämisestä, voisi muodostua yksittäisen yrityksen kohdalla huomattaviksi kustannuksiksi. Tämä taas voisi vaikuttaa yrityksen elinkaareen. Verohallinnolle vaikutus näkyisi koko verokertymään niin lyhyellä kuin pitkällä ajanjaksolla. Jos tilintarkastusta kevennetään, verotuksen oikeellisuus pienyrityksillä tulisi kuitenkin voida varmistaa ja että se olisi riittävällä tasolla. Jos tilintarkastus raja nostettaisiin, ulkopuolinen kontrollimekanismi putoaisi pois merkittävältä joukolta yrityksistä. Jo tämä vaikuttaisi harmaan talouden määrään.

Osakeyhtiön vähimmäispääomasta luopumisesta tehty hallituksen esitys helpottaisi entisestään tätä harmaan talouden toimintaedellytyksiä. *Harmaa talous* ei poistu tilintarkastuksen tai kevennetyn tarkastuksen aikana, mutta se kuitenkin vähenee. Tilintarkastuksilla on estäviä vaikutuksia harmaan talouden suhteen erityisesti sellaisissa yrityksissä, jotka eivät ole mukana talousrikollisuuden piirissä.

Korvaisiko viranomaisvalvonta tilintarkastuksen? Se ei ole mahdollista, koska verotarkastukset tai muu verovalvonnan lisäys ei korvaa tilintarkastuksia. Jos tilintarkastusraja nostettaisiin, tarvittaisiin lisää viranomaisia Verohallintoon. Siellä verokertymän eteen työskennellään “verotarkastuksessa ja *harmaan talouden* torjunnassa, rekisteröinnissä, oma-aloitteisten verojen valvonnassa, säännönmukaisessa verotuksessa ja verojen perinnässä”. Tilintarkastus ja verovalvonta täydentävät toisiaan. (Tuomarla 2019, 6.)

Verohallinnon tavoitteena on varmistaa, että yritykset toimivat oikein. Verohallinto haluaa olla avoin erilaisille vaihtoehdoille, joilla kirjanpidon ja veroilmoitusten oikeellisuus voidaan pienissä yrityksissä varmistaa. Tätä tarvitaan, kun yritys aloittaa toimintansa ja myös, kun toiminta kasvaa tietyn rajan yli. Automaatio on myös tulevaisuuden asia. Miten voidaan tehdä yhteistyötä tilinpäätöksen ja veroilmoituksen tietojen välillä, kuinka tiedot voidaan siirtää automaattisesti viranomaisille? Kaikki tämä vaatii vuosien kehitystyötä. (Tuomarla 2019, 7.) Kun kaikki yritykset toimivat oikein ja samoilla säännöillä, peli on reilua ja tasapuolista. Kilpailu on aitoa, kun ei jätetä lakisääteisiä maksuja maksamatta tai vääristellä lukuja omien etujen saavuttamiseksi. Valtio saa tarvitsemiaan verotuloja mahdollisimman oikeilla perusteilla.

4.12 Teoriaosuuden yhteenveto

Tutkielmassani kävin läpi ammattikirjallisuutta, jossa käsiteltiin kirjanpitolain uudistusta sen valmisteluvaiheessa ja toteutuksen jälkeen. Taustalla oli Euroopan Unionin tavoite

varmistaa tilinpäätösten selkeys ja vertailukelpoisuus ja ennen kaikkea helpottaa pienten yritysten hallinnon hoitoa ja tilinpäätösten tekoa. Kirjanpitolain uudistuksen myötä annettiin uusi asetus pien- ja mikroyritysten tilinpäätöstiedoista (PMA 1753/2015). Se on selkeä säännös mikro ja pienyritykselle, josta löytyvät muun muassa tiedot, mitä pitää tilinpäätöksen liitetiedoissa olla, kun tase ja tuloslaskelma saadaan julkaista lyhennettyinä. Tällä taataan oikean ja riittävän kuvan -periaate pienten kirjanpitovelvollisten liiketoiminnasta tilinpäätöksessä. Suppean aineistoni perusteella ilmeni jo, että uudistus on saanut positiivisen vastaanoton yrityksissä ja tilintarkastajien keskuudessa. Alussa kaikkia uudistuksia ei kaikkialla vielä otettu käyttöön, mutta vähitellen uusiin käytäntöihin opitaan ja aina voi antaa laajemminkin tietoja kuin mitä lakisääteisesti vaaditaan.

Käsittelin tutkimuksessani tilintarkastusta ja tilintarkastajan roolia. Kaikkien pienyritysten ei tarvitse teettää tilintarkastusta, mutta osalle se on lakisääteinen. Yritykset myös haluavat tilintarkastuksia, koska siten ne voivat taata kirjanpidon oikeellisuuden ja varmistavat oman toimintansa vastuukysymyksissä. Myös verottaja on osa tilinpäätösprosessia, kun kaikki tilinpäätöstiedot lopulta lähetetään veroviranomaisille ja niiden pohjalta lasketaan verotettava yritystulo. Usein yritykset pyrkivät minimoimaan verotettavan tulon määrän ja tätä varten saatetaan käyttää verosuunnittelua. Jos keinot siihen ylittävät lainsäädännön rajat, mennään harmaan talouden alueelle. Tästä on esimerkkeinä pimeä palkanmaksu, kuittikauppa, bulvaaniyritykset tai poistojen määrän muuntelu kesken hyödykkeiden poistoajan. Kirjanpitoa aletaan tehdä luovasti.

Luova laskentatoimi herätti aikanaan kiinnostukseni, ja epäilysteni jälkeen voin todeta sen olevan ihan todellista toimintaa. Laskentatoimessa luovuus on vain saanut negatiivisen kaiun, kun sillä usein pyritään ajamaan omia etuja keinotekoisin menetelmin. Suunnittelua kyllä voidaan laskentatoimessa tehdä laillisesti, mutta jo laskentatoimen historiasta löytyy luovia kirjanpidon menetelmiä. Pahimmillaan luova laskentatoimi voi johtaa jopa suuriin maailmanlaajuisiin skandaaleihin, joita on viime vuosikymmeninä tapahtunut. Aiheesta on kotimaista ja kansainvälistä kirjallisuutta, joka pohtii aihetta laajemmin, etsii syitä luovan laskentatoimen käyttöön ja kuvaa kuinka yrityksissä

toimitaan näissä tapauksissa. Kyselyni perusteella tilintarkastajat myös totesivat luovaa laskentatoimea olevan tänäkin päivänä ja kirjanpitolain uudistus saattaa sitä kenties lisätä.

5 EMPIIRISEN OSUUDEN TOTEUTUS JA TULOKSET

5.1 Taustaa

Suomessa toteutettiin Euroopan Unionin antaman direktiivin myötä kirjanpitolain uudistus, jossa huomioitiin pienet ja uutena mikrokokoiset yritykset. Näiden yritysten hallinnollista taakkaa ja tilinpäätöksen tekoa haluttiin helpottaa. Uudistuksen myötä saatiin uusi asetus (PMA 1753/2015) pien- ja mikroyritysten tilinpäätöstiedoista, jota pitää noudattaa tilinpäätöstä laadittaessa. Pienille yrityksille annettiin helpotuksia, joihin kuuluu muun muassa tuloslaskelman ja taseen esittäminen lyhennettyinä, rahoituslaskelmasta luopuminen, yhdenkertainen kirjanpito ja *suojasatamasäännös*, jossa vähemmän merkityksellisinä pidetyt liitetiedot sai jättää pois. Tilinpäätöksen tulee kuitenkin antaa oikea ja riittävä kuva kirjanpitovelvollisen toiminnasta, sisällettävä kaikki olennaiset asiat ja kirjausketjun on oltava katkeamaton.

Tilintarkastajien rooli on tarkastaa valmis tilinpäätös, jos yritys on halunnut tilintarkastuksen tai tilintarkastus on yritykselle lakisääteinen. Tilinpäätöstä ja tilintarkastusta voidaan lähestyä *agenttiteorian* kautta, jolloin yrityksen johtoa ja/tai omistajia voidaan pitää päämiehinä ja tilinpäätöksen laatijaa ja/tai laskentahenkilöä suhteessa päämiehiin agenteina. Osapuolten intressit voivat olla erilaiset, jolloin kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä saattaa ilmetä jopa luovaa laskentatoimea. Tilintarkastajan on oltava tästä aiheesta erillään ja tehtävä työnsä objektiivisesti. Puhutaan moraalista ja etiikasta, laskentatoimen tavoitteesta tuottaa luotettavaa informaatiota. Tilintarkastaja antaa työstään tilintarkastuskertomuksen, joka voi olla vakioimuotoinen tai mukautettu, tai sitten hän jättää kertomuksen antamatta, jos hän toteaa kirjanpidon ja tilinpäätöksen poikkeavan liikaa oikeellisuudesta tai niiden olevan liian puutteellisia tiedoiltaan. Laskentatoimessa ja kirjanpidossa kannattaa käyttää lain sallimia keinoja, kun halutaan tavoitella omia etuja. Tilinpäätössiirrot ovat yksi keino, ajallisesti suunnitellut tapahtumat tai taseen varojen arvostaminen. Keinojen pitää kuitenkin pysyä sallituissa rajoissa, ettei mennä harmaalle alueelle, jossa jo rikotaan lakia. Puhutaan

väärinkäytöksistä, jotka ovat aiheutuneet petollisesta toiminnasta. Esimerkkitapauksissa saatetaan laatia väärää kuitteja, muutella poistosuunnitelmia tai käydä yhteisökauppaa bulvaanin kanssa, joka välttelee arvonlisäverojen tilitystä. Tilinpäätäjän tavoite voi olla pienentää verotettavaa tuloa tai parannella tulosta tulostavoitteisiin ja tulospalkkioihin päästäkseen. Pääomallain merkintätapa voi vaikuttaa yrityksen velkaantumisasteeseen, kun se on voitu kirjata omaan pääomaan vieraan pääoman sijaan. Ulkopuolisia sidosryhmiä tieto voi johtaa harhaan ja väärin perustein tehtyyn päätöksentekoon. Elävässä elämässä tapahtuu jatkuvasti ei-sallittuja asioita, jotka ovat haitaksi koko yhteiskunnalle. Silti luovuutta ja erilaisia vaihtoehtoja kirjanpidossa kannattaa käyttää, kunhan ei sorruta tahalliseen vilpilliseen toimintaan.

Tutkimuksessani etsin vastauksia kysymyksiin, mitä vaikutuksia kirjanpitolain uudistus toi tullessaan, onko olemassa luovaa laskentatoimea ja miten sitä voidaan todeta kirjanpidossa. Onko kirjanpitolain uudistus mahdollistanut luovien ratkaisujen tekemistä ja miten tilitarkastajat ovat kokeneet uudistuksen? Mitä havaintoja he ovat tehneet?

5.2 Tutkimuksen kohderyhmä

Halusin tehdä kyselyn tilintarkastajille heidän käytännön kokemuksistaan kirjanpitolain uudistuksesta ja luovasta laskentatoimesta. Tilintarkastuksia on tehty yrityksille ennen ja jälkeen kirjanpitolain uudistuksen. Tarkoitukseni oli alun perin tehdä haastattelututkimus lähestymällä tilintarkastajia kysymyksinani. Vuonna 2020 elämme koronaviruksen aiheuttamaa poikkeuksellista aikaa. Siksi katsoin parhaimmaksi lähestyä kohderyhmääni sähköpostitse, kun yleinen toive on pitää fyysistä etäisyyttä ihmisten välillä. Monet työskentelevätkin etänä. Tässä tilanteessa sain kuitenkin sähköpostitsekin vastauksia. Vastaukset olisivat voineet olla erilaisia tai laajempia, jos olisin niitä kysynyt suoraan haastateltavilta ja tehdä tarkentavia lisäkysymyksiä. Mahdollista olisi voinut olla, että joihinkin kysymyksiin en olisi saanut haastattelussa vastausta, kun taas sähköpostitse kysymykseen on vastattu. Sähköpostikyselyyn vastaajat ovat voineet käyttää haluamansa ajan. Lähetin kyselyn 12:een tilintarkastusyhteisöön, joista yhteen viidelle henkilölle, ja

Suomen Tilintarkastajat ry:lle (liite 1: Tilintarkastusyhteisöt). Neljä suurinta “Big Four” tilintarkastusyhteisöä oli mukana kyselyssä. Lähetin kyselyitä eri puolille Suomea ja vastaukset lupasin käsitellä luottamuksellisesti. Vastaajilta pyysin suostumuksen opinnäytetutkimukseen EU:n tietosuoja-asetuksen (106/679), art. 12–14 mukaisesti.

5.3 Aineiston keruu ja muuttajat

Listasin kuusi kysymystä, jotka lähetin sähköpostilla tilintarkastusyhteisöihin (liite 2: Tutkimuskysymykset). Hirsijärvi ym. (2007, 191) sanoo verkkokyselyn etuna olevan nopeus ja aineiston vaivaton saanti. Suurimpana ongelmana siinä pidetään katoa. Lähettämiini sähköposteihin sain viisi vastausta, joista kahdessa ilmoitettiin, etteivät he voi vastata kyselyyn, mutta kolmelta tilintarkastajalta sain vastaukset kaikkiin kysymyksiin. Kahdeksan kohdetta jätti vastaamatta. Kahdesta tilintarkastusyhteisöstä vastattiin kaikkiin kysymyksiin. Tilintarkastusyhteisöt, jotka vastaisivat, vastasivat nopeasti, ja yksi halusi vastata vähän myöhemmin. En lähettänyt kyselymuistutusta niille tahoille, jotka eivät vastanneet. Kyselytuloksen perusteella tein johtopäätöksen, että jo itse aihe saattaa olla haasteellinen. Luova laskentatoimi ei ole tavoiteltavaa eikä siitä siksi julkisesti kerrota ulkopuolisille. Monet tilintarkastusyhteisöt myös tarkastavat suurempien yritysten kirjanpitoja, mikä varmasti rajasi kyselyyn vastaamista yrityskoon vuoksi. Työkiireet tai kiinnostuksen puute ovat myös syitä vastaamattomuuteen. Kysymyksiin vastanneista tilintarkastajista kaksi oli naisia ja yksi mies. Luottamuksellisuuden vuoksi en julkista henkilöitä tai heidän edustamiaan tilintarkastusyhteisöjä.

5.4 Aineiston käsittely, analysointi ja tulokset

Seuraavana ovat kyselyni kuusi kysymystä, joihin kaikkiin sain kaikilta tilintarkastajilta vastaukset. Kokosin kysymyksien alle yhteenvedot vastauksista.

Kysymys 1: Onko kirjanpituudistuksella ollut vaikutusta tilintarkastustyöhönne? Jos on, miten se on vaikuttanut?

Kirjanpituudistus ei ole ollut suurta vaikutusta tilintarkastustyöhön, mutta ohjauksen tarve on lisääntynyt ja liitetietojen väheneminen on vaikuttanut ajankäyttöön [ymmärtääkseni lisäävästi], kun *oikean ja riittävän kuvan* -periaatteen on täytyttävä. “Kaikki eivät välttämättä myöskään ole huomioineet, että mikroyrityksille annettu suojasatamasäännös kannattaisi tilinpäätöstä laadittaessa hyödyntää.” Muutokset myös herättävät hämmennystä eivätkä kirjanpitojärjestelmät heti toimi siten, miten uudistus sallisi tai vaatisi.

Kysymys 2: Onko kirjanpituudistus vähentänyt tilintarkastuksen määrää mikro- ja pienyriyksissä?

Kenenkään mielestä tilintarkastuksen määrä ei ole vähentynyt kirjanpituudistuksen vuoksi. Tilintarkastajat ovat pysyneet yritysten tilinpäätösten tarkastajina ja monet tilitoimistot haluavat omien vastuidensa vuoksi tilinpäätöksiä tarkastettavan. Myös ulkopuoliset rahoittajat voivat yhä edellyttää tilintarkastusta. Tilintarkastajien dokumentaatiovaatimukset ovat kasvaneet. Siten työmäärä ei ole vähentynyt, vaikka tilinpäätöksen tekijälle on annettu helpotuksia.

Kysymys 3: Esiintyykö mielestänne yrityksissä laskentatoimea, jota voitaisiin kutsua luovaksi laskentatoimeksi? (Luovassa laskentatoimessa sivuutetaan ja joskus ylitetään lain sallimia rajoja, kun tavoitellaan omia intressejä.)

Tätä vastausta kukaan ei kieltänyt. Luovaa laskentatoimea esiintyy ja jatkossakin tulee esiintymään. “Toisinaan luovuutta esiintyy ihan vain siksi, että tilinpäätöksen korjaamisesta aiheutuva vaiva ja kustannukset ylittävät mahdollisten seurausten riskit.”

Syyksi arvioitiin myös itse kirjanpitäjä ja yrittäjä. Heitä on monenlaisia. Myös tietämättömyys ja väärinkäsitykset voivat aiheuttaa luovia ratkaisuja.

Kysymys 4: Miten luovuus voisi näkyä tilinpäätöksessä?

“Luovat kirjaukset ovat yllättäviä ja niitä voi löytyä melkein mistä vain.” Esimerkeiksi mainittiin kulujen kirjaamatta jättämisiä tai tuottojen jaksottamatta jättämistä tulokseen vaikuttamiseksi. Aktivointiperusteet ja arvionvaraiset erät voidaan laatia normaalista poikkeavalla tavalla tai hyödykkeitä luokitellaan luovasti. Liiketahtumilla ei välttämättä ole yhteyttä yhtiön harjoittamaan liiketoimintaan. Jos on tarve säilyttää omaa pääomaa, liiketappioita ei kirjata tuloslaskelmaan, vaan niistä mainitaan ainoastaan liitetiedoissa.

Kysymys 5: Voiko luovuus olla syynä mukautettuihin tilintarkastuskertomuksiin?

Yksimielisesti kaikki myönsivät tämän. Asiakasta kyllä informoidaan havaituista virheistä ja sallitaan tämän korjata ne. Jos korjausta ei haluta tehdä, silloin lausunto annetaan mukautettuna. Yleensä virheet halutaan korjata, kun niistä on mainittu. Mukautuksen saa myös silloin, jos olennainen virhe vaikuttaisi ulkopuolisen tekemiin päätöksiin tilinpäätöksen pohjalta.

Kysymys 6: Uskotteko tarkastuksen vähenemisen lisäävän luovaa laskentatoimea? Jos lisää, niin millaisissa kohdissa?

Kuka vain voi työskennellä kirjanpitäjänä ja alalla oletetaan olevan rekrytointivaikeuksia. Virheitä voi sattua kokemuksen puutteen tai inhimillisen erehdyksen vuoksi. Myös piittaamattomuutta esiintyy. Pienet yritykset voivat tavoitella edullista kirjanpitoa, jolloin laatukin saattaa olla alhaisempaa. Jos tarkastusta ei vaadita, kukaan ei kriittisesti tarkastele, onko työ tehty oikein ja onko tietoja riittävästi. “Pahimmassa tapauksessa välinpitämättömyys ja tieto siitä, että seuraamukset ovat epätodennäköiset, voivat johtaa hyvinkin mielenkiintoiseen ja luovaan laskentatoimeen. (Esim. Epäkuranttien saatavien tulkinta kurantiksi, hyvitysten kirjaamisen jättäminen seuraavalle kaudelle, vaihtomaisuuden kasvattaminen jne.)”. Oletus kuitenkin on, että pääosin yrittäjät ja

taloushallinnon ammattilaiset ovat rehellisiä ja tekevät työnsä ammattitaidolla sääntöjen mukaan.

Vastauksista selviää, että luovaa laskentatoimea on, ja sitä voi esiintyä melkein millä kirjapidon osa-alueella hyvänsä. Osa kirjanpitäjistä ja yrittäjistä tarvitsisi enemmän ohjausta, mutta tosinaan luovuutta voi kasvattaa taloushallinnon hinta-laatu –suhde. Pyrkimys halpaan kirjanpitoon voi lisätä virheiden ja luovuuden määrää tahattomasti tai tavoitellusti. Moni tilitoimisto haluaa pienillekin yrityksille tarkastuksen, jolla se turvaa kirjanpitäjän roolin vastuukysymyksissä. Näin ollen tarkastusten määrä on pysynyt melko vakiona. Tilintarkastuksessa dokumentointivaatimukset ovat lisääntyneet, jolloin työmäärä ei ole vähentynyt kirjanpitolain uudistuksen myötä, vaikka mikro- ja pienyrityksille on myönnetty helpotuksia tilinpäätöksen laatimiseen. Tarvittavat olennaiset tiedot kirjanpidosta on oltava vähintäänkin liitetiedoissa, jos niitä ei ole todettavissa tilinpäätöksestä. Luovaa laskentatoimea kirjanpitoihin varmasti vielä jää, koska ihan kaikkea ei ajallisten ja rahallisten resurssien rajoissa pystytä tarkastamaan. Taloushallinnon ammattilaisilla on kuitenkin pääasiassa tavoitteena hyvä työ ja etiikka. Inhimillisyys tuli ilmi kyselyssä. Virheitä voi sattua ja ihmisiä on erilaisia myös etiikan ja moraalien suhteen.

5.5 Tutkimuksen reliabiliteetti ja validiteetti

Kyselyn otos (13) oli pieni ja vastausmäärä (viisi) pienestä otoksesta vähäinen. Otoksokoko jo voisi kertoa, että tutkimustulokset eivät olisi samat suureen otoskokoon verrattuna. Kolmen vastauksen perusteella kuitenkin saatiin samansuuntaiset vastaukset. Laadullisen tutkimuksen tulokset eivät välttämättä tuottaisi monia täysin samanlaisia vastauksia. Vastaamattomuus ja vastaaminen kyselyyn olisivat oletukseni mukaan kuitenkin samansuuntaisia suuremmassakin otosmäärässä. Vastaukset olivat samansisältöisiä, mikä myös lisää oletustani reliabiliteetin täyttymisestä, jos otosmäärää kasvatettaisiin.

Kyselyn vastaajat vastasivat niihin kysymyksiin, mitä kyselyssä kysyttiin. Vaikka vastaukset olivat erilaisia, se oli odotettua ja vastauksissa saatiin mitattua sitä, mitä haluttiin mitata. Kysymykset olivat avoimia kysymyksiä, joihin sai vastata vapaasti omin sanoin. Valmiita kyllä / ei –vastauksia ei annettu. Näinkin pienellä vastausmäärällä sain mielenkiintoisia esimerkkejä ja aitoja mielipiteitä, jotka vahvistivat odotuksiani ja kirjallisuudesta saamiani näkökulmia ja havaintoja.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Kirjanpitolain uudistus toteutettiin 1.1.2016. Pien- ja mikroyritykset saivat oman uuden asetuksen (PMA 1753/2015) ja helpotuksia tilinpäätöksen tekemiseen ja hallinnolliseen viranomaisraportointiin. Erikokoiset yritykset määriteltiin ja annettiin niille kokorajat. Uudistusta on pidetty onnistuneena, ja se on otettu ilolla vastaan. Vaikka kirjanpitoa voi tehdä eri tavoin (suorite-, maksu- tai laskuperusteisesti) eikä mitään tarvitse olla enää paperimuodossa ja kun tuloslaskelman ja taseen voi esittää lyhennettynä, on tilinpäätökseen oikean ja riittävän kuvan saamiseksi lisättävä riittävä määrä lisätietoa kaikista olennaisista seikoista liitetietoina. Käsite *suojasatamasäännös* taas sallii jättää pois vähemmän merkityksellistä tietoa. Tästä on aiheutunut tulkintaerimielisyyksiä. Teknologiaa hyödynnetään kirjanpidon tehostamisessa ja arkistoinnin helpottamisessa. Uudistuksessa pääomalaina sallitaan tietyin ehdoin kirjata omaan pääomaan. Tämä auttaa yritystä silloin, kun on tarvetta lisätä oman pääoman osuutta sidosryhmien tarpeita varten. Arvostusvaihtoehtojakin lisättiin uudistuksessa. Tästä esimerkkinä on rahoitusleasingin sijoittaminen taseen omaisuuseriin tai sitten sen kirjaaminen leasingmenoihin tuloslaskelmaan. Pienten konserniyritysten, jotka täyttävät vaadittavat ehdot, ei myöskään tarvitse enää laatia konsernitilinpäätöstä.

Kun kirjanpitoa ja tilinpäätöstä laaditaan lain mukaan, tilinpäätittäjä voi käyttää luovuuttaan esimerkiksi valitsemalla sallittuja tilinpäätössiirtoja tai suunnitella investointien ajoittamista saavuttaakseen haluamiaan tavoitteita. Luovan laskentatoimen katsotaan saaneen negatiivisen sävyn, kun keinot ovat lähestyneet sääntöjen rajoja. Lukuja on saatettu manipuloida näyttämään toisenlaisilta, mitä ne todellisuudessa olisivat olleet. Syynä on jokin edun tavoittelu, jonka saattaa saada vain keinotekoisin menetelmin. Luovista ja laittomistakin keinoista on tutkielmassani esimerkkejä. Negatiiviseen tulkintaan tuo ymmärrystä *agenttiteoria*, jonka mukaan päämiehellä ja agentilla voi olla erilaiset intressit ja tavoitteet. Omassa toiminnassa otetaan liikaa riskejä, mistä aiheutuu ongelmia. Päämiehellä voidaan laskentatoimessa tarkoittaa omistajaa/johtoa ja agentilla laskentahenkilöä/tilinpäätittäjää. Agentti on palkattu hoitamaan päämiehensä antamia tehtäviä ja ajamaan hänen etujaan. Ongelma voi syntyä, kun päämies ei voi olla varma

agentin kyvyistä ja halukkuudesta toimia sovittujen sääntöjen mukaan. Tilintarkastajan rooli on olla neutraali tässä suhteessa. Hän tarkastaa, että tilinpäätös on tehty oikein ja lain mukaan.

Koska kirjanpitolain uudistuksesta on kulunut neljä vuotta, kokemukset uudistuksesta kertovat, miten siinä on onnistuttu. Tilintarkastajille osoittamani sähköpostikyselyn kysymykset pohjautuivat tutkimukseni teoria-aineistoon, ja tavoite oli saada esiin tilintarkastajien käytännön kokemuksia uudistuksesta ja luovasta laskentatoimesta. Saamani kyselyvastaukset olivat mielestäni hyviä ja rehellisiä. Luovaa laskentatoimea esiintyy kirjanpidossa ja mahdollisuudet sen lisääntymiseen kirjanpitolain uudistuksen myötä ovat olemassa. Vaikka uudistus helpottaa tilinpäätäjien työtä, tilintarkastajien työmäärä ei ole kuitenkaan vähentynyt, koska heille on annettu lisää dokumentointivaatimuksia (haastatteluvastauksen perusteella). Määrällisesti tutkimusaineistoni ei riitä mihinkään yleistykseen, mutta oletuksena pidän vastausten olleen samansuuntaisia, jos vastausmäärä olisi ollut suurempi. Itsessään jo tutkimusaiheeni voi herättää vastustusta, kun luovaa laskentatoimea pidetään yleisesti negatiivisena asiana. Tilintarkastuksia ei myöskään tehdä kaikille mikro- ja pienyrityksille, ja kun isot tilintarkastusyhteisöt keskittyvät suuriin asiakkaisiin, kovin moni tilintarkastaja ei olisi varmaan edes vastannut kyselyyni. Aiheena luova laskentatoimi on laaja ja kiehtovakin. Siitä riittää varmasti perustaa laajemmille jatkotutkimuksille.

Luovaa laskentatoimea on olemassa. Sitä on ollut ja tulee olemaan. Kirjanpitolain uudistus saattaa myös lisätä sitä, mutta luovuuden käyttöön vaikuttavat yrityksen johdon, omistajien ja laskentahenkilöiden moraalit ja etiikka. Mahdollisesti etsitään keinoja ja porsaanreikiä, joissa voidaan venyttää lainsäädännön ja muun ohjeistuksen tulkintoja yrityksen tai laskentahenkilön eduksi. Laadukkaalla kirjanpityöllä on merkitystä, mutta välillä tärkeämmäksi koetaan edullinen hinta, jolloin saatetaan säästää laadun kustannuksella. Kirjanpitäjänä voi toimia kuka vaan, ja Koivusalo (2019, 7) myös toteaa, että tilintarkastuksen laatu vaihtelee. Aina mahdollisia porsaanreikiä ei edes haluta käyttää, vaan tehdään korkeaa laatua ja edetään lain mukaan. Virheet tai tietämättömyys voivat myös johtaa luovaan laskentatoimeen, mutta jos tilinpäätös tarkastetaan,

tilintarkastaja kyllä kertoo virheistä ja antaa mahdollisuuden korjata ne. Korjaaminen jää yrityksen vastuulle. Laskentatoimen informatiivisuuteen vaikuttaa millainen on laskentahenkilöiden ja yrityksen omistajien etiikka ja moraalitaito.

Hyvällä suunnittelulla voidaan toteuttaa tavoitteita, jotka ovat hyväksyttäviä kaikille osapuolille. Osakeyhtiön tehtävä on tuottaa voittoa sen omistajille ja siksi verojen minimointi on järkevää, kun ei mennä veronkierron puolelle. Viime kädessä Verohallinnolla on mahdollisuus puuttua rajoja koettelemaan luovuuteen ja tehdä omaan ohjeistukseensa perustuva veropäätös.

Yhteiskunta tarvitsee yrityksiä ja yritykset tarvitsevat ihmisiä. Tämä on tullut erityisesti koronapandemian aikana todistetuksi. Lakia ja sääntöjä noudatettaessa palvellaan kaikkien etuja. Inhimillisyydessään laskentatoimi ei ole pelkkiä lukuja vaan myös elävää elämää ja tarinoita lukujen takana.

LÄHDELUETTELO

Kirjallisuus

- Amat, O., Blake, J. & Dowds, J. 1999. The Ethics of Creative Accounting. Teoksessa Blake, J. & Gowthorpe, C. (toim.) *Ethical Issues in Accounting*. Londres: Routledge, 24–40.
- Balaciu, D., Bogdan, v. & Vladu, A.B. 2009. *A Brief Review of Creative Accounting Literature and Its Consequencwa in Practice*. Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomic II(I).
- Berman, K., Knigh,t J. & Case, J. 2013. *Financial Intelligence A Manager's Guide to Knowing What the Numbers Really Mean*. 2nd ed., rev. And expanded. Boston. Massachusetts: Harvard Business Review Press.
- Diana, B. & Madalina, P.C. 2007. "Is Creative Accounting a Form of Manipulation?". Economic Science Series 940.
- Eisenhardt, K. 1989. Agency Theory: An Assessment and Review. *Academy of Management Review*. 14 (1), 57–74.
- Haaramo V., Honkamäki, T., Kampman, H., Kaskimies, K., Koila, T., Mäkikangas, L., Niemistö, A., Paski, J., Rekola, M., Rönkkö, J., Vierros, H., Väinölä, M., Yli-Rantala, E. 2018. *Kirjanpitolaki – normeista käytäntöön*. Printon Trükikoda AS, Tallinna: ST-Akatemia.
- Hirsijärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2007. *Tutki ja kirjoita*. 13., osin uudistettu painos. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- Ihantola, E-M. & Leppänen, P. 2018. *Yrityksen kirjanpito. Liiketahtumista tilinpäätökseen*. 4, laitos, 1. painos. Printon Trükikooda, Tallinna: Gaudeamus Oy.
- Ijiri, Y. 1975. *The Theory of Accounting Measurement*. American Accounting Association.
- Jensen, M. ja Meckling, W. 1976. Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 3, 305–360.
- Jones, J. 1991. Earnings Management During Import Relief Investigations. *Journal of accounting research*. Vol. 29 (2), p. 193–228.
- Jones, M. 2011. *Creative accounting, fraud, and international accounting scandals*. Chichester, West Sussex, England; Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Järvenoja, M. 2016. *Vero- ja kirjanpitolakien yhtenevyydestä ja sidonnaisuuksista*. Edita Publishg Oy. Edilex. <https://www-edilex-fi.libproxy.tuni.fi/artikkelit/16624.pdf>
- Kaisanlahti, T. 2014. UUTTA kirjanpitolakiin. *Tilisanomat* 6/2014, 11.12.2014. 35. vuosikerta. Taloushallintoliiton julkaisut Oy.
- Kaisanlahti, T. 2016. Milloin pääomalaina ON OMAA PÄÄOMAA? *Tilisanomat* 1/2016, 21.1.2016, 37. vuosikerta. Taloushallintoliiton julkaisut Oy.

- Kallunki, J. 2014. *Tilinpäätösanalyysi*. Print Best, Viro: Talentum Media Oy.
- Kankaanranta, T, ja Muttilainen, V. 2010. Economic crimes in the construction industry: case of Finland. *Journal of the financial crime*. Vol. 17 (4), p. 417–429.
- Kankaanranta, T, ja Muttilainen, V. 2020. Kuittikauppa rakennusalan talousrikollisuutena. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 86/210. Tampere: Tampereen yliopistopaino – Juvenes Print Oy.
- KHT-Media Oy, 2002. *Tilintarkastuskertomukset ja tilintarkastajan lausunnot*. 8. painos. Kirjapaino Oy. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.
- KHT-Media Oy, 2005. *Tilintarkastusalan suosituksset 2005*. WS Bookwell Oy. Helsinki: KHT-Media Oy.
- Korkeamäki, A-M. 2017. *Tilintarkastuksen perusteet*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Leppiniemi, J. 2014. *Tilinpäätäjän käsikirja*. 2. painos. Print Best, Viro: Talentum Media Oy.
- Leppiniemi, J. & Kaisanlahti, T. 2016. *Oikeat ja riittävät kirjaukset*. 7. painos. Balto Print, Liettua: Talentum Media Oy.
- Leppiniemi, J. & Kykkänen, T. 2009. *Kirjanpito, tilipäätös ja tilinpäätöksen tulkinta*. 6. painos. Juva: WS Bookwell Oy.
- Lilja, M. & Rönkkö, J. 2018. Mikro- ja pienyrityksen tilinpäätös - kokemuksia ja pohdintaa säännösten soveltamisesta. *Tilisanomat* 1/2018, 18.1.2018. 39. vuosikerta. Taloushallintoliiton julkaisut Oy.
- Lydman, K. 2016. *Uusi kirjanpitolaki käytännössä*. Printon, Tallinna: Tietosanoma.
- Mayston, D. 1993. Principals, Agents and the Economics of Accountability in the New Public Sector. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 6 no. 3/1993.
- Meklin, P. 2000. Tarkastuksen tehtävä kunnan tulosohjauksessa – pohdintaa agenttiteorian lähtökohdista. Artikkeliteoksessa Ryyänen ym. (toim.) *Kunnallisen itsehallinnon renessanssi. Rakennuspuita alkavalle vuosisadalle*. Tampere: Finnpublishers Oy.
- Meklin, P. 2009. Tarkastus verorahoitteisessa ja markkinarahoitteisessa toiminnassa: erojen ja yhtäläisyyksien teoreettisia perusteluja. Teoksessa Heiskanen, J., Kihn, L-A., Näsi, S. (toim.) *Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen*. Tampere: Tampere University Press, 56–69.
- Mäki, J. 2014. Rakennusalan tekoapalvelutus. *Selvitys* 22/2014. (9.12.2014)
- Mäkinen, O. 2005. *Tieteellisen kirjoittamisen ABC*. Karisto Oy, Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Naser, K. H.M. 1993. *Creative financial accounting: its nature and use*. Redwood Books, Trowbridge, Wiltshire, Great Britain: Prentice Hall.
- Näsi, S. 2017. Luova laskentatoimi – tarkoituksellista harhaanjohtamista ja myös tilintarkastajien ongelma. Teoksessa Kihn, L-A., Leponiemi, U., Oulasvirta, L., Ruohonen, J., Wacker, J. (toim.) *Näkökulmia tilintarkastukseen ja arviointiin*. Tampere: Tampere University Press, 101–112.

- Ovaskainen, T. 2018. Tilintarkastusvelvollisuus säilyy. *Aamulehti* 17.11.2018, sivu A 18.
- Porter, B., Simon, J. and Hatherly, D. 1999. *Principles of External Auditing*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Power, Michael 1997. *The Audit Society. Rituals of Verification*. Oxford. Oxford University Press.
- Rekola-Nieminen, L. 2015. KIRJANPITOLAKI UUDISTUU – Osa 1: Tilikauden aikainen kirjanpito. *Tilisanomat* 3/2015, 21.5.2015. 36.vuosikerta. Taloushallintoliiton julkaisut Oy.
- Ristola, K. ja Mäki, J. 2018. Sisäkauppapetokset. Selvitys 1/2018. (16.1.2018)
- Ronen, J., Yaari, V. 2008. *Earnings management Emerging Insights in Theory, Practice, and Research*. Boston, MA: Springer US.
- Saario, M. 1965. *Kirjanpidon meno-tulo -teoria*. 2. painos. Helsinki: Otava.
- Salmi, I. 2004. *Mitä tilinpäätös kertoo?* 2. painos. Edita Prima Oy: Edita Publishing Oy.
- Scott W. R. 2015. *Financial Accounting Theory*. Seventh Edition. Pearson Canada inc.
- Shapiro, S. 1987. The Social Control of Impersonal Trust. *American Journal of Sociology* 93 (3).
- ST-Akatemia 2017. *Tilintarkastajan raportointi, kertomukset, lausunnot ja muut asiakirjat*. Printon Trükikoda AS. Tallinna: ST-Akatemia.
- Tikkanen, T. 2016. Kohti sujuvampaa sähköistä kirjanpitoa. *Tilisanomat* 1/2016, 21.1.2016. 37. vuosikerta. Taloushallintoliiton julkaisut Oy.
- Tomperi, S. 2014. *Yritysverotus ja tilinpäätössuunnittelu*. 26. Uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy
- Tomperi, S. 2016. *Tilintarkastus – Normeista käytäntöön*. 3. painos Keuruu: Edita Publishing Oy.
- Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Työ ja yrittäjyys, 2014. *Pienyrityshelpotukset ja vuoden 2013 tilinpäätösdirektiivi*. Kirjanpitolasinsäädännön muutokset - työryhmämietintö. 48/2014
- Valsi, T. 2020. Miten Verohallinnossa torjutaan harmaata taloutta. *Tilisanomat* 4/2020, 27.8.2020. 42. Vuosikerta. Taloushallintoliiton Julkaisut Oy.
- Vasara, P. 1997. *Harmaan talouden tarkastusiskut. Verotarkastuksen keinot harmaan talouden valvonnassa*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 146.
- Virtanen, A. 2002. *Laskentatoimi ja moraali – Onko niillä jotain yhteyttä keskenään?* EJBO – Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies Col. 7 (1). Retrieved from <http://ejbo.jyu.fi>.
- Vuorinen, E. 1996. *Tilintarkastus uudessa kunnalliskulttuurissa*. Turku: Vuoricon Oy.
- Walden, R. & Leppiniemi, J. 2020. *Tilinpäätös ja verosuunnittelu*. 13. painos. BALTO Print. Liettua: Alma Talent Oy.

Watts, R.L. ja Zimmerman, J. L. 1983. Agency Problems, Auditing and the Theory of the Firm: Some Evidence. *Journal of Law and Economics*.

Yates, K. 2016. *Earnings management: global perspectives, performance and future research*. New York: Novinska.

Virallislähteet

HE 89/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kirjanpitolain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta sekä puunkorjuuta aarniometsissä harjoittavien yritysten viranomaisille suorittamien maksujen julkistamista koskevaksi laiksi

Kirjanpitoasetus 1339/1997

Kirjanpitolaki 1339/1997

Kirjanpitolautakunnan yleisohje 28.3.2006.

Sisältöpainotteisuuden periaatteen soveltamisesta tilinpäätöksessä.

Kirjanpitolautakunnan yleisohje 24.10.2006.

Pääomalainan kirjanpitokäsittelystä.

Laki elinkeinotulon verottamisesta 360/1968

Osakeyhtiölaki 624/2006

Tilintarkastuslaki 1141/2015

Valtioneuvoston asetus pien- ja mikroyrityksen tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista 1753/2015

Muut lähteet

Heilä, Ilkka/Bulls ©. B. Virtanen -skripti. *Aamulehti*. 6.11.2020, sivu B 18

”Hermeneuttinen menetelmä”

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Hermeneuttinen_menetelm%C3%A4> luettu 10.11.2020

Koivusalo, M. 2019. *Laadunvalvonta tarkastuksessa ja arvioinnissa* Tilintarkastuksen ja arvioinnin symposium Tampere 14.6.2019, luento Koivusalo Maria, PRH.

“Millaisia kokemuksia uudistetusta kirjanpitolaista on saatu?” Suomen Tilintarkastajat ry:n WWW-sivu. <<https://www.suomentilintarkastajat.fi/nakoaloja/blogi-talouden.amma>> [sivu ei ole luettavissa] luettu 23.5.2017. Miika Karkulahti KHT, KMPG Oy

Rekola-Nieminen L. 2016. Kirjanpitokoulu, osa 2: Tase (18.5.2016) Tilisanomien WWW-sivu. <<https://tilisanomat.fi/koulut/kirjanpitokoulu-koulut/kirjanpitokoulu-osa-2-tase>> luettu 7.11.2020

”Torju korruptio” Verohallinnon WWW-sivu. <<https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/toimi-oikein/torju-korruptio/>> luettu 29.11.2020

Tuomarla, L. 2019. *Yritysverotuksen näkemyksiä pienten ja keskisuurten yritysten tilinpäätösraportoinnin ja veroraportoinnin yhteyksistä* Tilintarkastuksen ja arvioinnin symposium Tampere 14.6.2019, luento Tuomarla Lauri, Verohallinto.

“Työryhmä rajaisi mikroyritykset tilintarkastuksen ulkopuolelle – TAL tyytyväinen ehdotukseen” Taloushallintoliiton WWW-sivu. <<https://www.mynewsdesk.com/fi/taloushallintoliitto/news/tyoeryhmae-rajaisi-mikroyritykset-tilintarkastuksen-ulkopuolelle-tal-tyytyvaeinen-ehdotukseen-290349>> luettu 26.1.2018

LIITTEET

Liite 1: Tilintarkastusyhteisöt

Liite 2: Tutkimuskysymykset

LIITE 1: Tilintarkastusyhteisöt

Tilintarkastusyhteisöt, joihin olen lähettänyt kysymykset sähköpostilla tai yhteydenottolomakkeella 8.9.2020:

Deloitte - täytin yhteydenottopyyntö-kohdan

EY - täytin yhteydenottopyyntö-kohdan

Grant Thornton - täytin yhteydenottopyyntö-kohdan

Hooteem Oy – antti.penttila@hooteem.fi

Joensuun Tilintarkastus Oy – petri.makkonen@joensuuntilintarkastus.fi

KPMG – contact@kpmg.fi

Nexia Oy – paivi.mishael@nexia.fi (Helsinki)

vuokko.suutari@nexia.fi (Lappeenranta)

erja.valtare@nexia.fi (Turku)

sami.kurri@nexia.fi (Imatra)

info@selinheimo.fi (Vantaa)

Oy SK-Reviisorit Ab - täytin yhteydenottopyyntö-kohdan

PWC – marika.korkiakoski@pwc.fi

Suomen Tilintarkastajat Ry – aspa@suomentilintarkastajat.fi

Tilintarkastus AAA Oy - täytin yhteydenottopyyntö-kohdan

Tilintarkastus Ojala & Tarkela Oy – toimisto@tilintarkastus.org

Tilintarkastusrengas Oy - täytin yhteydenottopyyntö-kohdan

LIITE 2: Tutkimuskysymykset

Hei!

Olen kauppatieteiden opiskelija Tampereen yliopistossa ja teen opinnäytetyötä.

Aiheeni on ”LUOVA LASKENTATOIMI MIKRO- JA PIENYRITYKSISSÄ - Kirjanpitolain uudistuksen vaikutus”

Onko Teillä mahdollisuutta vastata lyhyesti seuraaviin kysymyksiin, joiden vastaukset olisivat osana johtopäätöksiä pro gradu –työssäni?

1. Onko kirjanpituudistuksella ollut vaikutusta tilintarkastustyöhönne? Jos on, miten se on vaikuttanut?

2. Onko kirjanpituudistus vähentänyt tilintarkastuksen määrää mikro- ja pienyrityksissä?

3. Esiintyykö mielestänne yrityksissä laskentatoimea, jota voitaisiin kutsua luovaksi laskentatoimeksi? (Luovassa laskentatoimessa sivuutetaan ja joskus ylitetään lain sallimia rajoja, kun tavoitellaan omia intressejä.)

4. Miten luovuus voisi näkyä tilinpäätöksessä?

5. Voiko luovuus olla syynä mukautettuihin tilintarkastuskertomuksiin?

6. Uskotteko tarkastuksen vähenemisen lisäävän luovaa laskentatoimea? Jos lisää, niin millaisissa kohdissa?

Kiitos paljon vastauksistanne! Käsittelem niitä luottamuksellisesti ja nimettömästi ainoastaan opinnäytetyötäni varten.

Hyvää syksyä toivottaen,

Marjo Pääskynkivi (59621)

Tampereen yliopisto

Johtamisen ja talouden tiedekunta/Tilintarkastuksen ja arvioinnin maisteriohjelma